

NR. 109 f 6,95 / BF 140

De Kleine Aarde

KWARTAALBLAD VOOR EEN DUURZAME LEEFSTIJL

Zomer
1999

THEMA Weldadige vakanties * Máák maar eens
natuur * **NIEUW** Groene Vingers * Groene be-
leggers in beeld * **INTERVIEW** Marten Bierman

'Ik miste het blad'

KOOS DIJKSTERHUIS

Jef Beintema (34) kan zich niet precies herinneren wanneer hij donateur werd van de Kleine Aarde. 'Ik woonde nog thuis, studeerde aan de bosbouwschool in Velp. Mijn moeder had een moestuin en wilde daar een tijdschrift over. Ik stelde de *Kleine Aarde* voor, omdat daar wel stukken over boomverzorging in stonden, snoeien en zo.'

Beintema heeft gewerkt bij diverse boomverzorgingsbedrijven en de laatste jaren bij een groenvoorzieningsbedrijf. 'Schoffelen. Ik was voorman van een schoffelteam.

Terwijl ik gespecialiseerd ben in bomen. Drie weken geleden heb ik mijn baan aan de wilgen gehangen. Inmiddels was ik al als zelfstandige begonnen. Ik kijk in de krant naar wie een kapvergunning krijgt. Daar gooi ik dan een foldertje door de bus. Het loopt goed: behalve kap- en snoeiwerk bij particulieren doe ik parkonderhoud voor gemeenten en werk ik in de bosbouw, productiebos uitdunnen.' Is het niet pijnlijk om als boomverzorger te moeten kappen? 'Wel als het monumentale bomen zijn,' vindt Beintema, 'maar dat komt gelukkig zelden voor.'

Beintema wou vijf jaar geleden al voor zichzelf beginnen. Hij had zijn baan al opgezegd, maar wilde ook met zijn vriendin samenwonen en die had geen zin in een man met een tachtig-urige werkweek zonder regulier inkomen. Inmiddels vindt Ingrid Ammerlaan (35) het prima, sterker nog, ze helpt Jef vaak met zagen en hakken. Twee jaar geleden kochten Ingrid en Jef een oud huis te Amersfoort, dat ze van kelder tot zolder opknappen, met hout en ander natuurlijk materiaal. 'We hebben de keuken met vlas geïsoleerd, verfden met Auro.' De weg naar de plaatselijke dubo-handel was gauw gevonden, evenals de route naar de eco-winkel.

Een charmant houtkacheltje houdt het huis warm. Boven de kachel is in het plafond een roostertje aangebracht, waardoor warmte naar de bovenverdieping trekt. 'Het is een nieuwe kachel,' zegt Jef, 'met hoog rendement. Niet vervuilerend dan een gashaard, wel veel goedkoper.' Hout zat voor een boomverzorger die nogal eens aan het kappen is. De achtertuin ligt half vol houtblokken. Koken doen Jef en Ingrid wel op gas, al zouden ze liever een *aga-cooker* hebben. Ingrid: 'Zo'n groot, Engels fornuis, op hout. We hebben wel eens geïnformeerd bij een handelaar.

Die haalden we uit een advertentie in de *Kleine Aarde*. Duur! Zelfs voor een tweehandse moeten we nog een paar jaar sparen.'

Beintema is ook donateur van de Bomenstichting, van Natuurmonumenten, van zoveel... 'Te veel, vonden we. Laatst hebben we van alles opgezegd, ook de *Kleine Aarde*. Maar ik miste het blad, ik las er vaak in, leuk, overzichtelijk. Minder over bomen dan vroeger, maar meer praktische informatie met adressen en telefoonnummers erbij. Dus heb ik me opnieuw aangemeld.'

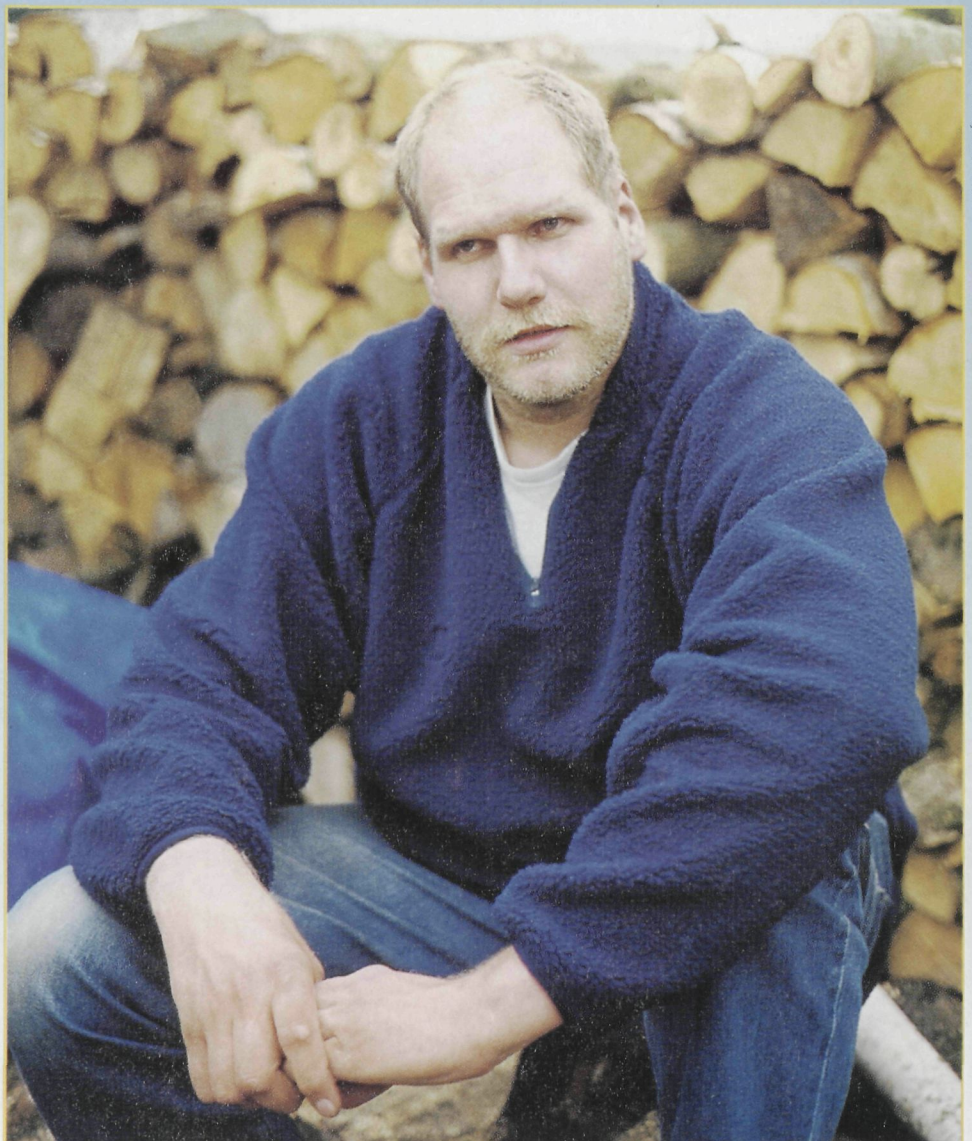

FOTO: KOOS DIJKSTERHUIS

Jef Beintema:
'Laatst hebben
we van alles
opgezegd.'

Inhoud nummer 109

Educatie

- Opleiding tuintherapie in Utrecht gestaakt 13

Consument

- Groen geld Groene beleggers aan het woord 20
Gezien Milieuvriendelijke waar voor u 22

Voeding

- Vragen aan... Anneloe Rijkema, voedingsvoorlichter 36
Groen graan, groene bakker, groene molenaar 37
Barbecue Vurig Mexicaans maar zonder vlees 38

Tuin

- Vragen aan... Marjon Weijzen, tuinvoorlichter 40
De tuin van... Rosette van Cauteren, Kalmthout 41
Groene vingers Insecten moet je koesteren 42

Bouwen & Wonen

- Vragen aan... Harrie Perebooms, bouwvoorlichter 44
Gastvrijheid Heet dieren welkom in uw huis 45
Spijker op z'n kop Milieuvriendelijk het dak op 46

De Kleine Aarde

Actief

- Open Dag Komt allen en bouwt duurzaam! 25
Frank Zanderink stáát voor communicatie 26

EN VERDER...

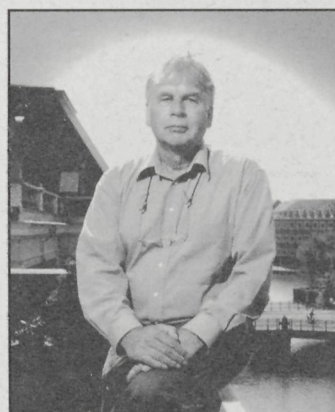
Colofon	2	Medewerkers	33
Postbus 151	2	Bladeren	48
Commentaar	3	Kunst	58
Wesley	3		
Uit het nieuws	4	Columns	
Raadgevers	12	Kees Stip	17
Ecocrypto	17	Pauline Terreehorst	21
Regeladvertenties	24	Koos Dijksterhuis	36
Mensen en mogelijkheden	33	Hans Achterhuis	40

Nooit meer een saaie vakantie

Er zijn maar weinig redenen om wéér een strandvakantie in Thailand te boeken. Weldadig dichtbij is er veel meer te doen, van dobberen en niksen op een vlot tot wandelen met een lama.

6

Marten Bierman spreekt

Nederland heeft helemaal geen nieuwe huizen of nieuwe wegen nodig! Volgens de Amsterdamse planoloog Marten Bierman hebben we genoeg. En moeten we dat alleen veel beter gebruiken.

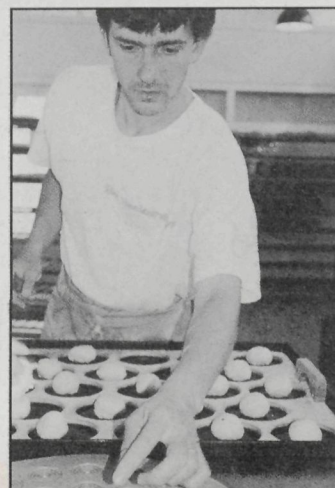
14

Kunst in de natuur

De gemeente Oss vormt een saai productiebos om tot natuur. Maria Evelein was een van de kunstenaars die aan dit omvormingsproces een aparte dimensie mochten geven.

18

Anders gebakken

De bewoners van sociaaltherapeutisch centrum Overkempe bakken biologisch brood en banket. Onder leiding van professionals. En niet alleen voor zichzelf, maar ook voor 'de markt'.

34

De Kleine Aarde

Postbus 151, 5280 AD Boxtel
Tel.: 0411-684921, fax: 0411-683407
E-mail: dekleineaarde@pz.nl
Internet: http://www.pz.nl/dekleineaarde
Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Boxtel

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Verschijnt viermaal per jaar, bij het wisselen van de seizoenen. Columnisten schrijven onder eigen verantwoordelijkheid. Hun mening dekt niet noodzakelijk die van de Kleine Aarde.

Dit tijdschrift wordt gedrukt op honderd procent kringlooppapier.

Redactie

Uli Bartsch, Frank van der Lecq

Omslagfoto

Taeke Henstra/Foto Natura

Aan dit nummer werkten verder mee:

Hans Achterhuis, Hans Allart, Gert Beffers, Marina de Bekker, Janneke Boleij, Ellen van den Breemer, Nathan Brinkman, Koos Dijksterhuis, Hans van der Donk, Bettina van Elk, Sijmen Hendriks, Katrien Holland, Ellen Karis, Machteld Klees, Dick Klees, Karin Kunst, Philippe McIntyre, Roland Nooteboom, Ton Oor, Chantal Overgaauw, Harrie Perebooms, Michèl Post, Anneloe Rijpkema, Cees ter Stege, Kees Stip, Gert van der Straaten, Robert van Stuyvenberg, Pauline Terreehorst, Monique Vaessen, Marjon Weijzen, Wesley, Michiel Wijnbergh, Frank Willame, Tseard Zoethout

Advertenties

Heleen Petter (tel. 0411-684921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift toegestuurd. Standaarddonatie f 45,-/Bf 900. Minimumdonatie f 25,-/Bf 500 per jaar. U wordt donateur door f 45,- (of f 25,-) over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'. Voor België is het gironummer 000-1137770-57. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet tenzij u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. U kunt oude nummers nabestellen door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Nrs. 1-26 uitverkocht. Nrs. 27-91 f 1,-. Nrs. 92-95 f 5,95. Vanaf nr. 96 f 6,95. Verzendkosten f 3,- voor 1 exemplaar, f 5,- voor meer exemplaren.

Vormgeving:

Heleen van der Sanden-de Groot

Druk: Macula, Boskoop

Uitgave: Stichting de Kleine Aarde, centrum voor een leefbare wereld

Auteursrecht: de Kleine Aarde 1999
ISSN 0166-3704

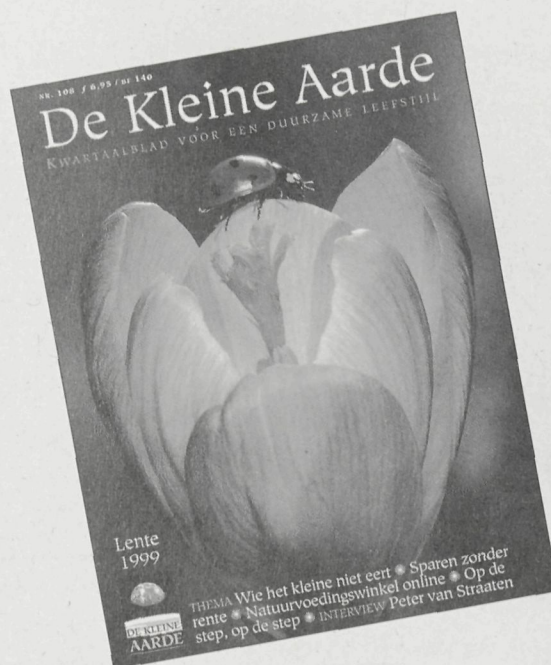
Postbus 151

**Wilt u reageren? Graag!
Stuur uw reactie naar
Redactie de Kleine Aarde,
Postbus 151, 5280 AD
Boxtel. De redactie kan
brieven inkorten.**

Cover (1)

De foto op de omslag van het lentenummer van de Kleine Aarde is erg mooi, maar verder vind ik de omslag erg stijf! Het logo van de Kleine Aarde dat vroeger midden op de omslag stond, maakte het wel duidelijk dat het om een uitgave van de Kleine Aarde ging. Nu is dat minder makkelijk te herkennen.

André Wouters, Eindhoven

Cover (2)

Wat een prachtige foto op het lentenummer van uw tijdschrift! Ga zo door!

Helga Floor, Leiden

Cover (3)

Mag ik u complimenteren met de fraaie cover van uw lentenummer? Het zal moeilijk worden zo'n cover nog te overtreffen...

R. Kooistra, Hoorn

Open Dag 1999

Laat de Kleine Aarde bruisen

Duurzaam Wonen voor Iedereen is het motto van de voorlaatste Open Dag van deze eeuw. De Kleine Aarde bruist voor iedereen die is geïnteresseerd in duurzaam bouwen, klussen en wonen. Meer dan dertig stands bieden u informatie, advies en koopwaar, van spaaradviseur tot aannemer, van binnenhuisarchitect tot tuinier, van meubelmaker tot stoffeerder. In een **KlusKeet** zet u de puntjes op de i. En passant bent u hartelijk welkom op het terras van de Kleine Aarde, waar u - naast smakelijk eten en drinken - gloednieuwe robinia meubels kunt inwijken. **13.00:** opening van het nieuwe terras door theatergroep **De Groene Roos**.

Voor de kinderen: Wajang-poppenspel, schminken en Hollandse spelen, de hele dag...

Komt allen op zondag 27 juni vanaf 10.00 uur.

WESLEY

Fietsvakantie in Zweden

Oproep

De Kleine Aarde is benieuwd. We weten dat er duizenden jonge mensen van 8 tot 14 jaar zijn die het vertikken om vlees te eten. Of om vlees te eten uit de bio-industrie. Bijvoorbeeld omdat ze het niet juist vinden om 'dier' te eten. Of omdat ze niets te maken willen hebben met de massale dieren mishandeling in de bio-industrie.

De redactie van de *Kleine Aarde* zou graag met enkele van deze jonge mensen willen praten. Over het waarom van hun beslissing om geen dier of alleen eco-dier te eten. En over wat hun pa en ma daarvan vinden en hun vrienden en vriendinnen. Die verhalen willen wij graag in ons blad opnemen. Om te laten zien dat jonge mensen uitstekend het goede voorbeeld kunnen geven.

Wie voelt voor zo'n gesprek, kan zich melden bij de *Kleine Aarde*, t.a.v. de redactie, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. De *Kleine Aarde* is benieuwd!

Machtiger

Merkwaardig. Onze Tweede Kamer neemt een wet aan. De Eerste Kamer keurt de wet - zonder geestdrift - goed. Betrokken belangengroepen spannen een rechtszaak tegen de wet aan en krijgen gelijk. De wet wordt teruggedraaid.

Eigenaardig. Ons kabinet spreekt in het regeerakkoord een maatregel af - onder bezwaar van een van de coalitiepartners. Nog voor de Tweede Kamer er een uitspraak over doet, spreken belangengroepen en banken zich tegen de maatregel uit. Het kabinet zwakt de maatregel af.

Waarom dit raar is? Er blijkt uit dat belangengroepen, banken en rechters machtiger zijn dan onze democratisch gekozen politici. Dat willen die politici zelf. Er gaat geen dag voorbij of er is weer iets geprivatiseerd, gedecentraliseerd of verzelfstandigd.

Wat vinden wij gewone mensen daar eigenlijk van? Dat niet onze gekozen bestuurders maar belangengroepen, banken en rechters de macht hebben? Waarna, zoals in het geval van de varkensboeren en het rekeningrijden, steevast ten nadele van natuur en milieu wordt besloten?

Want vrijwel nooit honoreert de politiek de argumenten van de milieubeweging - in de trant van: 'toch maar geen luchthaven in zee want de milieubeweging is er tegen.'

Erfstellingen en legaten

U kunt ons werk steunen door *donateur* van de *Kleine Aarde* te worden. Maar er zijn meer mogelijkheden om ons financieel te helpen. Lijfrenten, erfstellingen en legaten zijn voor ons bijzondere en belangrijke manieren van ondersteuning. Lijfrenten zijn vaste periodieke uitkeringen voor minimaal vijf jaar. Via uw testament kunt u de *Kleine Aarde* ook begunstigen door het opnemen van een *erfstelling* of *legaat*.

We informeren u graag, maar u kunt ook contact opnemen met uw eigen notaris of financieel adviseur.

Uiteraard geeft elke extra bijdrage op Postbankrekening 52730 van de *Kleine Aarde* te Boxtel ons meer ruimte in ons werk voor een duurzame wereld.

PRINCIPIEEL

Boer tegen grieprik

De biologisch-dynamische agrariër Herman Kok uit Hoogland weigert zijn koeien het vaccin toe te dienen tegen *infectueuze bovine rhinotracheïtis*, de koeiengriep

IBR. Volgens Kok is het vaccin genetisch gemodificeerd en daar is hij tegen. Hij heeft principiële bezwaren en vreest dat de agrarische sector nog afhankelijk wordt van een paar grote leveranciers van genetisch gemodificeerde producten. Bayer bijvoorbeeld, dat het vaccin levert. 'De opgefokte superkoeien in de gangbare landbouw zijn zo kwetsbaar, dat ze gevloerd worden door een griepje. Mijn koeien zijn sterk, die kunnen daar prima tegen. Ze krijgen die grieprik niet.'

Kok kreeg 'hulp' uit onverwachte hoek. Afgelopen voorjaar zijn zowat anderhalf duizend koeien afgeemaakt nadat ze de grieprik hadden gekregen. Bayers vaccin bleek per vergissing te zijn geïnfecteerd met een uiterst besmettelijk, dodelijk diarree-virus. Inmiddels is de inentingscampagne onderbroken en de verplichting gestopt.

Het is de droom van elke akkerbouwer die niet spuit: nooit meer bukken tijdens het handwieden, nooit meer door de knieën. Leerlingen van de middelbare biologisch-dynamische land- en tuinbouw-opleiding De Warmonderhof in Dronten werkten aan verwezenlijking van die droom. Zij construeerden onder leiding van docent-

WIEDFIETS

Liggen, fietsen, wieden

akkerbouwer Huib Poley een tweepersoons wiede-fiets, die werd gepresenteerd op de Open Dag in april. Boeren konden al liggend wieden op een machine die door

een tractor wordt voortgetrokken. De wiede-fiets van De Warmonderhof wordt aangedreven door de wieders zelf via een trapmechanisme dat lijkt op de aandrijving van een

fiets. Ook voor gangbare boeren is er nu geen enkele reden meer om te spuiten...

Kijk op Internet
(www.warmonderhof.nl)

PROEF GESLAAGD

Reisadvies op internet

Vorig jaar gelanceerd: openbaar-vervoer-reisinformatie op Internet. Op uw computer kunt u, net als op 0900-9292, uw reis van adres tot adres uitstippelen. Nu nog gratis, maar per 1 september gaat exploitant OVR een tarief rekenen. Peter van der Linden (OVR): 'Via de telefoon handelen we 30.000 à

35.000 adviesaanvragen per dag af. Onze sprekende computer behandelt er 4000. Maar het aantal telefoontjes bleef stijgen. Uiteindelijk kregen we geld om te investeren in telematica. Sinds de proef vorig jaar mei begon, zijn we gegroeid naar 10.000 reisadviezen per dag via Internet. Terwijl het aantal bel-

lers niet daalde.' Van der Linden: 'Vanaf 1 september bieden we op Internet zelfs iets extra's: een plattegrond van de omgeving van de plaats van vertrek en bestemming, die je kunt uitprinten en meenemen.'

Reisinformatie op Internet:
www.ovr.nl

GEREEDSCHAPSKAR

Voor groene loodgieters

Stel je voor, je laat de loodgieter komen voor een afvoerprobleempje. Even later rijdt hij voor, op de fiets welteverstaan, met daarachter de rijdende gereedschapskist van Michel Zillig. Zillig ontwierp het aanhangwagentje in 1998 als afstudeerproject op de Eindhovense *Design Academy*. 'Binnensteden zijn steeds minder toegankelijk voor auto's,' licht hij toe, 'ook voor loodgieters. Een groot deel van hun werk bestaat uit onderhoud en kleine

reparaties. Dat alleen al is vaak een dagtaak. Wat ze daarvoor nodig hebben, past in dit karretje.' Vouw je de wielen op, dan kan de gereedschapskist zó mee de trap op. En hij past ook nog achterin de auto.

Informatie:
Michel Zillig,
Amsterdam,
tel. 020-6278865

LEGUAAN-AF

Sneek bouwt liever gangbaar

Initiatiefnemer Hendrik Gommer is teleurgesteld. Sneek neemt het duurzame concept van de Groene Leguaan-vakantiewoningen niet over. Hout en leem wordt beton, cellulose-isolatie wordt glaswol, er komt chemische, geen natuurlijke kookverf, vloerverwarming vervangt warmtewanden. Het enige duurzame overblijfsel is het vegetatiedak, volgens Gommer omdat je daarmee kunt pronken. Thuis in Stavoren (zie *de Kleine Aarde* 108) bracht Gommer onlangs ruim 350 vierkante meter zonnecellen aan, goed voor bijna 30.000 kWh per jaar. Daarmee is De Groene Leguaan het eerste bungalowpark in Nederland met energie-nul-woningen. Zo ver is Sneek nog lang niet.

GEEN ZEILWAGEN

Auto op windenergie

CityStromer A3 heet hij. Het is een Volkswagen Golf die niet op benzine rijdt maar op een accu. Maximum snelheid 100 km per uur, zonder op te laden kun je 60 tot 80, in de stad 50 tot 60 km rijden. Dat is mooi. Maar het wordt pas echt mooi als je de accu oplaadt met windenergie. Dat kan. Als je het 1 kW-windenergiesysteem van HEC hebt staan en je woont aan de kust, dan kun je 12.000 km per jaar rijden zonder netto energie uit het net te betrekken. In het binnenland kom je tot 4.000 km. Het windenergiesysteem is netgekoppeld, waardoor je de accu ook kunt opladen als het niet waait. Je accu opladen kost circa zes uur.

Informatie: HEC, Rotterdam, tel. 010-4329773

STAPJE VOORUIT

Zonneboiler voor ons klimaat

De zonneboiler heeft in Nederland veel succes. Maar het apparaat is nog steeds voor verbetering vatbaar. AWB in Beek en Donk ontwikkelde een zonneboiler die nog beter is aangepast aan ons relatief zonnarme klimaat. Het water in deze zonneboiler wordt relatief

langzaam rondgepompt, waardoor het langer kan worden verwarmd. Het water komt er 30 graden warmer uit dan het erin ging. Bovendien verbruikt de pomp geen 50 maar slechts 3 watt.

Informatie: AWB, Beek en Donk, tel. 0492-461731

GERECHTIGHEID

Noorwegen durft

Noorwegen durft wat de rest van de wereld niet durft: belasting invoeren op kerosine. Overal ter wereld zorgt het ontbreken van kerosine-tax voor oneerlijke concurrentie met de andere 'gemotoriseerde' vervoermiddelen. Het Noorse parlement werd het eens over een tax van 0,26 kroon per liter, ongeveer zes

cent. Buitenlandse maatschappijen hebben aangekondigd alles te zullen doen om de belasting te omzeilen. Geen wonder. Als meer landen kerosine-BTW invoeren (en als vliegtuigpassagiers eindelijk, net als treinpassagiers, BTW gaan betalen over hun ticket), wordt vliegen flink duurder.

EVEN GEDULD

Nederlands hardhout op komst

Op het Limburgse landgoed De Graven bij Roggel werd onlangs het eerste Nederlandse hardhoutbos aangeplant. In 25 jaar moeten de robinia's in het bos rijp zijn voor productie. Maar in het bos staan niet alleen robinia's. Het is een gemengd bos. Zoals ook de func-

ties van het landgoed gemengd zijn: economisch en ecologisch. Dit project is tot stand gekomen op basis van particulier initiatief.

Informatie: More Trees Consultancy, 's-Hertogenbosch, tel. 073-6134292

KRINGLOOP(T)

Tweedehands Bijenkorf

Kringloopwinkels lopen goed, zo goed, dat in Deventer, Emmeloord, Emmen, Enschede, Nijmegen en Zwolle tweedehands supermarkten bestaan, winkels met een uitgebreid assortiment gebruikte spullen. Goed voor minder bemiddelde kopers, goed voor werknemers en uitbaters, goed voor het milieu. In Utrecht wordt in 2000

een heus tweedehands-warenhuis geopend. Emmaus en De Arm, twee kringloopbedrijven met een sociale doelstelling, werken samen met de Reinigingsdienst aan deze gigantische winkel. Met twee- à drieduizend vierkante meter winkelruimte lijkt Utrecht een soort kringloop-Bijenkorf rijker te worden.

REDACTIE:
FRANK VAN DER LECQ

Weldadige

VAKANTIES

FOTO'S: KOOS DIJKSTERHUIS

Ach nee, niet wéér zonnebaden op het strand van Bali of worden belaagd door Mexicaanse zakkenrollers. Laat u liever inspireren door de vakantie-special van de Kleine Aarde!

Dichter in de buurt zijn tijdens de zomervakantie aanmerkelijk opwindender dingen te doen!

6

Vakantie in Noord-Brabant

Vlot bij de Dintelse Gorzen

Deinen tussen het ritselende riet, in slaap gewiegd worden door kabbelend water. Dat kan op één van de drie vloten die Jos en Mimi Akkermans op de Steenbergse Vliet laten dobberen.

KOOS DIJKSTERHUIS

Tien jaar geleden, toen de akkerbouw in het slop raakte, begonnen zij met een natuurkampeerterrein. Kamperen op een vlot is de laatste toevoeging aan het aanbod van Akkermans' outdoor centre, waar je ook al terecht kon voor kanoën, boogschieten, muurklimmen en overleven in barre omstandigheden.

Akkermans' boerderij ligt bij De Heen, een dorp in het uiterste westen van Noord-Brabant. Het is alleen doordeweeks per bus bereikbaar. Van de boerderij is het twee kilometer door onafzienbare aardappelakkers naar de kade. In een fikse kano peddelen we in tien minuten naar het vlot. Een vierpersoonstent van planken, met een gladde bodem, drijvend op een constructie van sparrestammen en lege jerrycans. De toegang wordt ont- of afgesloten met een stevig zeil. De vloten zijn splinternieuw. Het planken puntzak ziet groen van de wolmanzouten. Een schoonheidsfoutje, want verder hamert Akkermans er in de folder op dat je in dit natuur- en rustgebied geen wc-papiertje mag laten slingeren, dat radio's en geschreeuw taboe zijn. Het recreatiebedrijf heeft zelfs het Groen&Veilig-waarborg (zie kader). Vlotkampeersers krijgen een vuilniszak mee en een jerrycan voor afwas- en tandenpoetswater. Nabij de kade is een wc. We krijgen campinggasje, gaslamp, drinkwater,

slaapmatje en veldbed mee. Het vlot is op slechts één punt verankerd, waardoor het met de wind meedraait. De ingang en de veranda van boomstammen liggen dus steeds beschermd. 's Morgens kun je uit je slaapzak meteen de Steenbergse Vliet induiken. Wij peddelen in de kano stroomafwaarts naar de Benedensas waardoor de Vliet het Volkerak instroomt. Het is een schitterende sluis met een oude sluiswachterswoning. Daar houdt nu Natuurmonumenten kantoor, beheerder van het buitendijkse natuurreservaat de Dintelse Gorzen. Via een voetgangersrolbrug komen we bij opzichter Lia Vlietland, die ons toestaat het reservaat te betreden. Zelf gaat ze altijd te paard. Dat paard wordt soms aangevallen door de halfwilde Shetland-hengsten die het natuurgebied open grazen. Met een longeerzweep van drie meter houdt Vlietland de bijterige hengsten op afstand. Wij wagen ons te voet en zonder zweep in het gebied, dat voor de aanleg van de Philipsdam in

1988 bij vloed overstroomde. De oude slenken doorsnijden het landschap nog, maar verder overwoekeren grassen, paardebloem, klein hoefblad en wilg het gebied inmiddels. De slikbodem bevat nog veel zout, waardoor sommige kwelderplanten eveneens overleven. Zoals de rode ogentroost die wij tegenkomen. De Gorzen strekken zich kilometers langs het Volkerak uit. Veel soorten eenden waggelen door de ondiepe slenken en oevers. Aalscholvers drogen hun gespreide vleugels, bruine kiekendieven zwenken laag over de vegetatie. Herhaaldelijk schiet een haas weg voor onze voeten. Teruggepeddeld besluiten we niet naar de kroeg in Steenbergse door te varen, maar op het vlot te blijven. Een lepelaar wiekt langs in de schemer. Sterren lichten op. Futen, meerkoeten en rietzangers overstemmen het verre gebrom van vrachtschepen op het Schelde-Rijnkanaal.

**Informatie: Akkermans Re-
kreatie, Heense Molenweg
23, 4655 TB De Heen, tel.
0167-502621 of 06-51564991,
e-mail: akkermans@tref.nl.**

Groen & Veilig

Buitensportondernemingen die lid zijn van de VeBON (Vereniging van Buitensportondernemers) geven het Groen&Veilig-waarborg. Zij garanderen onder andere respect voor natuur en milieu. Dat betekent dat ze afval, herrie en schade aan bomen en struiken voorkomen of, mocht er toch iets mis gaan, herstellen.

7

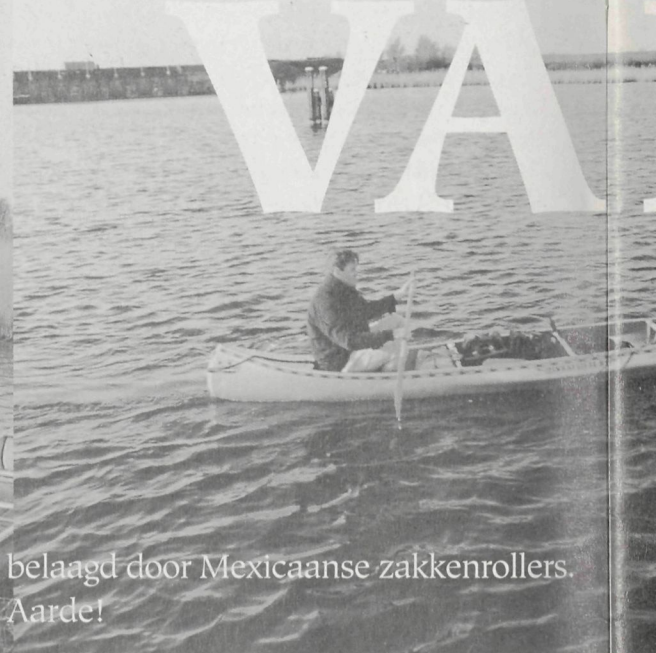

REDACTIE:
FRANK VAN DER LECQ

Weldadige

VA

FOTO'S: KOOS DIJKSTERHUIS

Ach nee, niet wéér zonnebaden op het strand van Bali of worden belaagd door Mexicaanse zakkenrollers. Laat u liever inspireren door de vakantie-special van de Kleine Aarde!

6

Vakantie in Noord-Brabant

Vlot bij de Dintelse Gorzen

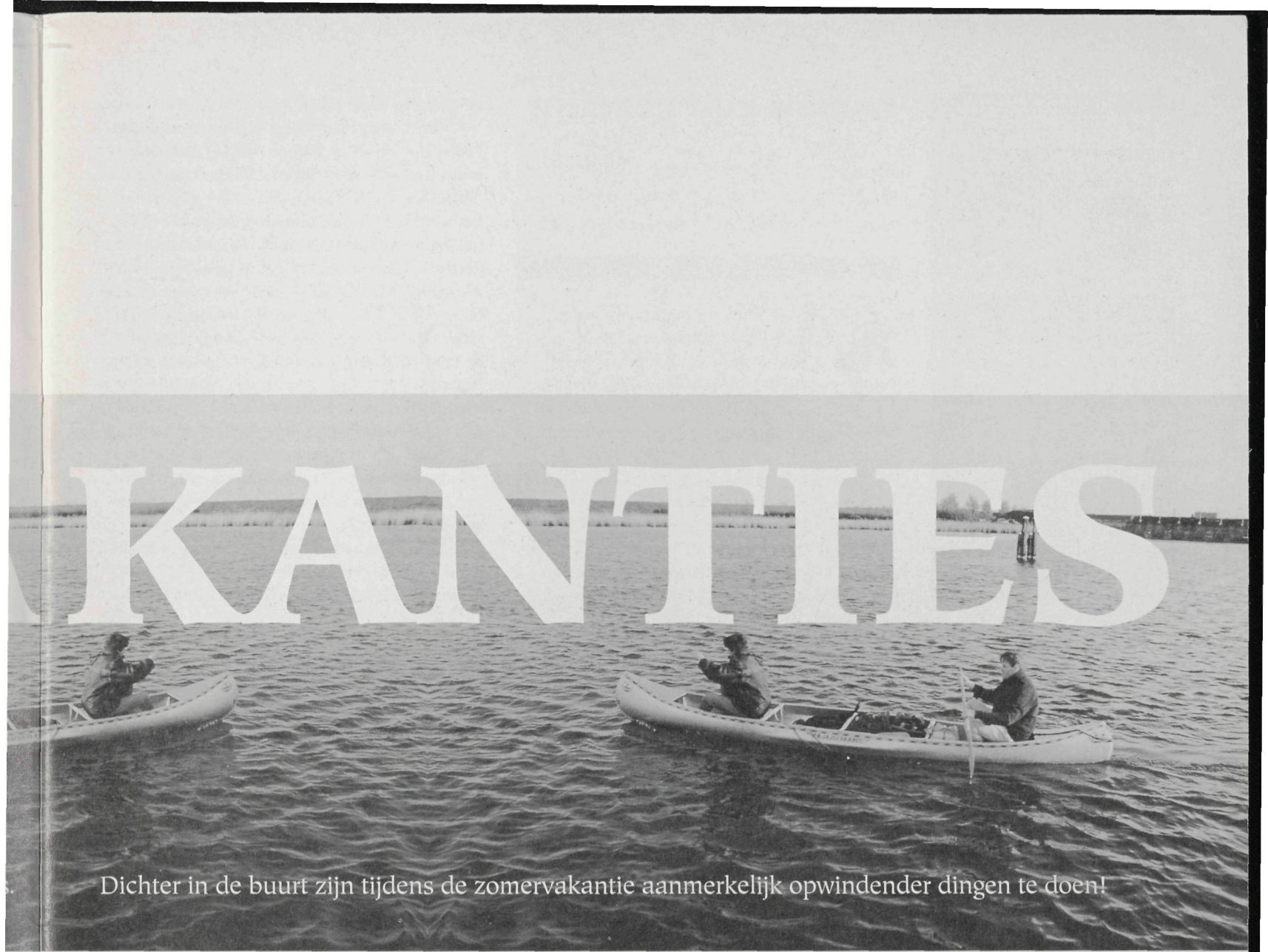
Deinen tussen het ritselende riet, in slaap gewiegd worden door kabbelend water. Dat kan op één van de drie vlotten die Jos en Mimi Akkermans op de Steenbergse Vliet laten dobberen.

KOOS DIJKSTERHUIS

Tien jaar geleden, toen de akkerbouw in het slop raakte, begonnen zij met een natuurkampeerterrein. Kamperen op een vlot is de laatste toevoeging aan het aanbod van Akkermans' outdoor centre, waar je ook al terecht kon voor kanoën, boogschieten, muurklimmen en overleven in barre omstandigheden.

Akkermans' boerderij ligt bij De Heen, een dorp in het uiterste westen van Noord-Brabant. Het is alleen doordeweeks per bus bereikbaar. Van de boerderij is het twee kilometer door onafzienbare aardappelakkers naar de kade. In een fikse kano peddelen we in tien minuten naar het vlot. Een vierpersoonstent van planken, met een gladde bodem, drijvend op een constructie van sparrestammen en lege jerrycans. De toegang wordt ont- of afgesloten met een stevig zeil. De vlotten zijn splinternieuw. Het planken puntdak ziet groen van de wolmanzouten. Een schoonheidsfoutje, want verder hamert Akkermans er in de folder op dat je in dit natuur- en rustgebied geen wc-papiertje mag laten slingeren, dat radio's en geschreeuw taboe zijn. Het recreatiebedrijf heeft zelfs het Groen&Veilig-waarborg (zie kader). Vlotkampeerders krijgen een vuilniszak mee en een jerrycan voor afwas- en tandenpoetswater. Nabij de kade is een wc. We krijgen campinggasje, gaslamp, drinkwater,

KANTIES

Dichter in de buurt zijn tijdens de zomervakantie aanmerkelijk opwindender dingen te doen!

slaapmatje en veldbed mee. Het vlot is op slechts één punt verankerd, waardoor het met de wind meedraait. De ingang en de veranda van boomstammen liggen dus steeds beschut. 's Morgens kun je uit je slaapzak meteen de Steenbergse Vliet induiken.

Wij peddelen in de kano stroomafwaarts naar de Benedensas waardoor de Vliet het Volkerak instroomt. Het is een schitterende sluis met een oude sluiswachterswoning. Daar houdt nu Natuurmonumenten kantoor, beheerder van het buitendijkse natuurreservaat de Dintelse Gorzen. Via een voetgangersrolbrug komen we bij opzichter Lia Vlietland, die ons toestaat het reservaat te betreden. Zelf gaat ze altijd te paard. Dat paard wordt soms aangevallen door de halfwilde Shetland-hengsten die het natuurgebied open grazen. Met een longeerzweep van drie meter houdt Vlietland de bijterige hengsten op afstand. Wij wagen ons te voet en zonder zweep in het gebied, dat voor de aanleg van de Philipsdam in

1988 bij vloed overstroomde. De oude slenken doorsnijden het landschap nog, maar verder overwoekeren grassen, paardebloem, klein hoefblad en wilg het gebied inmiddels. De slikbodem bevat nog veel zout, waardoor sommige kwelderplanten eveneens overleven. Zoals de rode ogentroost die wij tegenkomen.

De Gorzen strekken zich kilometers langs het Volkerak uit. Veel soorten eenden waggelen door de ondiepe slenken en oevers. Aalscholvers drogen hun gespreide vleugels, bruine kiekendieven zwenken laag over de vegetatie. Herhaaldelijk schiet een haas weg voor onze voeten. Teruggepeddeld besluiten we niet naar de kroeg in Steenberg door te varen, maar op het vlot te blijven. Een lepelaar wiekt langs in de schemer. Sterren lichten op. Futen, meerkoeten en rietzangers overstemmen het verre gebrom van vrachtschepen op het Schelde-Rijnkanaal.

**Informatie: Akkermans Re-
kreatie, Heense Molenweg
23, 4655 TB De Heen, tel.
0167-502621 of 06-51564991,
e-mail: akkermans@tref.nl.**

Groen & Veilig

Buitensportondernemingen die lid zijn van de VeBON (Vereniging van Buitensportondernemers) geven het Groen&Veilig-waarborg. Zij garanderen onder andere respect voor natuur en milieu. Dat betekent dat ze afval, herrie en schade aan bomen en struiken voorkomen of, mocht er toch iets mis gaan, herstellen.

Lama's zijn gezellig

Wandelen door de heidevelden van Yorkshire. Je bagage laten dragen door een lama. Ver-rassender vakantie kun je je niet voorstellen.

CEES TER STEGE

Kevin Barrand, medewerker van de regionale VVV Yorkshire-Oost, toont ons de schoonheid van het typische Britse landschap: golvende hoogvlaktes bedekt met vochtige heide, die het gebied in de zomermaanden een overweldigende purperen gloed geeft.

Alles goed en wel, maar wij komen voor *llama-trekking*. Pedro, de leiderlama, besnuffelt ons uitvoerig. 'Ruiken is hun manier van kennismaken,' vertelt eigenaar Bruce Wright. 'Ze houden niet van scherpe after-shave of penetrante parfumeuren, en ook niet van mensen die roken.'

Ik rook. Nu maar hopen dat Pedro mij niet haat. Voor de zekerheid zet ik mijn jaskraag omhoog. Pedro legt zijn oren al in de nek, bij paarden een teken van nijd. Maar voor lama's gelukkig een teken van genegenheid.

Pedro en ik gaan wat onwennig op pad voor de trektocht, maar later struinen we met meer wederzijds vertrouwen door het ruige gebied. Wie wie leidt is niet duidelijk: Pedro kent hier de weg beter dan ik. Lama's reageren alert op de omgeving; fier houden ze de kop omhoog, maar ook de oren gespitst op potentieel gevaar. Soms houden ze plotseling hun pas in, geschrokken en helemaal klaar om de benen te nemen: veel eerder dan wij signaleren zij een tegemoetkomende mountainbiker of groepje wandelaars. 'Als ze op hol slaan, moet je ze gewoon laten gaan,' instrueert Wright. 'Lama's zijn sterker dan jij, ze trekken je gewoon de struiken in.' En dat is geen pretje; de alom aanwezige gaspeldoorn is fraai maar stekelig.

Tijdens de picknick halverwege, met panora-

FOTO: HANS VAN DER DONK

Weldadige VAKANTIES

CEES TER STEGE

Toen de kolenmijnen vijftien jaar geleden sloten, verloren 10.000 mensen in de regio rond Sheffield en Doncaster hun baan. Resterden een stinkend riviervallei en een zwaar vervuild terrein van 180 ha. Internationale kunstenaars transformeerden het terrein echter tot het *Earth Centre*, een experimenteel, educatief 'pretpark' voor jong en oud over duurzaamheid en onderzoek.

Op het ecologisch en landschappelijk aangetaste terrein verrijzen gebouwen, installaties en sculpturen van natuurlijke materialen. Inmiddels ontluiken de eerste twijgjes van 60.000 zorgvuldig aangeplante bomen en struiken. Het themapark ziet er nog wat kaal en aangeharkt uit maar ook veelbelovend.

Gepland voor 2002 staan onder meer nog een overkapping met duizend vierkante meter PV-panelen, een enorme Ark gebouwd volgens de nieuwste techno-organische principes, een Antarctisch Park en de vestiging van het Instituut voor Duurzame Ontwikkeling.

Wie per openbaar of ander milieuvriendelijk vervoer komt, mag binnen tegen gereduceerd tarief. Het park ligt ook aan een fietsroute: de *Trans Pennine Trail* tussen Hull aan de Engelse oostkust en Southport aan de westkust. Op het Earth

FOTO: HANS VAN DER DONK

Earth Centre voor jong en oud

'It's educational, but it's also fun', meldt de folder van het gloednieuwe Earth Centre nabij het Engelse Doncaster. Reden om eens te gaan kijken.

misch uitzicht op Robin Hood's Bay, krijgen we verrukkelijke zelfgebakken notencake. We kunnen kiezen uit koffie, thee of frisdrank. Op door de lama's meegesjouwde klapstoeltjes nuttigen we de lekkernijen uit het lunchpakket, terwijl de lama's, aan ruime riemen, zichzelf en elkaar vermaken met vrolijke capriolen. Tussendoor nemen ze een hapje uit wat in de natuur voorhanden is.

Voorzichtig kaart ik het thema spugen aan. Geduldig legt Wright uit dat lama's hooguit bij extreme bedreiging spugen. Het moet vreselijk stinken. Wright kan zich niet herinneren dat er ooit een gast is besmeurd. Met lama's dwars door de Moorlands is een aangename manier om de streek en de kust te ontdekken. Al of niet in groepsverband, met of zonder overnachting, viergangenmenu of champagne, of 's winters in de sneeuw.

Informatie: Wellington Lodge Llamas, tel. 0044-1723871234, e-mail: info@llamatreks.co.uk. Reserveren noodzakelijk.

Centre zelf rijden personeel en acteurs op allerlei tweewielers rond: van futuristische ligfietsen tot een achthoekige fiets waarop zeven mensen tegelijk plaats kunnen nemen. Op ludieke wijze lokken de acteurs bezoekers naar voorstellingen en evenementen. Gasten kunnen ook de *Pickup* nemen, een fietstaxi. Bijvoorbeeld naar de *Planet Earth Experience*, een zinneprikkelende compositie van licht en geluid die het wankel evenwicht verbeeldt tussen chaos en rust, tussen een verstoorde aarde en herstellende natuur. Met dank aan Jeroen Bosch.

Op het 'blote-voeten-pad' kun je de grond 'lezen': geblinddoekt contact maken met bodemstructuren van moeder aarde. Kinderen kunnen proeven doen, kikkervisjes vangen en buiten in de vijver uitzetten. Met minicamera's kunnen ze gluren in kleine biotopen om van dichtbij insecten te bekijken op een monitor. In de *shop* zijn duurzame en *fair trade*-producten te koop. Kinderen, pubers en volwassenen krijgen ideeën, opdrachten en praktische tips mee om hun leefstijl te verduurzamen. Al met al biedt het Earth Centre een mooie mix van lering en vermaak. Het park verwacht jaarlijks een half miljoen bezoekers.

Earth Centre, Denaby Green, Doncaster, Engeland, tel. 0044-1709512000, internet: www.earthcentre.org.uk. Het hele jaar geopend van 9.30 tot 17.00 uur. Gelegen nabij station Conisbridge.

Over spoor en water

Zweden heeft ruimte genoeg voor natuurvakanties. Op verlaten spoorlijnen kun je een dag pendelen per trolleyfiets, zo'n karretje dat in stomme films met een hefboom aangedreven werd, maar nu van twee paar trappers is voorzien. Annejet de Boer, die met haar man het kleine reisbureau *Natuurlijk Scandinavië* runt: 'Als je iemand wilt inhalen, dan kan dat niet, tenzij je van trolley ruilt.' Ruiger is een reis per vlot. Van stammetjes en een touw bouw je zelf een vlot. Een gids helpt en wijst de weg op een vier- tot zevendaagse rivier-tocht. Overdag stroomafwaarts dobberen, met kans op otters, bevers, elanden, steenarenden en, met veel geluk, een beer met jongen. 's Nachts kamperen en fikkie stoken op de oever.

Natuurlijk Scandinavië, Hellendoorn, tel. 0548-656789; Zweeds Verkeersbureau, Den Haag, tel. 0900-2025200; Brussel, tel. 0800-74039

Zonsverduistering plus

Voor natuurliefhebbers organiseert vormingscentrum Dialoog natuurweken in België. In Gouvy (bij het drielandpunt België-Luxemburg-Duitsland) en Chassepierre (aan de Franse grens) richtte Dialoog een oude, gerestaureerde boerderij in met slaap-, zit- en badkamers. Ga op excursie met een natuurkenner of baad pootje in de Ourthe. Voor (desgewenst vegetarisch) eten wordt gezorgd, evenals voor aparte kinderprogramma's.

Behalve bossen, beken, steengroeven en bloemrijke bermen staat tijdens een van beide natuurweken de volledige zonsverduistering centraal. Midden op de dag van 11 augustus verstopt de zon zich achter de maan en lijkt het of de nacht valt. Vogels zingen hun serenade, bloemen sluiten, kippen gaan op stok, de bosuil ontwaakt. Niet alleen in Frankrijk te zien, maar ook in Chassepierre.

Gouvy 25-31 juli, Chassepierre 8-14 augustus. Informatie: Dialoog, Leuven, tel. (0032-)(0)16-232649

Driewerf Spanje

Mas Cadavall is een oud landhuis in de uitlopers van de Catalaanse Pyreneeën. De Nederlandse eigenaars verhuren twee- tot zes-persoons appartementen. Ook kun je er kamperen, fietsen huren en vers bruin brood, groente uit eigen moestuin en wijn kopen. Avondmaaltijden bij voldoende belangstelling. Niet bereikbaar per openbaar vervoer.

Iets zuidelijker in Catalonië ligt hotel Macia de Pujol op duizend meter hoogte in een vergeten vallei, met uitzicht op een duizelingwekkende Pyreneeënkloof. Zonnepanelen voorzien het hotel van stroom. Eigenares Dolores komt je desgewenst ophalen uit Berga, dat per bus goed bereikbaar is.

In Cabo de Gata en de Alpujarras, natuurgebieden in Andalusië, kun je twee- tot achtpersoons huisjes huren via het kleine reisbureau La Taha. Tegen een geringe vergoeding haalt men je van het naburige station.

Informatie: (Mas Cadavall) fam. Raessens, Eindhoven, tel. 040-2414187; Macia de Pujol, Spanje, tel. 0034-973299045; La Taha, Berg en Dal, tel. 024-6844350

Vakantie in Rusland

Wie geen haring lust, gaat door een hel

De Witte Zee. Permafrost. Parende tandwalvissen. Hongerige steekmuggen. En toch een fantastische vakantie, aldus ecovolunteer Kees de Rijk.

KOOS DIJKSTERHUIS

In de Witte Zee ligt het eiland Solovetski. In de zomer gaat de zon er 's nachts maar even onder, smelt de ijskap en kan het er zelfs behaaglijk worden. Een beschutte binnenzee als de Witte Zee lokt grote groepen beluga's om te paren. Beluga's zijn kleine tandwalvissen. Ze hebben de vorm van een forse dolfin, alleen wat boller, met een hoog voorhoofd en een witte huid. 's Zomers zijn ze vlak onder de kust van Solovetksi op vrijersvinnen en zie je ze dagelijks

ronddartelen. Russische biologen uit Moskou slaan er daarom elk jaar hun kamp op. Zij leggen de geluiden vast waarmee de walvissen communiceren. Sinds een paar jaar kunnen *ecovolunteers* de Russen helpen.

Kees de Rijk (36) uit Groningen heeft dat vorig jaar twee weken gedaan. Na een dagenlange reis in steeds kleinere vliegtuigjes via Moskou en Archangelsk arriveerde hij eindelijk op Solovetski. Stalin creëerde hier ooit een gevangenis. In het imposante orthodoxe klooster met zijn massieve muren en uivormige torens en het omliggende dorpje woonden dwangarbeiders. Nu proberen monniken hun vervallen klooster weer te restaureren. Het eiland is zo groot als Texel en het beluga-kamp is twaalf kilometer lopen.

Voordat je arriveert, ben je opgegeten door miljoenen muggen, dus iedereen neemt het bootje. Uurtje varen en Kees kon zijn tent opzetten op de permanent bevroren ondergrond.

Dagenlang was Kees bezig met het herstel van een plateau in zee waarvan de beluga's gefilmd en hun geluid opgenomen konden worden. Zwaar werk, deels onder water, maar daartegenover stond het dagelijks schouwspel van baltsende beluga's op tien meter afstand. Higgend en zuchtend golfdde hun zilverwitte ruggen door de waterspiegel. Drie keer per dag aten hij en enkele andere ecovolunteers met de Russische biologen haring en paddestoelen. Gekookte haring,

FOTO: BETINA VAN ELK

Weldadige VAKANTIES

Vakantie in Friesland

Koninklijk zeilen met de baron

Met kleine groepjes zeilen op het IJsselmeer en de Friese Meren. Dat kan op 'Le Baron', het acht meter lange zeilschip van recreatiebedrijf 't Rif te Woudsend.

gebakken haring, gerookte haring, haring met uitjes. 'Als je geen haring lust, ga je door een hel,' verzekert De Rijk. Beluga's eten overigens ook vooral haring.

De Rijk maakte ook wandelingen over het onge-repte eiland. Op enkele hoger gelegen naaldbos-sen na bleek het één doorweekte spons, met schitterende moerasvegetatie vol tapijten van or-chideeën. Hier en daar groeide een berkenbos op de zompige veenbodem. Alles even prachtig, maar je verzamelt wel een aanzwellende cumu-luswolk uitgehongerde steekmuggen. Dus vluchtte De Rijk gauw weer naar zee. Poepen, ontdekte hij direct, kon uitsluitend bij eb. Ver op het drooggevalen wad, verscholen achter de rot-sen waarop Noordse sterns hun eieren uitbroed-den, blies de zeebries alle muggen weg.

Hard werken, muggen en haring; is dat nog va-kantie? 'Hartstikke leuk, man,' vindt De Rijk, 'de hele dag buiten, aardige mensen, prachtige natuur, walvissen, twintig uur daglicht en elke avond de meest spectaculaire zonsondergang van je leven.' Volgend jaar werkt de enthousiaste Kees de Rijk mee aan wolvenonderzoek in Polen.

Ecovolunteer is een internationaal program-ma om toerisme met natuurbescherming en -onderzoek te combineren. Informatie:

Wolftrail, Postbus 144, 1430 AC Aalsmeer, tel. 0297-368504, Internet: www.ecovolunteer.org.

KOOS DIJKSTERHUIS

'**L**e Baron' is te huur voor een dagje met z'n tweeën tot een week met zes personen, afgezien van schipper Mir-jam Melis en haar vader, stuurman Bert. Melis be-looft prachtige natuur en schilderachtige haven-tjes. 'Al zijn onze gasten soms zo druk met zeilen leren dat ze daar nauwelijks aan toekomen,' voegt ze toe. Ooit voerde Melis op eigen initiatief cam-pagne voor ecologische producten. Dan legde ze 'Le Baron' aan de kade, hing een vlag uit en liet mensen proeven van eco-hapjes. Aan boord blijft ze haar eco-principes trouw. Ze bereidt ecologi-sche maaltijden, gooit geen afval overboord, smeert geen giftige, aangroei werende troep op de scheepsromp. 'Le Baron' vaart 's morgens af. Wie van ver komt, kan de voorgaande avond ko-men en krijgt die nacht er gratis bij.

Informatie: 't Rif, Simon de Jongstraat 20, 8551 MA Woudsend, tel. 0514-591877 of 06-51407053

De maren op de diepen in

Er gaat niets boven Groningen, klonk het een paar jaar geleden uit Nederlands noordelijkste provincie. En inderdaad, inmiddels zijn overal fietspaden aangelegd en kanoroutes uitgestippeld en bewe-gwijzerd. Over de diepen en maren die door het Groninger platteland kronkelen, kun je de hele provincie door peddelen. Voor wie met kano en al een paar meter moet *klúnen* omdat de brug geen *klap* (op-haalbrug) of *hoogholtje* (hoge voetgangersbrug) is, zijn aanlegstei-gertjes en trap treden aangebracht.

De VVV kent tal van kanoverhuurders. Een daarvan is De Horizon in Molenrij bij Kloosterburen. Je kunt er ook fietsen huren, wadlo-pen, tennissen, eten, kamperen of overnachten in een hut. Specialiteit van het bedrijf is de vloot van Canadese kano's, reuzenkano's, ka-jaks en fluisterkano's. Dichtbij ligt Pieterburen met Leny 't Harts zeehondencrèche en *Domi's Toen*, een schitterende heemtuin.

Informatie: VVV Groningen, Ged. Kattendiep 6, 9711 PN Groningen, tel. 0900-2023050; De Horizon, Haven 32-34, 9977 RZ Molenrij, tel. 0595-481980, internet: www.xs4all.nl/~dhorizon

Klein kamperen

Wie campings met ronkende motoren, bierkatten, angebrand bar-becuevlees, motorhomes en glimmende joggingbroeken liever mijdt, kan in Nederland terecht op vele kleine kampeerterreinen, vaak op mooie plekjes, verstoken van zwembad, kantine en kampwinkel. De terreinen verschillen van vrij comfortabel met warme douches tot Spartaans met slechts een kraan.

Nivon: 25 terreinen. Lidmaatschap niet verplicht, geeft wel korting, tel. 020-43550700. NTKC: 22 terreinen. Lidmaatschap verplicht, tel. 030-26118118 (wo 20.00-22.00). VNKL: 24 terreinen. Natuurkam-peerkaart verplicht, tel. 076-5612047. LKC: 17 terreinen. Natuur-kampeerkaart soms verplicht, tel. 055-3558844. Staatsbosbeheer: 44 kampeerterreinen, 10 groepsterreinen. Natuurkampeerkaart verplicht, tel. 030-6926111.

Staatsbosbeheer experimenteert met 15 gratis paalkampeerplekken in de Baronie van Breda. Het betreft open plekken langs wandelroutes, bij een niet-drinkwaterkraan.

De natuurkampeerkaart (f 17,50) wordt uitgegeven door de Stichting Natuurkampeerterreinen (SNK). Hij is te koop bij de SNK (tel. 030-6033701, ma-vr 10.30-12.30), op de 120 kampeerterreinen in het *Groene Boekje* van de SNK, en bij de ANWB.

Op step in de duinen

In Hoek van Holland kun je op de step de duinen in trekken. 'Weer eens wat anders dan een fiets,' vindt Corona van der Marel van de Stichting Promotie Hoek van Holland, die het initiatief nam tot de stepverhuur. Er zijn steps te huur voor kinderen en volwassenen. 'Ze hebben een breed voetplankje en vrij brede banden,' vertelt Van der Marel. 'want dat stept comfortabel.' De steps zijn te huur op cam-ping Hoek van Holland, Wierstraat 100. Achterop de step zit een ba-gagerekje.

Informatie: Stichting Promotie Hoek van Holland, tel. 0174-382456

Raadgevers

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen.

Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

- Sluit een postzegel voor antwoord bij als u een schriftelijke reactie verwacht.

- Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan vooraf. Nieuwe raadgevers zijn welkom! Meld u bij Raadgevers, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

De Kleine Aarde Informatie over milieuvriendelijke voeding, milieuvriendelijk tuinieren, duurzaam bouwen & wonen. Tuinen en bezoekerscentrum, 't Klaverblad 1, Boxtel, tel. 0411-684921 (open: van 1/4 tot 1/10 dagelijks; van 1/10 tot 1/4 werkdagen 10.00-17.00). Zie ook onder 'groente, fruit en tuin' 'bouwen en wonen', 'voeding'.

Groente, fruit en tuin

De Kleine Aarde tuinvoorlichter Marjon Weijzen tel. spreekuur di 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijk tuinieren.

Fruit- en groenteteelt J.W.J. van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel, tel. 0418-540624.

Biologisch tuinieren Rik Dedapper, COVOBIT, Groteweg 27/537, 9500 Geraardsbergen, België, tel. (0032) (0)54-417473 (na 18.00). Groenbemers, gewasbescherming en fruitteelt.

Verzorging fruitbomen J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert, tel. 0495-533395. Oude fruitrassen.

Hoogstamfruitbomen Prov. Noord-Holland, werkgroep POM, Zuidje 6, 1636 XC Schermerhorn, tel. 072-5022545.

Struik- en houtgewassencompost Proefwerv van Comité Jean Pain, Gerrit van Dale, Holle Eikstraat 25, Londerzeel, België, tel./fax (0032)(0)52-305365.

Wilde tuinen R. Osinga, M.Fopmawei

22, 9023 AJ Jorwerd, tel. 058-2519678.

Bodembedekking Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen, tel. 0317-614282. Ook advies over inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin, wilde tuin.

Paddestoelen Paddestoelentoren, Parkweg 65, 6511 BE Nijmegen, tel. 024-3778212.

Permacultuur Projekt Aarde, Hans Carlier, Stokebrand 233, 7206 EE Zutphen, tel. 0575-530394.

Pergola-associaties Adviesbureau Jolien Perotti adviseert biol. boeren en consumenten. Adriaanstraat 7, 3581 SB Utrecht, tel./fax 030-2328655.

Gebruikstuin Inheemse geneeskruiden en bloemenzaden. Advies over de aanleg van een eco-logische gebruikstuin. Marië Zaden, Land van Maat 14, 1852 HP Heiloo, tel. 072-5338546. Skal 7222.

Natuurbeheer

Adviesbureau Van Nierop, Hortensiastraat 14, 5644 KP Eindhoven, tel. 040-2129319, fax 2131280. Onderzoek, planning, beheer van bossen en natuurterreinen. Ook cursussen op dit gebied.

Dieren

Ecologische (klein-)veehouderij Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen, tel. 078-6743418 (na 18.00). Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud.

Kippen, geiten en schapen Theo Coolen, Weidepolder 18, 5235 VB Den Bosch, tel. 073-6410844 (werkdagen 19.00-20.00). Ook bekend van de cursus kleinveehouderij van de Kleine Aarde.

Nederlandse Landgeit Paul Bouman, Anderseweg 27, 9463 RN Eext, tel. 0592-261016. Alles over landgeiten.

Spinnen, weven en verven

Jabeek, Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraderstraat 33, 6454 AP, tel. 046-4425177.

Purmerend, Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW, tel. 0299-423774.

Voor les en adviezen op textielgebied in binnen- en buitenland.

Ammerstol, Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE, tel. 0182-352913.

Bouwen en wonen

De Kleine Aarde bouwvoorlichter Harrie Perebooms, tel. spreekuur ma 9.15-12.30 op 0411-684921. Voor al uw vragen over duurzaam bouwen en wonen.

Advies Viba, Vereniging voor Integratie Biologische Architectuur, Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch, tel. 073-6216943.

Advies Nibe, Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie, Postbus 229, 1400 AE Bussum, tel. 035-6948233. Do.ochtend 9.00-10.00 tel. spreekuur voor vragen over bouwen, milieu en gezondheid.

Vochtproblemen Verex Miljö, Postbus 48, 9285 ZV Buitenpost, tel. 0511-542070.

Voor vragen over vocht- en zwamproblemen in woningen en milieuvriendelijke oplossingen.

Architectuur Sjaap Holst De Raadstraat 1, 5666 EA Geldrop, tel. 040-2863792. Biologisch-ecologische architectuur, eco-design, leembouw.

Timmeren, bouwen Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp, tel. 06-52975772 (varend timmerbedrijf).

Rietdekken Grietines Harms, Balloërstraat 7, 9451 AK Rolde, tel. 0592-242800 (18.00-22.00).

Natuurverf Bio-ecologisch schildersbedrijf Kees Rolsma, Agathastraat 11, 7555 HJ Hengelo, tel. 074-2508839 (17.30-20.00), fax 2508720.

Helofytenfilters Ecofy, Frank van Dien, De Schepen 17, 5688 VM Oirschot, tel. 0499-550328, fax 550329, e-mail ecofy@hetnet.nl. Voor info over helofytenfilters en waterzuivering.

Helofytenfilters Rietland, Dion van Oirschot, Rosmolenplein 346, 5014 ET Tilburg, tel. 013-5446599, fax 0032-14651419, e-mail jupiter@ping.be. Ook voor regenwatertoepassingen.

Kleuratelier eColor, kleuradvies, onderzoek en cursussen voor functionele kleurtoe-passing op ecologische basis. Marie Anne Merk, De Kuiperij 13, 7437 CW Bathmen, tel. 0570-543361 (20.30-22.00), fax 542872, e-mail fcpoutre@wxs.nl.

Binnenmilieu BBA Boerstra Binnenmilieu Advies, Postbus 774, 3000 AT Rotterdam, fax 2447026, e-mail bba@binnenmilieu.nl. Vragen over binnenmilieuproblemen in woningen, kantoren, scholen e.d.

Composttoiletten

Composttoilet, grijswaterfilter-systeem Ecosave, Biddinghuizen, tel./fax 0321-332038. Werkdagen 9.00-12.00.

Milieu-advies Adviezen over composttoiletten, composteren en andere milieu-adviezen voor kantoor en huis. Ekotrade Holland, De Wal 29, 9269 PA Veenwouden, tel. 0511-476611, fax 472699.

Energie

Biogasinstallaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen, tel./fax 024-3565588.

Elektriciteit, accu's, windenergie, energiebesparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattum, tel. 038-4445643.

Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemianlaan 26, 5582 AD Waalre, tel. 040-2216383 (na 18.00).

Zon en wind Informatiecentrum Duurzame Energie, tel. 0900-9892 (f 0,30 per minuut). Voorheen: ODE.

Energie-, waterbesparing Ecosave, zie Composttoiletten.

Tegelkachels, schoorstenen De Tegelkachel, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576.

Tegelkachels Piet de Vries, Selligen, tel. 0599-324229. Tegel- en spekteekachels,

verwarming d.m.v. zonne-energie en hout. Internet: www.pietdevriestegelkachels.nl.

Apparaten en machines

Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, 3920 Lommel, België, tel. (0032)(0)11-544475.

Graanmolens Anshar van der Wielen, Hilversumstraat 98, 6843 DL Arnhem, tel. 026-3812320. Voor muelswalzen, huisbakkers, hooikisten, zuurkoolpotten en -messen en groenten-, vruchten- en kruidendrogers.

Machinebouw Jan de Jong, IJsselkade 16, 3401 RC IJsselstein, tel. 030-6885328 (mobiel 06-5344100), fax 030-6870487. Voor advies en bouw van moderne apparaten op het gebied van levensmiddelen: maal-, snijmachines etc.

Voeding

De Kleine Aarde voedingsvoorlichter Anneloe Rijpkema, tel. spreekuur ma 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijke en gezonde voeding.

Bio-dynamisch voedingstelefoon Voedingsinstituut Dúnamis, tel. 0343-533456 (ma, wo, vr 10.00-13.00). Voor vragen over biologische/biologisch-dynamische voeding.

Geitenkaas G.J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen, tel. 0593-552415 (na 14.00).

Wijn en bier maken Souplesse Import Gennep, Brabantweg 5a, 6591 HV Gennep, tel. 0485-512021, fax 517263.

Wijn, bier, gedistilleerd zelf maken Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest, tel. 035-6020979 (di-vr).

Wijn, bier en kaas maken

Huisvlijt, B. Vingerhoedt, Pieter Breugelstraat 20, 5213 BN Den Bosch, tel./fax 073-6890441.

Sap maken Anshar van der Wielen, zie Apparaten en machines.

Milieu algemeen

Leiden Leidse Rechtswinkel, tel. 071-5141516/5121111, fax 5130775; tel. spreekuur di 18.30-20.30, do 14.00-16.00.

Amsterdam Milieurechtswinkel, tel. 020-6233049, tel. & info spreekuur di 18.00-20.00, do 14.00-17.00.

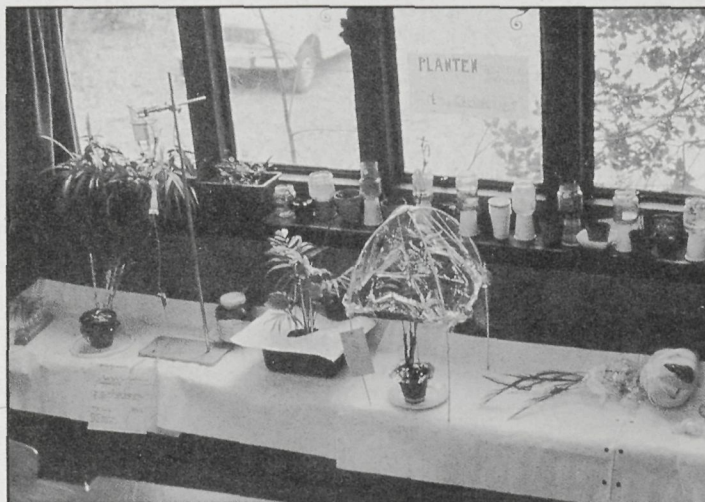
Rotterdam Milieurechtswinkel, tel. 010-4049668, tel. spreekuur di 10.00-12.00.

Milieu Centraal tel. 0900-2025445 (f 0,44 per min.), ma-vr 9.00-17.00, fax 030-2305071, e-mail info@milieucentraal.nl t.a.v. Milieu Centraal.

Utrecht Wetenschapswinkel Biologie, voor (onderzoeks)vragen op natuur-, milieu- en gezondheidsgebied, tel. 030-2537363, fax 2535795, e-mail wbu@bio.uu.nl, internet <http://www.bio.uu.nl/~wbu>.

Automatisering

Barent Brouwers tel. 055-3557874, e-mail b.brouwers@ap.kadaster.nl. Internet, databases, besturingssystemen, applicaties.

'Doktertje spelen' met planten kan kinderen helpen hun eigen ziektegeschiedenis te verwerken.

Hogeschool schrapt tuintherapie

De opleiding tuintherapie is niet meer. Na bijna twintig jaar worden aan de Hogeschool van Utrecht geen nieuwe tuintherapeuten meer opgeleid. Jammer?

MONIQUE VAESSEN

Doodzonde vindt Sebraine Meijerink het dat de school deze opleiding moet schrappen. Meijerink is zelf werkzaam geweest als tuintherapeute en is nu als docente tuintherapie verbonden aan de Hogeschool van Utrecht. 'Zeker omdat dit de enige plek was waar deze therapievorm werd gedoceerd. Bovendien heeft het een tijd geduurd voor instellingen begrepen wat tuintherapie inhoudt. Dat is nu het geval. Maar misschien dat we voor mogelijk geïnteresseerde studenten te onbekend zijn gebleven.'

Janny Vedder, die het secretariaat van de afdeling creatieve therapie beheert, denkt dat de belangstelling voor de opleiding ook terugliep doordat er toch te weinig perspectief is op

een baan.

Tuintherapie is een vierjarige hbo-opleiding waarin je leert, planten te gebruiken bij het behandelen van mensen met psychische problemen. Net als beeldend vormen, muziek, dans en drama is het creatieve therapie, waarbij zintuiglijke ervaring centraal staat.

Meijerink: 'In de tuin heb je te maken met processen van leven en dood. Als tuintherapeut heb je het voordeel dat mensen zich daar makkelijk mee kunnen identificeren. Mensen die in hun jeugd verwaarloosd zijn, trekken zich bijvoorbeeld het lot van slecht verzorgde planten heel erg aan. En het kan heel goed zijn om onkruid te wieden om de orde in het eigen leven te herstellen.'

Enerzijds bestaat de therapie uit heel simpel bezig zijn met planten, anderzijds hou je mensen een spiegel voor waarin ze kunnen zien hoe hun eigen handelen eruit ziet, licht Meijerink toe.

Tijdens de opleiding wordt aandacht besteed aan sociale en psychologische vakken en daarnaast aan typische tuinvakken. Studenten moeten drie, vier jaar lang vorm geven aan

een eigen tuin. Ze leren onder andere om een vijver aan te leggen, bonsaiboompjes te snoeien en een muurtje te metselen. Daarnaast is plantenkenis belangrijk. 'Je probeert patiënten een gevoel van veiligheid te geven. Daarom moet je als therapeut kunnen variëren in je aanbod. Als je een faalangstige cliënt wil helpen, moet je weten welke planten binnen een week boven de grond staan.'

Bijzonder aan tuintherapie vindt Meijerink dat het een therapievorm is die al je zintuigen aanspreekt. Er hoeft niet gepraat te worden, het lichaam is aan het werk. Dat is goed voor mensen met *burn-out* of andere problemen die een appèl doen op de geest. 'Als je met je lijf werkt, voel je beter waar je knelpunten zitten. En je komt makkelijker in contact met gevoelens als woede, agressie en liefde. Het boort onbewuste processen aan, die zijn minder te sturen door mensen.' Ze geeft een voorbeeld: 'Een stagiaire begeleidde beginnend dementerende bejaarden bij het afscheid nemen van hun vaardigheden. Soms komen er door een be-

paalde geur juist weer vaardigheden naar boven. Sommigen kunnen nog geen broodje smeren, maar ze kunnen wel narcissen poten.'

Belangrijkste doelen van de therapie zijn mensen zelfvertrouwen geven, ze leren om eigen keuzes te maken en om grenzen te trekken. De tuin is bij uitstek een plek om jezelf terug te vinden. Meijerink betreurt daarom dat de opleiding verdwijnt, maar ze wil er van de andere kant ook niet dramatisch over doen. 'Er zijn vast weer andere hulpverleners die in het gat springen.'

**Nederland bouwt en bouwt.
Woningen, kantoren, wegen,
spoorlijnen. 'Onnodig,'
betoogt planoloog Marten
Bierman. 'Laten we slimmer
omgaan met wat we hebben.'**

NATHAN BRINKMAN EN FRANK VAN DER LECQ

'Er wordt in Nederland bij het bouwen nog veel te weinig rekening gehouden met de verschillende levensfasen van het individu en het bijbehorende ruimtegebruik. Na allerlei verbeteringen in het begin van deze eeuw worden de leefomstandigheden weer slechter. De kwaliteit van lucht, water en voedsel wordt minder, mensen leven ongezonder, de zorgsector wordt afgebroken. 'En we hebben te maken met vergrijzing. In het eerste kwart van de komende eeuw zal de na-oorlogse geboortegolf overlijden door ouderdom. Je ziet dat nu al in Limburg, daar is de bevolkingsdaling al begonnen. Toch gaat men door met het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen. Er is krapte op de arbeidsmarkt. Voor bepaalde soorten werk moeten er mensen uit het buitenland worden gehaald. Er hoeven helemaal geen banen meer bij! We komen straks mensen tekort in de zorgsector als we massaal vergrijzen.

'De bevolking gaat dus afnemen. Je kunt dat haarfijn voorspellen op grond van de mensen die er nu zijn. Maar we blijven nieuwe woningen uit de grond stampen alsof we nog met de wederopbouw bezig zijn. Men bouwt op basis van marktverwachtingen, die weinig te maken hebben met de werkelijke ontwikkelingen. De woningnood is voorbij. Er is alleen nog woonbegeerte. Mensen willen altijd wel wat groter wonen. En het vermogensaspect speelt mee. Een huis kopen is een soort investering. Men verhuist van de duurdere, goede huurwoningen naar koopwoningen, gestimu-

leerd door belastingaftrek en de lage rente. 'De een- en tweepersoonshuishoudens vormen nu al 62 procent van de bevolking. Toch bestaat 71 procent van ons woningbestand uit eengezinswoningen. De woningen die we neerzetten zijn star, huishoudens niet. Bij gebrek aan alternatieven blijven veel mensen in hun eengezinswoning zitten als de kinderen het huis uit zijn, en ook als later de partner is overleden.

'In plaats van nieuwbouw neerzetten moeten we weer gaan verdichten. Geen open plekken dichtbouwen, maar het bestaande woningenbestand beter benutten. We zijn van een tekort aan kubieke meters naar een tekort aan *passende* kubieke meters gegaan. De situatie is uniek! Er is een groeiende groep oudere huishoudens met minder ruimtebehoefte in plaats van meer. Je moet zorgen voor kleinere woningen in dezelfde buurt. Door bestaande grote woningen te splitsen kun je dit realiseren.'

Wat zouden daarvan de voordelen zijn?

'Er komt zo woonruimte vrij zodat je dure nieuwbouw uitspaart. Ouderen kunnen in hun eigen omgeving blijven met het sociale netwerk dat ze daar hebben. En je voorkomt *verijling*, wat inhoudt dat het aantal bewoners per hectare in een bepaalde wijk te laag wordt. Gemeentes moeten dan kunstmatig allerlei voorzieningen in stand houden. Openbaar vervoer wordt onrendabel, winkels sluiten omdat ze te weinig

omzetten. Het leefbaar houden van zo'n wijk kost gemeentes handenvol geld. Let wel: ik kom over milieu niet eens te spreken. Er zijn genoeg andere redenen om te stoppen met het dichtbouwen van de laatste restjes open ruimte.

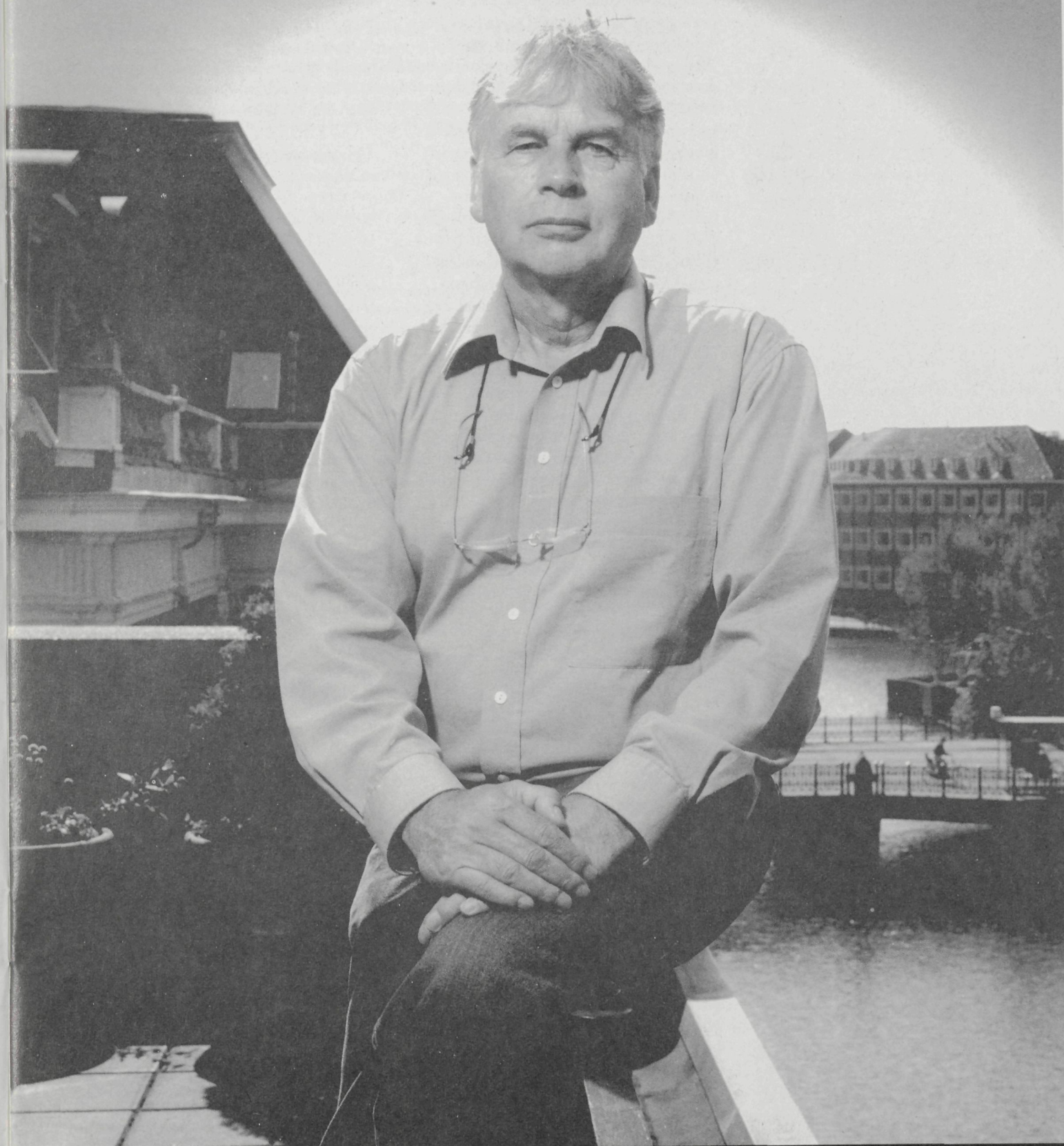
'Het is op het moment belastingtechnisch nog onaantrekkelijk om kleiner te gaan wonen. Daar zou je iets aan moeten doen. Het ruimtegebruik stabiliseren, een bouwstop voor het buitengebied. Als er toch nog ergens een nieuw project begonnen wordt: elders compenseren door laagdynamische ruimte te scheppen [gebieden waar weinig activiteiten plaatsvinden, zoals landbouwgrond en natuurgebieden, red.]. Die kosten drukken dan extra op het project. Zo ga je het nodeloos volbouwen van de lege ruimte tegen. En omkeerbaar bouwen, zodat je woningen later kunt splitsen. Of meeneemwoningen, demontabele of drijvende woningen die je bij een verhuizing mee kunt nemen.'

Wat is de reden dat we toch doorgaan met bouwen?

'Een van de redenen is dat de overheid in Nederland de grondproductie in handen heeft. Gemeenten verdienen aan allerlei projecten. In Nijmegen stellen ze de herstructurering van de binnenstad uit om mensen toch maar vooral de nieuwbouw in te krijgen, de zogeheten Waalsprong te laten maken.

'Bovendien willen gemeentes de hoge in-

Planoloog en senator Marten Bierman:

15

‘Ik loop voor de muziek uit’

*Uit Korter door de bocht:
Neem nou die niets
oplossende tweede Lekbrug.
Gaat tweehonderd miljoen
gulden kosten. En terwijl
met de bouw nog maar net
is begonnen is het ontwerp
voor de derde brug al klaar.
Niemand gelooft nog dat er
de files mee worden
opgelost maar toch
gebeurt het.*

*Uit Korter door de bocht:
De mensen slapen niet in
een kartonnen doos of
onder de brug. De meesten
hebben allang een woning
maar het kan altijd beter.*

komens aan zich binden. In Amsterdam ligt de woningbezetting nu al onder de twee. Toch wordt IJburg gebouwd. Ondertussen komen er huizen leeg te staan die dan worden gesloopt. De stad verijlt en we slopen onszelf in de rode cijfers. 'Een groot nadeel van deze verijling is ook dat ons mobiliteitsprobleem alleen maar toeneemt. We wonen steeds verder uit elkaar en moeten ons daardoor over steeds grotere afstanden verplaatsen. Helemaal als je in nieuwbouwwijken geen voorzieningen aanlegt, zoals in het Utrechtse Leidserijn. Er zijn geen winkels, er is nog geen bus of tramvervoer. De eerste bewoners waren tweeverdieners uit Kanalen-eiland. Die gingen met de auto naar de Utrechtse binnenstad voor hun boodschappen. Naar de stad die streeft naar autoluwheid! 'Eigenlijk is Nederland heel geschikt voor collectieve diensten als openbaar vervoer. Het is dom om je als particulier gemotoriseerd te verplaatsen. We zitten met heel veel mensen op een kluitje en veel mensen willen op hetzelfde moment naar dezelfde plek. In de vorige eeuw hadden we een zeer fijnmazig net van trekschuiten. Dat functioneerde zo goed, dat de Rotterdamse Kamer van Koophandel indertijd de aanleg van spoorwegen helemaal niet nodig vond.'

Waarom zit nu dan toch bijna iedereen in z'n eigen auto?

'Het is misgegaan in de jaren dertig. Er is toen gegokt op het Amerikaanse model: ieder z'n eigen vervoer. De totale lengte aan spoor is in die periode gehalveerd, van 6.000 naar 3.000 kilometer. Er is toen nota bene belasting op fietsen geheven om de aanleg van autobridgen over de grote rivieren te bekostigen! Na de oorlog lag de infrastructuur er en toen zijn ze doorgegaan met wegen bouwen. De overheid heeft de automobilist gemaakt. 'Vervolgens versterkt het automobilisme zichzelf. Waarom willen mensen uit de stad weg? Omdat het steeds onprettiger wordt om in de binnenstad te wonen door het groeiende aantal auto's. Mensen trekken dus weg en hebben dan zelf ook een auto nodig om naar de stad te gaan. De verijling werkt het automobilisme in de hand. Hoe verder we uit elkaar wonen, hoe meer we ons moeten verplaatsen. Daar kan geen openbaar vervoer meer tegen op. 'Dit proces wordt ook nog in de hand gewerkt doordat allerlei kosten afstandsonge-

voelig zijn gemaakt. De aanleg van leidingen en kabels, de postbezorging, openbaar vervoer: het is kost allemaal veel meer voor plattelandsbewoners. Die kosten brengen we in feite met z'n allen op. Als ik in de stad een brief post naar de overkant van de straat is dat even duur als een brief naar Roodeschool. Zo gaan de voordelen van compact leven verloren.'

Het argument is altijd: de mensen willen niet anders.

'Dat klopt niet. Een enquête in Noord-Holland heeft uitgewezen dat de meerderheid er geen asfalt meer bij wil, maar wel een uitbreiding van het openbaar vervoer. Het punt is dat de overheid niet doet wat de bevolking wil, maar een speelbal is van allerlei belangengroepen. En ze speelt bovendien zelf mee.

'Als we compacter gaan wonen, daalt ook de gemotoriseerde mobiliteitsbehoefte. Nu verplaatsen we ons met z'n allen alsof we heel ruim wonen. De vergrijzing vormt een extra reden om op het openbaar vervoer in te zetten. Al die ouderen moeten straks de auto laten staan en met de trein en de bus. De overheid heeft automobilisten van ons gemaakt, ze kan ook weer treinreizigers van ons maken.'

'De kern van mijn verhaal is: laten we slimmer omgaan met wat we hebben. Er is genoeg, we hoeven het alleen maar efficiënter te gebruiken. Zeker als straks de bevolking gaat afnemen. Optimaliseren. En alles wat je doet moet omkeerbaar zijn, anders zit je er later maar mee. Zo kun je kosten besparen in plaats van bang te zijn om "de boot te missen". En je spaart open ruimte en milieu.

'De mensen willen wel, mits je ze de juiste informatie geeft en de faciliteiten biedt. We zijn een hartstikke milieubewust volk. De overheid moet beter sturen. Ik loop daarbij als verkenner voor de muziek uit, maar dat is mijn vak. Ik ben niet pessimistisch. Nu is het verleden nog aan de macht, maar de trendbreuk komt eraan.'

Marten Biermans
bundel columns
Korter door de bocht
verscheen vorig jaar
in Utrecht bij
Uitgeverij Jan van
Arkel (ISBN
906224422X, f 20,-).

Ecocrypto

HANS ALLART

De letters A t/m M vormen de oplossing. Zend uw oplossing naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel en u dingt mee naar een van de drie prijzen. Hoofdprijs: een decoratieve houten ansichtkaarthouder met drie fraaie wenskaarten van kringlooppapier; troostprijzen: twee correspondentiepakketjes bestaande uit enveloppen, kaarten en briefpapier, eveneens van kringlooppapier. U kunt oplossingen niet telefonisch doorgeven, noch kunt u corresponderen over de uitslag. Veel puzzelplezier!

Horizontaal

1. Noord-Hollandse valuta (6)
4. snelweg (8)
8. ondergang (van het Groene Hart?) (6)
9. onder de rook van Rotterdam (of omgekeerd!) (6)
11. puntige meid (3)
12. triomfantelijk einde van zoektocht (6)
14. in het Engels zijn maat (3)
15. net een instrument zonder net (3)
16. veelzijdig vervoer geboekstaafd (7)
17. order in restaurant (15)
21. (on)voldaan (7)
24. op die wijze geen dierentuin (3)
25. energieke club (1,1,1)
26. gelijk het eindpunt (6)
27. die afstand is vaak bepaald (3)
28. de Grote Aarde (6)
30. pittige geest (6)
32. ze schittert en neemt het zelf op (8)
33. gevangenissanitair (6)

Verticaal

1. tweewieleroverdekking (8)
2. lopende fietser (6)
3. juridische plaatsnaam (3)
4. klager (15)
5. interlandpetje (3)
6. uit is natuurlijke groei (6)
7. problematische broedplaatsen (6)
10. document honoris causa (6)
11. uit een goed milieu (1,1,1)
13. standplaatsen (2)
18. vlam op de pijp (6)
19. lente en zomer (8)
20. dame van het zeebanket (6)
21. olie in duigen (6)
22. die kan je even kwijtraken (3)
23. product van een scharrel (2)
24. zoute jongen (6)
29. bestrijdingsletters (1,1,1)
31. (voor de) gevel (3)

Oplossing lentenummer

herbebossing

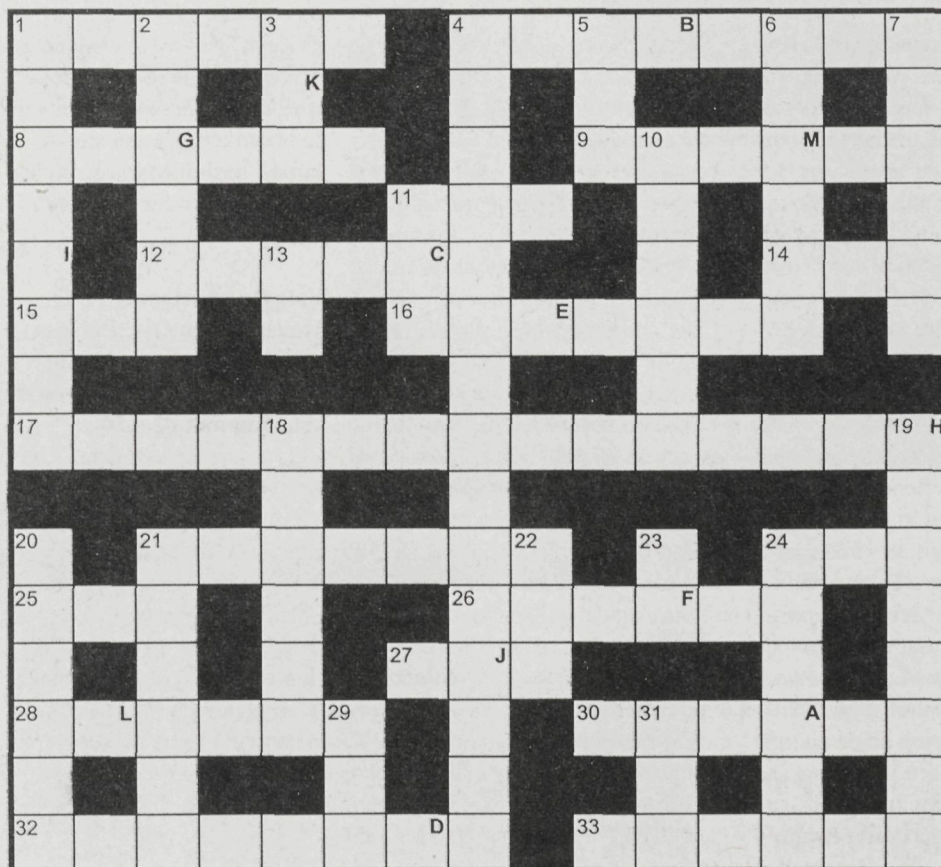
Horizontaal: 1 reclaimedrukwerk; 9 deeltijd; 10 cursief; 11 oerig; 12 rit; 14 kraai; 15 crossen; 19 koperas; 22 nixon; 23 inktbes; 25 popster; 28 indus; 30 zak; 32 regio; 34 eenmaal; 35 malaria; 36 tekeninstrument

Verticaal: 1 radioactiviteit; 2 cheer; 3 autogas; 4 recht; 6 kernkop; 7 erica; 8 koffiesurrogaat; 13 ia; 16 ork; 17 ene; 18 nis; 19 kop; 20 ono; 21 rat; 24 busbaan; 26 parbleu; 27 ia; 29 denek; 30 zijlijn; 31 komst; 33 garde

Winnaars lentenummer

Liliane van de Weg, Utrecht (hoofdprijs); J. den Braber, Oud-Beijerland en R.W. de Vries, Leek (troostprijzen). U ontvangt uw prijs zo spoedig mogelijk.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Op de vluchtstrook

met Kees Stip

Zomer

Weer wuift er iets roods, wits en blauws
langs alle geraas en geraus
waar bloeiende bermen
zich over ontfermen.
De klapproos verzorgt het applaus.

Tegengas

De schatkist wordt elke dag vetter
door radarcontrolegeëtt.
Als mijn zapper het wil
ligt dat hele spul stil.
Je lacht je (of rijdt je) te pletter!

Bijgelegd

Geteem van aanhoudende temers
loopt dood op iets nog veel extremers:
de begrafenisbranche
geeft conflicten geen kansje
tussen zerkgevers en hun zerknemers.

Ik

Ik ben geen geweldige held.
Geen krant die mijn daden vermeldt.
Van zinloos geweld sta
ik telkens versteld, ja.
Ik snak naar wat zinvol geweld.

Wij

In deze verwarrende tijden
valt moeilijk de vraag te vermijden
wat een natie mankeert
die meebombardeert
en geluidsoverlast wil bestrijden.

Kunstenaar voegt dimensie toe aan bosomvorming

Máák maar eens natuur

FOTO: GERT BEFFERS

MARINA DE BEKKER

Natuur maken. Of toch kunst? De Utrechtse beeldend kunstenares Maria Evelein mocht aan het werk in het Osse natuurspark De Maashorst. Het bos zelf inspireerde haar tot een verbeelding van 'de vier elementen'.

18 *'Kunstenaars maken natuur was echt een project in mijn stijl,' vertelt Maria Evelein tijdens een rondwandeling op locatie. 'Ik was erdoor geïntrigeerd: máák maar eens natuur!' 'Mijn uitgangspunt was om de elementen water, aarde, lucht en vuur hier samen te brengen.' Evelein koos voor de driehoek als vorm waarin ze de vier elementen wilde verbeelden. 'De driehoek is voor mij onderdeel van een ster,' legt ze uit, 'een ster is licht en dat is ook een kenmerk van een van de vier elementen. Ik had het basisplan zo geschreven dat het op elke plek in het bos gerealiseerd zou kunnen worden. Het eindresultaat zou afhankelijk zijn van wat ik op de plek zelf zou tegenkomen: daarin zat voor mij de uitdaging.'*

Eind vorig jaar kon Evelein aan het werk. 'De bosbouwers maakten de basis. Ze hebben bomen omgetrokken en omgezaagd. Door de samenwerking met de bosbouwers merkte ik dat ik veel monumentaler kon werken.' Maria wijst op drie enorme denbomen die het driehoekige frame vormen van een toren van gestapelde boomstammen. Hier zit het element *lucht* achter. Evelein ontdekte dat de drie bomen op de grond in een mooie driehoek ten opzichte van elkaar stonden. 'Toen ik dat zag, ben ik gaan kijken hoe ik die vorm in de lucht kon benadrukken.' De bosbouwers kwamen met dikke touwen en bonden de toppen van de drie bomen samen.

Een 'kernploeg', bestaande uit behulpzame vrienden, stapelde boomstammen in de ruimte die ontstond tussen de samengebonden bomen. 'Er zijn zelfs wandelaars geweest die spontaan een paar uur meegeholpen hebben,' lacht Maria Evelein. Voor haar symboliseert lucht hier de beweging en de energie die door mensen in stelling gebracht is om dit bouwwerk tot stand te brengen. 'Het eindresultaat is niet het allerbelang-

rijkste. Veel boeiender is het om met elkaar aan het werk te zijn.'

Vlak bij de *lucht*-toren ligt de *vuur*-plaats. Bomen, vroeger netjes in rijen aangeplant, zijn ruim twee meter boven de grond schuin afgezaagd. Zwart geblakerde fakkels op lange stokken zijn met repen textiel aan de boompilaren bevestigd. 'De fakkels zijn gemaakt van oude kleding die op deze manier een tweede leven kreeg,' vertelt Evelein. 'Tijdens de opening zijn de fakkels aangestoken door kinderen. Voor mij was dit een soort inwijding van een nieuw tijdperk voor dit bos.'

We lopen richting *water*-plaats. Reikhalzend kijkt Maria Evelein uit naar het waterpeil in haar 'bosvijvertje'. Enthousiast: 'Ik had niet gedacht dat er zoveel water in zou staan.' Een graafmachine maakte het gat en een vrachtwagen voerde vervolgens klei en leem aan waarmee bodem en oever afgewerkt werden. Water haalden Maria en haar hulptroepen uit een nabij gelegen sloot. Ze vindt het geen probleem dat ze water, klei en leem van elders haalde: door deze actie van de

kunstenaar kan hier een nieuw stukje natuur ontstaan.

Een lage muur van takken en twijgen benadrukt de driehoeksvorm van de waterplaats. Maria Evelein vult aan:

'Hierdoor krijgt de plek ook meer beschutting en lijkt het alsof de vijver dieper ligt.' Omgetrokken bomen met robuuste wortelkluiten markeren de ingang van de *aarde*-plaats. 'Het is een stil, ingetogen geheel geworden,' licht Evelein toe. 'Het was ook winter toen we ermee aan het werk gingen en dan is de aarde minder toegankelijk. We hebben een driehoek uitgegraven, in feite de aarde 'geopend'. De uitgegraven grond is, in dezelfde vorm, als een soort deksel ernaast, op de aarde gebracht.' In de uitgegraven driehoek liggen denne-appels. 'We hebben delen van de boom teruggeven aan de aarde,' besluit Maria Evelein. 'Hieruit zou weer iets kunnen gaan groeien.'

Volg de kunstroute op De Maashorst in Oss. Parkeerplaats en ingang langs de N324, even ten oosten van de kruising met de A50.

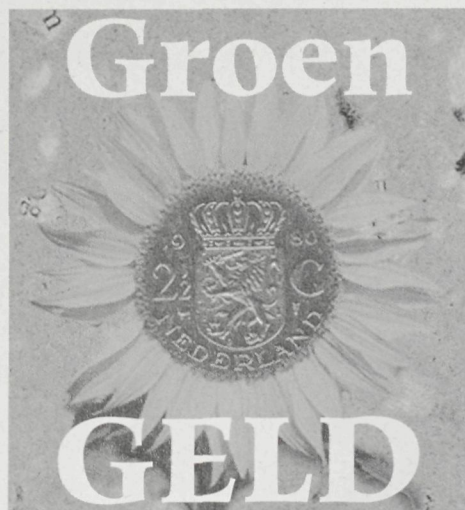
Kunstenaars maken natuur

Een deel van het natuurgebied De Maashorst, ten zuidwesten van Oss, is productiebos. De komende jaren moet dit monotone bos een natuurbos worden, besloot de gemeente Oss. Dat betekende onder meer dat er open plekken moeten worden gecreëerd. Van de Osse wethouder Ilding en beeldend kunstenaar Ton Maria Nijhoff kwam het idee kunstenaars bij deze b(Oss)-omvorming te betrekken. Uiteindelijk gingen elf kunstenaars in De Maashorst aan de slag. Het Osse centrum voor de kunsten Muzelinck coördineerde het project en maakte een catalogus.

Informatie en catalogus: Muzelinck, Oss, tel. 0412-623727

FOTO: PHILIPPE MCINTYRE

Groen beleggen loont

Amerika weet het al langer: het loont om te beleggen in 'groene' ondernemingen. In Nederland begint dit besef ook door te dringen. Wie zijn die groene beleggers? Waarom beleggen ze groen?

TSEARD ZOETHOUT

20

Amsterdammer *Markus Wamsteeker* (30) belegt al vanaf 1990 enkele tienduizenden guldens op de beurs, in banken en in fondsen die zich met duurzame ontwikkeling bezighouden. Als bedrijfskundige met als specialisatie milieueconomie vond hij het jaar 1989, twee jaar na het begin van zijn studie, het moment om aandelen aan te schaffen. De beursval was net achter de rug en volgens hem kon het vanaf dat punt alleen maar beter gaan. 'In het begin heb ik tamelijk willekeurig belegd, onder meer in DAF, Fokker, Unilever en enkele chemische bedrijven. De aandacht voor het milieu op de beurs was op dat moment niet echt groot. Pas toen in 1992 het ABN Amro *Environmental Growth Fund* op de markt kwam, één van de eerste fondsen die zich uitsluitend met het milieu bezighielden, ben ik me meer gaan bezighouden met duurzaam beleggen.' Hoewel Wamsteeker jarenlang woordvoerder is geweest van een milieuorganisatie die het protest rondom de tweede luchtha-

ven coördineerde, ziet hij zichzelf niet als duurzame belegger *pur sang* maar veeleer als een bewuste burger die naar de lange termijn kijkt. 'Natuurlijk houd ik er wel rekening mee dat mensenrechten of het milieu niet geschaad worden. Maar in de eerste plaats gaat het om het rendement. Met de jaren groeide mijn bewustzijn en dus ook het aandeel dat ik 'groen' ging beleggen. Nu trek ik ongeveer tien procent van m'n belegde vermogen uit voor het stimuleren van duurzame ontwikkeling. Nadat ik het *Environmental Growth Fund* verkocht had, heb ik aandelen aangeschaft in het Windfonds van de Triodos Bank en het ASN aandelenfonds.' Rond die tijd kwam hij in aanraking met de VBDO, de Vereniging voor Beleggers in Duurzame Ontwikkeling. Wamsteeker: 'Deze vereniging streeft ernaar om voor gangbare particuliere en institutionele beleggers inzicht te verschaffen in het milieubeleid van ondernemingen die aan de beurs genoteerd zijn. Dat kan bijvoorbeeld door een milieujaarverslag dat door een externe accountant gecontroleerd is. Die gegevens

kan de belegger meenemen in zijn beslissingen. Ook een bank kan zijn portefeuille daarop afstemmen. Namens de VBDO ben ik onlangs naar een aandeelhoudersvergadering van Océ van der Grinten geweest. En dat is nu het aardige: door een financieel belang in de onderneming kan de aandeelhouder aansturen op meer duurzame bedrijfsvoering. Het is immers 'mijn' bedrijf en men is verplicht naar de aandeelhouders te luisteren. Dat zou je ook als een vorm van duurzaam beleggen kunnen zien.'

Jurre Spruijt (38) uit Den Haag stelt als hoogste prioriteit niet het rendement maar uitsluitend duurzaamheid.

Toen ze in 1989 begon met de bedrijfsvoering van de kantine en het restaurant bij het Nederlands Danstheater, nam ze een duurzame lijfrentepolis. 'Als zelfstandige moest ik namelijk voor m'n ouderdagsvoorziening zorgen. Via bedrijfs- en pensioenadviesbureau 'De Eenhoorn' heb ik vanaf 1990 een lijfrente lopen bij het Holland

Markus Wamsteeker:
'Natuurlijk houd ik er wel rekening mee dat mensenrechten of het milieu niet geschaad worden. Maar in de eerste plaats gaat het om het rendement.'

FOTO: ROLAND NOOTBOOM

Groenfonds. Dat geld wordt gelijkelijk in het ABF en het Holland Obligatiefonds belegd. Veel keus had je in die tijd niet. Alleen de Triodos Bank hield zich toen uitsluitend met duurzaam beleggen bezig.' Spruijt is zeer te spreken over het ABF. Dit fonds, voortgekomen uit onder andere een paar kerkelijke organisaties en de vakbeweging, let namelijk niet alleen op rendementen. Het stelt ook criteria vast waaraan de bedrijven moeten voldoen om in aanmerking voor het ABF te komen. 'Vroeger zat hierin bijvoorbeeld ook Ahold, maar toen Albert Heijn Air Miles ging gebruiken, is dit bedrijf eruit gehaald. Verder besteedt het ABF aandacht aan hoe de onderneming omgaat met onder meer minderheden, vrouwen en de mensenrechten in de Derde Wereld.'

Nadat Spruijt in 1995 bij het danstheater stopte en geen plannen voor een eigen bedrijf meer had, heeft ze bijna haar gehele vermogen in het ASN Groenfonds belegd. Het grootste probleem bij zulke groenfondsen vormen de strenge criteria. Tijdens de laatste vergadering van de aandeelhouders kwam dat weer naar voren. 'Zo worden recycling-programma's of projecten in het buitenland nog niet door het ministerie van

VROM, de certificerende instantie, erkend,' aldus Spruijt. 'Maar dat is wel belangrijk. Met een gulden daar is veel meer milieuvoordeel te behalen dan hier. Zo heeft men in Oost-Europa grote behoefte aan energiezuinige installaties en ligt het milieurendement veel hoger. Gelukkig is men druk bezig met het scheppen van voorwaarden waaraan duurzame projecten in het buitenland moeten voldoen.' Duurzaam beleggen brengt altijd een spanningsveld met zich mee. Terwijl de één ervoor kiest aandelen op de beurs te kopen, inzicht in de sociale en milieuprestaties van het bedrijf verlangt en daarmee het management meer in de richting van duurzaamheid duwt, kiest de ander ervoor om alleen in groenfondsen te beleggen. Ondanks die verschillen is duidelijk dat bedrijven die aandacht aan sociale omstandigheden en het milieu besteden, bovengemiddeld presteren. De verklaring van Markus Wamsteeker schittert door eenvoud: 'maatschappelijk verantwoord ondernemen is een teken van goed management. Dat leidt tot tevreden werknemers en, op termijn, tot kostenbesparingen. Het daarmee opgedane concurrentievoordeel zie je vervolgens vaak in hogere rendementen terug.'

Jurre Spruijt: *'Met een gulden is in het buitenland vaak veel meer milieuvoordeel te behalen dan hier.'*

FOTO: ROBERT VAN STUYVENBERG

Pauline Terreehorst

Balsem

Waar zou de de milieubeweging zijn zonder fotografie? Ooit zag ik voor het eerst een foto van Frans Lanting tijdens het Fotofestival van Naarden. Het was een kop van een zebra. Hij had zo aan de muur gekund van een design-appartement, boven de met zebrastof beklede bank. Alleen bleek dat bij nader inzien toch niet zo'n goed idee. De pupil van het oog weerspiegelde namelijk een aantal fotocamera's en een enkel statief. Dat kon alleen maar zo zijn vastgelegd als de zebra op de grond lag. De zebra moest dood zijn geweest op het moment dat Lanting hem vereeuwigde (mooie woorden heeft de fotografie toch: het is de balsemende kunst). Dat soort verontrustende beelden van bedreigde dieren maakte Frans Lanting wel vaker. Hij werd er wereldberoemd mee.

Onlangs kreeg hij de Capi Lux-Alblasprijs, en tijdens het diner na de prijsuitreiking spraken we over de fantastische mogelijkheden van nieuwe media. Vanuit Californië, waar hij woont, houdt Frans de verspreiding van zijn werk namelijk angstvallig in de gaten. Hij heeft een webpage en werkt aan een nieuwe online-verbinding zodat hij straks op locatie in een godverlaten plek direct beelden kan doorgeven. Ecologie en telematica lopen bij Lanting naadloos in elkaar over.

Maar waarom doet hij dat, behalve vanwege behoefte aan openbaarheid? Dat werd duidelijk na een anekdote. Onlangs raakte hij tijdens een party in gesprek met de echtgenote van een steenrijke industrieel. Hij vertelde haar over zijn volgende fotolocatie, in het regenwoud van Zuid-Amerika. 'Ach, dat gebied hebben we net aangekocht,' riep ze opgetogen. 'Hoe kunnen wij verhinderen dat u het daar gaat verwoesten?' vroeg Lanting. Antwoord: 'Openbaarheid, schat, openbaarheid. Daar houden we namelijk niet zo van.' Bezoek daarom die webpage eens (www.lanting.com). Goed voor Frans, de bomen en de dieren.

GeZiEn

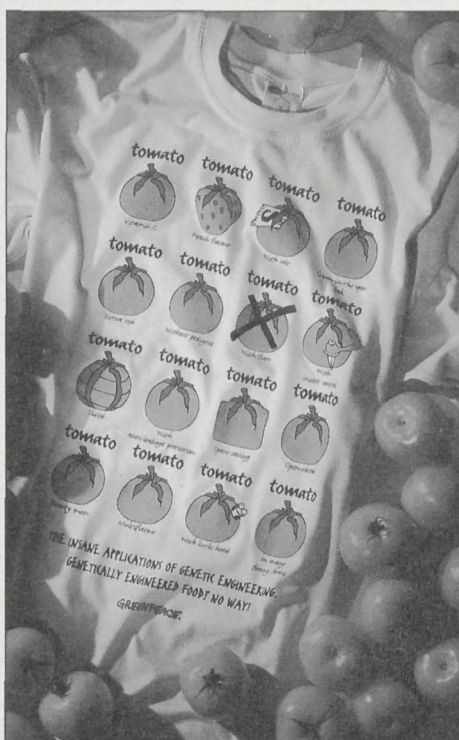
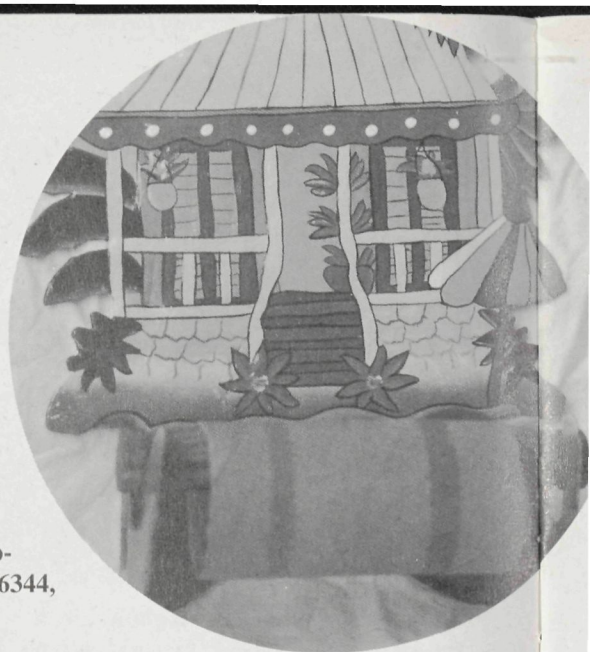
REDACTIE: MARINA DE BEKKER & FRANK VAN DER LECQ

Voor iets moois en duurzaam kunt u terecht in de rubriek Gezien. Ook tips van lezers zijn welkom. Stuur uw tip naar: Gezien, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Funhouse of toilet?

'Funhouse' noemt importeur *Cité Soleil* de kleurrijke, decoratieve huis-, tuin- en keuken-accessoires uit Haïti die hij op de Nederlandse markt brengt. Cité Soleil beklemtoont dat deze producten worden gemaakt in 'een fabriek die door Nederlanders is opgezet uit ideële motieven' en 'aan 600 Haïtianen een vast inkomen' biedt. Grondstoffen: gebruikte materialen als olievaten, cementzakken en houtrestanten. Bij de productie wordt ook gelet op het milieu.

WC-rolhouder, f 39,95, vraag naar verkoopadressen bij Cité Soleil, Zwolle, tel. 038-4606344, internet: citesoleil@yahoo.com

MOOIE OOGST

De Actie Tomaat en de verkiezingscampagne van de Socialistische Partij zijn reeds lang voorbij. Daar heeft dit T-shirt van Greenpeace dan ook niets mee te maken. Sommige tomaten op het shirt zien er trouwens een beetje raar uit. Wie het draagt, geeft er blijk van zich ongerust te maken over de waanzin van genetische manipulatie. Grondstof: ecologische katoen, uiteraard niet genetisch gemanipuleerd!

T-shirt, bestelnr. 875, f 40,-, Greenpeace, Amsterdam, tel. 020-4223360

22

Een stoel die stáát

Aanmerkelijk fraaier en duurzamer dan de bekende plastic tuinmeubelen zijn de stoelen en tafels uit robiniahout van Gelfort. Robinia is net zo solide als tropisch hardhout maar wie het gebruikt, bedreigt het tropisch regenwoud niet. Evenmin heeft robinia een verf- of laklaag nodig. Elegant voorbeeld is de klapstoel die luistert naar de naam 'Citrus'. Er hoort een rond tafeltje bij en er is ook een versie met leuningen.

Klapstoel, f 425,-, vraag naar verkoopadressen bij Gelfort, Boven-Leeuwen, tel. 0487-595086

Groen markeren

Nederlanders kleuren er rapport na rapport, leerboek na leerboek mee vol: tekstmarkers. Met een viltstift voorzien je belangrijke passages van een opvallend, lichtgeel of -groen tintje. Met de *Worker* tekstmarker kan dit aanzienlijk milieuvriendelijker. In een beukenhouten houder zit een dikke, gekleurde potloodstift. De *Worker*, verkrijgbaar in diverse kleuren, is uiteraard navulbaar.

Worker Tekstmarker, f 11,75, Bureau-bewust, Utrecht, tel. 030-2300629

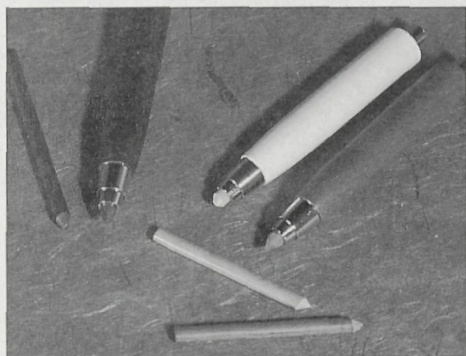

FOTO: SIMEN HENDRIKS

Oud en nieuw

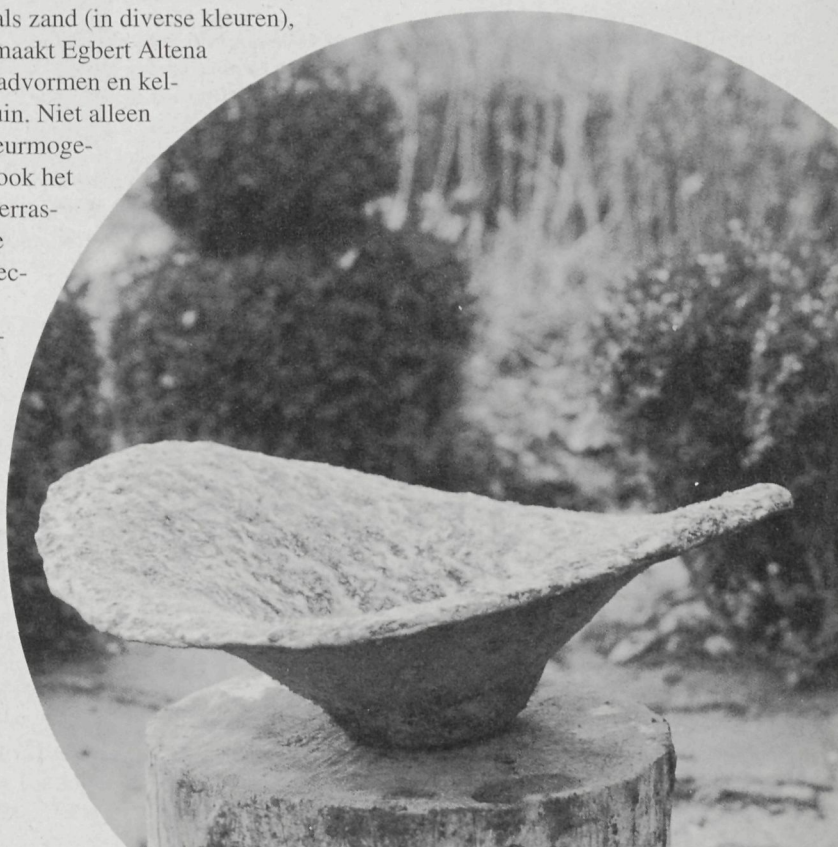
Oud papier gooi je in de papierbak. Dat is normaal. Minder normaal is dat je van dat oude papier een nieuwe papierbak maakt. Maar de *paperbag* van Jos van der Meulen is wel degelijk gemaakt van proefdrukken van billboardposters, kleurrijk maar ook stevig materiaal. Bovendien is het elastiek met behulp waarvan je de zak opvouwt gemaakt van gebruikte binnenbanden. Vijf maten, vele verschillende dessins.

Paperbag, f 17,50 tot f 45,-, Cultural Connections, Utrecht, tel. 030-2304913 en in de betere designwinkel

Van materialen als zand (in diverse kleuren), cement en kalk maakt Egbert Altena waterschalen, bladvormen en kelken voor in de tuin. Niet alleen verschillende kleurmogelijkheden, maar ook het weer heeft een verrassend effect op de kleur van de objecten. Altena vervaardigt geen serieproductie. Elk object is uniek en kan worden aangepast aan de tuin waarin het komt te staan.

Waterschalen, bladvormen, kelken, vanaf f 45,-, Egbert Altena, Neerijnen, tel. 0418-651478

LEUK HOUT

Van hout kun je schepen maken, deuren, huizen, bruggen. Maar ook iets decoratiefs, of, zoals Jennie Kerssies het formuleert, iets leuks. Komt ze een stuk hout tegen, dan maakt ze daar, al naar gelang de mogelijkheden van het materiaal, een sieraad van. Bijvoorbeeld een broche, een ketting, oorbanglers of een sjaalklem (foto) van kersehout. Met recht heet de plek waar ze dit alles maakt en presenteert Atelier Leukhout.

Houten sieraden, vanaf f 2,50, Atelier Leukhout, Enschede, tel. 053-4322028

MODELSCHALEN

Regeladvertenties

Maximaal 50 woorden. Tarief: t/m 20 woorden f 50,-/Bf 1000. Daarboven f 2,50/Bf 50 per woord. Voor brieven onder nummer f 7,50/Bf 150 extra. Bewijsnummer f 10,-/Bf 200 extra inclusief BTW. Stuur uw tekst op papier of fax, liefst getypt, naar Regeladvertenties, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel, fax 0411-683407. U krijgt een acceptgiro toegestuurd. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Zend uw regeladvertenties voor het herfstnummer vóór 1 augustus in.

Te koop

Ambachtelijke TEGELKACHELS zijn een sie-raad in uw huis. Bovendien gezond, ge-bruiksvriendelijk, duurzaam en kostenbespa-rend. Wij bouwen kleine kachels voor bijverwarming. Kachels voor wie meer wil halen uit hout! Fa. De Tegelkachel, Dorps-weg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-324576 (ook 's avonds).

Ambachtelijk gemetselde fornuizen, finovens, saunakachels, warmtemuren en spekteenkachels. Kunstig en zinnig. KLUSSENKUNSTEN Roland Voppel, tel. 0547-351270.

PIET DE VRIES tegelkachels. Ook voor spe-steenkachels op maat. Totaalverwarming op basis van zonne-energie en hout. Gezond, schoon en zuinig. Sellingen, tel. 0599-324229

AGA's leverbaar van volledige nagekeken tot geheel opnieuw geëmailleerd, tevens voor onderhoud, reparatie en ombouw naar olie, gas of propaan. Tel. 0223-521981.

Brede grenen vloerdelen, 16, 19 of 21 cm breed f 35,- per vierkante meter incl. BTW, Kamerdroog. Evt. breder en in eiken. BAH TERHEIJDEN, tel. 076-5932188.

POMPOENEN Zaden van meer dan 140 soor-ten pompoenen, courgettes, kalebassen e.d. uit de oorsprongsgebieden bij elkaar ge-

bracht. Boekje van 16 pagina's met kleu-renfoto's en prijzen per 10 en 100 zaden. Bulkprijzen op aanvraag. Bestellen: f 4,50 op giro 72372 o.v.v. pompoenenboekje. Xotus Delft, tel. 015-2146667.

Oude GRAANMOLEN met elektromotor; bouwjaar ca. 1910. Plus enkele klassieke landbouwmachines en een grote partij jute zakken. Tel. 050-3657551.

BOUWGROND f 7 per vierkante meter, goede energieplek in het nog ongerepte Portugal (Alentejo), 8 km van posada en Tempeliersplaats Crato, 1,3 ha, bron, schuur, olijfbomen, golvend onbebouwd landschap rondom, 5 min lopen naar zwem-meertje, hunebed. Tel. 013-5132156.

Handgevormde WATERSCHALEN, bladvormen en kelken voor tuin en serre; origineel ont-werp, uniek ornament van natuurlijke grondstoffen. Permanente expositie: tel. 0418-651478.

Tweepersoons houten HOOGSLAPER (matras-maat 1,40 x 2,00 m) met veel kast (plank) ruimte eronder. Hoogte 1,50 m. Handge-maakt door meubelmaker. Vr.pr. f 1750,-. Tel. 076-5140993.

Te koop, Midden-PORTUGAL, in prachtig na-tuurgebied, ca 1 ha land met o.a. olijfbom-en, huisbouwmogelijkheid tot 150 vierkan-te meter, dichtbij en zicht op rivier. Tel. 0318-640653.

Gezocht

Ervaren, enthousiaste tuinier(ster) voor onze groentetuin + klusjes op boerderij a/d voet van de PYRENEËN. Tegen kost en inwo-ning. Tel. 0033-561689912.

Gezocht tegen een kleine vergoeding of gra-tis FRUITBOEKEN voor de boekenkast van de hoogstamfruitboomwerkgroep POM N.-H., tel. 072-5022545.

Werkende alleenstaande vrouw zoekt WO-NING of gedeelte van b.v. boerderij om te huren. Omgeving 's-Hertogenbosch. Tel. re-acties 073-6144736.

Te huur/vakantie

PORTUGAL, leuk vakantiehuisje 4 pers. te huur bij Caldas da Rainha, 80 km N v. Lissabon, 10 km v. kust. Rustige, mooie omgeving, prachtige stranden. f 550,- p.w. Tel. 040-2569519. E-mail: prstt@worldon-line.nl.

VOGEZEN: La Balance, idyllische herberg midden in de natuur met eigen bronwater: voor wandelaars, rystzoekers en natuurlief-hebbers. Vier'sfeervolle kamers, 1 & o f 42,50. Heerlijke maaltijd f 28,50. Info: 0033-329300689.

Terug naar de PREHISTORIE in de Franse Pyreneeën. Actieve week, ook geschikt voor kinderen. Les Amis de Mo. Info: tel. 071-5141782.

ACTIEVE wandeltocht in de ruige omgeving van de Franse Pyreneeën. Avontuurlijke week met o.a. bivak, kaart/kompas, eetba-re planten. Info: tel. 071-5141782.

MIDDEN-WALES; vakantieboerderij met prachtig uitzicht over de heuvels, rust, ruimte, volop wandel- en (mountain)bike-mogelijkheden. (Zelf)catering. Voor groe-pen/families. Internet: www.travel-uk.net/ dinefwr. Tel./fax 0044-1591610638.

Heerlijk rustig in MIDDEN-FRANKRIJK. Volledig ingerichte caravans en bungalow-tenten vanaf f 360,- per week. Tevens schilder- en beeldhouwcurcus. En creatief werken met natuurlijk materiaal. Gratis brochure. Tel. 033-4729721 of 0033-254307323.

In rustig natuurgebied 'de Rottige Meenthe' (Fr.), vlakbij 'de Weerribben' (Ov.), ruime VAKANTIEWONING te huur (8 pers.). Prachtig wandel-, fiets-, kanogebied, sauna aanwezig. Ook logies & ontbijt. Tel. 0561-481418.

(Groeps)vakanties en conferenties in de Achterhoek. Prachtig en rustgevend natuur-gebied, volop wandel- en fietsmogelijkhe-den. Vegetarisch eten uit eigen BD-tuin mogelijk. Landgoed EHZERWOLD, tel. 0575-431143. Een natuurlijke inspiratie-bron!

Vlaanderen-Vakantiehoeve WILGENHOF, 20 km van zee, Brugge, Gent. Wandelen, fiet-sen, cultuur. Rustig nabij bos, groen, com-fortabel, gastvrij, grote bio-tuin, lekkere maaltijden (vegetarisch mogelijk) 5 kamers + app. 6 p. Folder: fam. Hendrickx, Pot-en Zuidhoutstraat 4, 9990 Maldegem, België, tel. (0032)-(0)50715366.

Achterhoek 't RENTMEESTERKE, 2 huisjes, 2 grasdakhutten, logies met ontbijt, natuur-kampeerterein, vegetarisch eethuisje, kera-miek-raku-cursus. Wie wil in ruil voor kamperen helpen in het eethuis en wie-den? Tel. 0545-481540.

Ontdek VOGZEN, Frankrijk, Kl.fruit bedrijf (bio), Ned. gezin, gastenkamers in boerde-rij, camping à la ferme, deelname aan maaltijden mogelijk, uitst. keuken met spec. streekgerechten, ook veg., tel. 073-6411853 of 0033-329309738.

Wandel-en fietspension 't ROOKS-HUUS in 't Woold (bij Winterswijk). Kamers, app. en kamperen. Veg. eten mogelijk. Ook voor groepen tot 19 p. Inl./folder tel. 0543-564491.

Te huur in St.Maarten (NH), nabij strand & duin, stenen 6-p. BUNGALOW met o.a. open haard, tel. 0294-417323.

Boijl: Fries/Drentse grens. Vakantieboerderij 'TE HOOI EN TE GRAS'. Sfeervol 4- & 6-per-soons appartement, plaggenhutten en een in-gerichte 'De Waard'-tent te huur. Mogelijkheden voor groepsarrangementen. Tel. 0561-421796.

CASA DO VIZINHO: 2 appartementen in 200 jaar oud Portugees landhuis in midden-Portugal, nabij Serra da Estrela. Natuur en rust, ideaal voor wandel- en fietsvakanties. Folder? Bel 013-5800627.

Te huur in Sevenum, Limburg, rustieke AP-PARTEMENTEN, 2-8 pers., cv, op oude boer-derij in bosrijke omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltuinen. Tevens mini-camping. Folder: tel. 077-4672593.

GELDERSE ACHTERHOEK. Vier stenen vakantie-woningen en mini-camping bij woonboerderij. Fijne fietsomgeving. Als u van rust en ruimte houdt. Silvolde, tel. 0315-329728.

LEDROMEER, Italiaanse Alpen: vakantiewonin-gen in sfeervolle boerderij, weilanden, bossen, schitterend wandelgebied, ATB-fietsen aanwe-zig, tel. 058-2159154 of internet: www.ledro.com.

Te huur in MIERLO, Noord-Brabant, 6-pers. vakantiehuisje. Gelegen in het bos nabij de Strabrechtse Heide, met 0,5 ha eigen grond. Ideaal voor wandelaars en fietsers. Tel. 040-2930595.

Duurzame vogel- en natuurreizen naar onge-repte gebieden in: Duitsland, België, Polen, Estland, Hongarije, Roemenië, Wit-Rusland, Turkije, Griekenland, Marokko, Spanje en India. Kleine groepen onder deskundige bege-leiding van Nederlandse en lokale gidsen. Brochure met alle reisbeschrijvingen bij ECO TOURIST SERVICES, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort, tel. 033-4565201.

Kleine rustige camping in ZW-Frankrijk aan prachtig riviertje. Ideaal voor kinderen en wandelaars. Biologische producten te koop op onze boerderij. Vraag folder, tel. 01653-13578 (na 17 uur) of tel./fax 0033-565818967. MOULIN DE LIORT, 12440 La Salvétat Peyrales, Frankrijk. Internet: http://perso.wanadoo.fr/liort/.

Herberg/camping 'DE GOEDE IERDE' gelegen in het groene fiets-, wandel- en waterrijk ge-bied van Friesland, waar het prettig vertoe-ven is op onze camping of in ons pension waar u kunt genieten van onze biol.-vegetari-sche keuken. Ook geschikt voor groepen. Tevens kano- en fietsverhuur. Doniaweg 1, Burgwerd, Tel. 0515-572752.

(Lees verder op pagina 33.)

De Kleine Aarde

Actief

Zomer 1999

Redactie:
Frank van der
Lecq

Uitgave de Kleine Aarde. Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 0411-684921. Fax 0411-683407. E-mail: dekleineaarde@pz.nl

Open Dag 1999: Duurzaam Wonen voor Iedereen Laat de Kleine Aarde bruisen

De Kleine Aarde bruist op de Open Dag, zondag 27 juni. Geen wonder met duurzaam wonen als thema. Wees welkom en kom alles te weten over groen bouwen, klussen en wonen.

Onder het motto *Duurzaam wonen voor iedereen* zijn talrijke bedrijven op de Kleine Aarde present, van spaaradviseur tot aannemer, van binnenhuisarchitect tot tuinier en van meubelmaker tot stoffeerder. Ruim dertig stands bieden advies, informatie en koopwaar. Opvallend: de KlusKeet met allerlei materialen en handige tips rondom het thema klussen. Bezoekers van de keet kunnen meedoen

aan het spel *Slaat u de spijker op de kop of de plank mis?* met kans op een milieuvriendelijk prijsje.

Er valt ook iets te vieren. De Kleine Aarde kocht nieuwe tuinmeubelen voor het terras. Het zijn meubelen van Europees robinia, een alternatief voor tropisch hardhout. Theatergroep *De Groene Roos* opent het terras om 13.00 op ludieke wijze. Verder: ieder uur Wajang-poppenspel, schminken en Hollandse spelen voor kinderen, videopresentaties, informatie en verkoop, hapjes, drankjes en live-muziek. Natuurlijk staan alle deuren open en kan iedereen op deze dag de Kleine Aarde verkennen.

Van harte welkom op de Open Dag van de Kleine Aarde op zondag 27 juni vanaf 10.00 uur.

IN DIT NUMMER

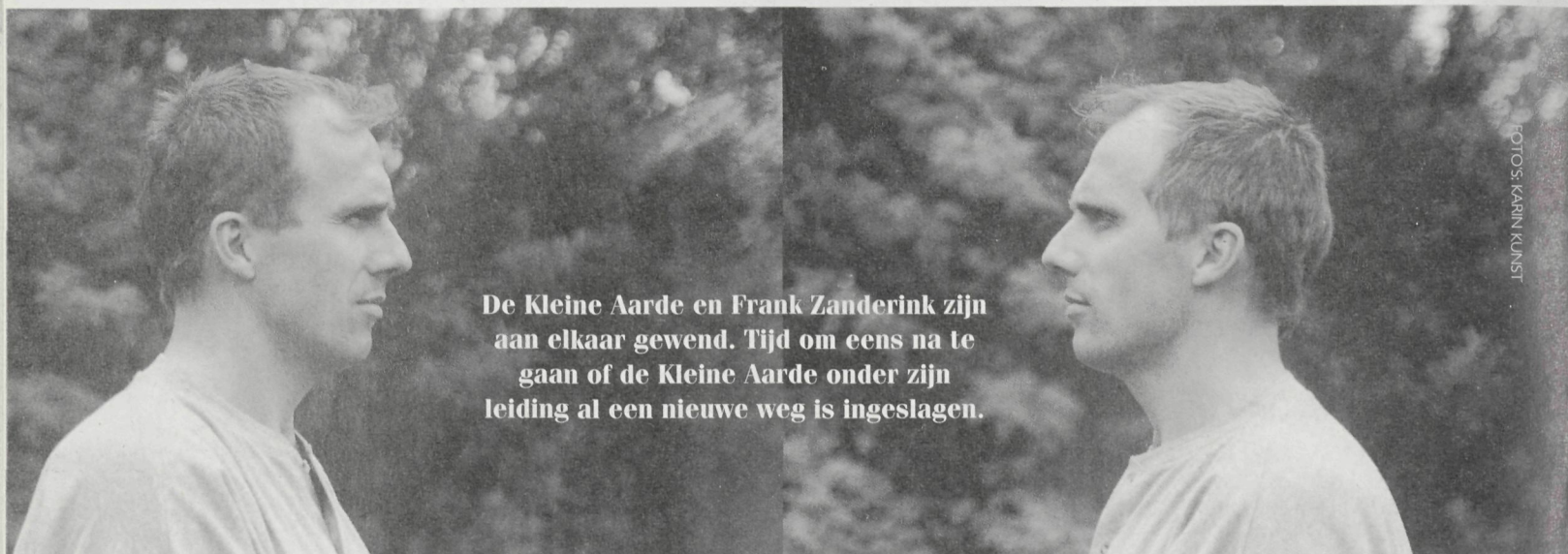
**Directeur Frank Zanderink
stáát voor communicatie**

**Het activiteitenprogramma
van dit najaar**

**Open Dag op de
Kleine Aarde**

Video Duurzaam Klussen

Lezers krijgen er hoogstens indirect mee te maken, met de nieuwe video *Duurzaam Klussen*. Deze is immers gemaakt voor het personeel van bouwmarkten en doe-het-zelfwinkels. Om de huidige duurzaamheidscampagne van de doe-het-zelfbranche kracht bij te zetten. De Kleine Aarde gaf opdracht tot de vervaardiging van de video. Doelstelling is het personeel van bouwmarkten te informeren en te instrueren over duurzaam klussen. Waarom moet je duurzaam klussen? Welke koppeling is er tussen het milieu en de spullen die bouwmarkten te koop aanbieden? Om dat soort vragen gaat het. Harrie Perebooms, bouwvoorlichter van de Kleine Aarde: 'Die bewustwording is de bijdrage van de Kleine Aarde. We hebben al materiaal geleverd voor de interne scholing van bouwmarktmedewerkers, maar met een video heb je een veel groter bereik. Zie het als een vervolg op de eerdere scholingsweken.'

FOTOS: KARIN KUNST

De Kleine Aarde en Frank Zanderink zijn aan elkaar gewend. Tijd om eens na te gaan of de Kleine Aarde onder zijn leiding al een nieuwe weg is ingeslagen.

dKA-directeur Frank Zanderink is ingewerkt **'Ik zet mij in voor communicatie'**

Frank Zanderink: 'De afgelopen maanden zijn we niet simpel één weg ingeslagen. Het zijn verschillende richtingen die uiteenlopen. We hebben gekozen voor bekende routes maar zijn ook nieuwe paden aan het bewandelen. Een van deze wegen is het streven naar grotere professionalisering. Er heeft de afgelopen jaren een aantal succesvolle projecten gedraaid. Maar er is weinig publiciteit aan gegeven. De organisatie is toe aan de volgende stap.

26 Een nieuw communicatiebeleid bekend maken aan de maatschappij is een middel tot professionalisering. En goed luisteren naar wat anderen van je verwachten. Mensen die ons steunen hebben verwachtingen. Tegelijk moeten we binnen de maatschappij onze eigen positie zoeken. Juist dat is de kracht van de Kleine Aarde altijd al geweest: een organisatie met een eigen weg en eigen ideeën. Wat inhoud en werkgebied betreft, zullen we blijven pionieren en zoeken naar nieuwe invalshoeken. Duidelijk zaken naar voren brengen die nu en in de toekomst relevant zijn voor de maatschappij, vaak vergeten worden of nu pas aan de orde zijn. We willen voortrekker blijven op het gebied van een duurzame leefstijl.'

Wat zijn de speerpunten van de Kleine Aarde?

'Voeding, bouwen en wonen, tuinieren - hierop zullen we ook de komende tijd onze aandacht richten. Voeding heeft een sterke relatie met gezondheid. Met bouwen en wonen richten we ons zowel op advisering in het kader van nieuwbouwprojecten als op klussen en verbouwen en duurzame energie. Qua tuinieren willen we de ecologische aspecten onder de aandacht van consumenten en beroepsgroepen brengen.

Ecologisch tuinieren is een van de thema's die momenteel sterk in de belangstelling staan. Op dit gebied hebben we verschillende voorlichtingsprojecten lopen. Voor een aantal daarvan hebben we de samenwerking gezocht, met een aantal zusterorganisaties en met tuincentra. We willen het ecologische tuinieren promoten, richting consument en producent. Dat strekt zich uit van tuinen aanleggen en onderhouden tot en met advies verstrekken op het gebied van meubelen, tuinverharding en -verlichting.'

Op wie zijn de voorlichtingsactiviteiten van de Kleine Aarde gericht?

'We zullen ook de komende jaren aan consumentenvoorlichting doen. Daarvoor moeten mensen vooral naar ons toe komen. Terrein en bezoekerscentrum zijn er uitermate geschikt voor. Maar vooral op het gebied van voorlichting voor beroepsgroepen zullen we meer doen. We hebben dit jaar bijvoorbeeld een scholingsproject 'duurzaam klussen' voor bouwmarkten afgerond, waarbij we een groot aantal commerciële instellingen alert hebben gemaakt op milieu-effecten.'

Wat denk je zelf aan de groei van de organisatie te kunnen bijdragen?

'De Kleine Aarde wil een voorbeeldfunctie vervullen. Dat uit zich in eerste instantie in het terrein, het bezoekerscentrum en de manier waarop wij te werk gaan. Ik zet mij in voor goede communicatie, zowel extern als intern. Communicatie in ruime zin is voor mij de basis voor een slagvaardige organisatie. Ik wil ons werk transparanter maken en duidelijker naar buiten toe communiceren. Daarmee hoop ik de Kleine Aarde ook na de eeuwwisseling een toekomst te geven. Vandaar dat we nu ook plaats inruimen voor een PR-functionaris.'

Stap vooruit voor voetafdruk

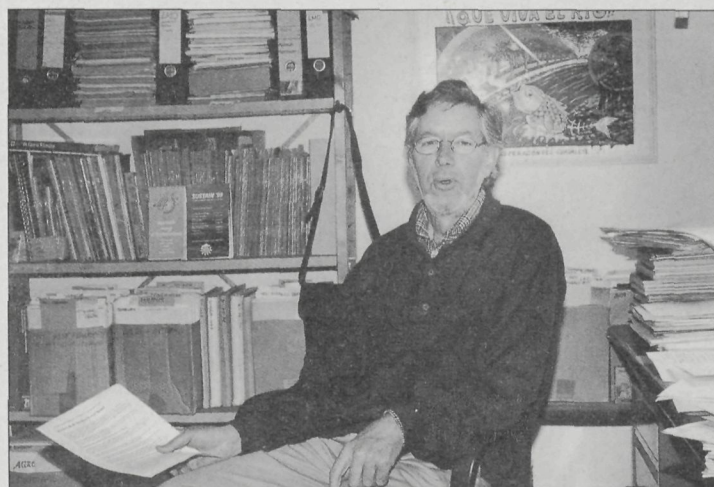
Bergen op Zoom, Den Haag, Den Bosch, Leidschendam, Nieuwegein, Pijnacker, Wymbritseradiel en Zoetermeer gaan zich serieus bezighouden met de Ecologische Voetafdruk. De acht gemeenten gaan na of dit meetinstrument, dat in hectares het beslag op natuurlijke hulpbronnen weergeeft van een land, stad, huishouden of product, het draagvlak voor een duurzame gemeente kan vergroten. Ook zijn ze benieuwd of de Voetafdruk een geschikt instrument is voor lokaal beleid, communicatie en bewonersparticipatie. Initiatief tot dit proefproject nam de Kleine Aarde. NCDO-Duurzame Wereld in Amsterdam, de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland en de acht gemeenten dragen financieel bij. Ook de Stichting BOOG in Den Haag en het Haarlemse Bureau Milieu en Samenleving doen mee.

De werkplek van... Jan Juffermans

Werkzaam op de Kleine Aarde sinds: 1 maart 1978
Functie: beleidsmedewerker

Jan: 'Je zou kunnen zeggen dat ik mijn voetsporen op de Kleine Aarde wel heb achtergelaten: ik heb zo ongeveer alle hoeken van de organisatie als werkplek gehad. Het kantoortje waar ik als eerste in zou komen, is kort na mijn sollicitatie met de rest van de boerderij afgebrand! Na op vier andere plaatsen te hebben gezeten, kwam ik uiteindelijk op dit plekje in de Van Coothhoeve terecht.

In principe zit ik hier iedere ochtend. De rest van de tijd ben ik elders voor conferenties, lezingen en vergaderingen. Voor mij is deze werkplek ideaal. Ik krijg voldoende licht op mijn bureau en ondanks dat het hier niet zo groot is, kan ik een hoop documentatie kwijt.' Jan Juffermans heeft in zijn kantoor een groot archief staan, dat hij ook gebruikt. Naast vier volle kasten met mappen en dozen bevindt

zich op de vloer en op de twee andere bureaus nog een grote hoeveelheid papierwerk. 'Over iedere periode en over ieder onderwerp dat voor mijn werk re-

levant is, kan ik wat vinden. Wel is ondertussen al een deel van de papieren en tijdschriften naar een andere kamer in het gebouw verhuisd.'

Zomerrondleidingen

Boek een zomerrondleiding op de Kleine Aarde. U bent welkom op alle zondagen van juli en augustus. Zie pagina 28.

Mobiele stand helpt tuinier

'Van balkon tot landgoed natuurrijk tuinieren'. Begin juni startte in de provincie Noord-Brabant een tuinproject onder die naam. De Kleine Aarde verzorgt - met financiële steun van de provincie Noord-Brabant - voor dit project een mobiele informatiestand. In de stand is te zien wat je in een kleine tuin allemaal kunt doen om de natuur te verrijken en het milieu te ontzien. Je vindt er informatie over bemesten, plantkeuze, dieren in de tuin, de kracht van dood hout en - niet te vergeten - tips voor afscheidingen en verhardingen.

De stand van de Kleine Aarde is de hele zomer, tot en met de herfstvakantie, te zien in tuincentra, op markten en in gemeentehuizen. De mobiele stand wordt begeleid door tuinvoorlichters van de Kleine Aarde.

De stand is ook te huur. Informatie: tel. 0411-684921.

STEUN DE KLEINE AARDE

Klein maar eigenwijs!

Dankzij de steun van duizenden donateurs werkt de Kleine Aarde aan een duurzame toekomst. Ook uw bijdrage is welkom. Nieuwe donateurs ontvangen, naast een acceptgiro, een welkomstpakket. Geef hieronder aan hoe u de Kleine Aarde wilt steunen.

☐ **Ja**, ik word donateur/abonnee en ontvang viermaal per jaar het tijdschrift.

☐ **Ja**, ik word donateur, maar wens het tijdschrift niet te ontvangen.

☐ Ik betaal de standaarddonatie van f 45,-/Bf 900 per jaar of meer.

☐ Ik beschik over een kleine beurs, toch steun ik de Kleine Aarde met f 25,-/Bf 500 (minimumbijdrage) per jaar.

Naam _____

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Tel. _____

Aankruisen, invullen, uitknippen en opsturen naar: de Kleine Aarde,

Antwoordnr. 16151, 5280 VJ Boxtel.

Postzegel hoeft niet, mag wel.

Meedoen met een cursus?

Wilt u zich aanmelden voor een cursus? Doe de bon dan tijdig op de bus. Let op de uiterste aanmeldingsdatum, want vol is vol. U krijgt een bevestiging van uw inschrijving. Een week voor de cursus volgt uitgebreide informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Meer weten? Bel 0411-684921.

**Alle maaltijden
op de Kleine Aarde zijn
100 procent ecologisch.**

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur me een bevestiging. Ik ontvang een rekening. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen voor het begin van de cursus mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via de bon op de ommezijde. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: de Kleine Aarde,
Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Boxtel.
Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

Open Dag

Bezoek de Kleine Aarde op de jaarlijkse Open Dag. Op ons feestelijk ingerichte terrein doet u inspiratie op voor een prettig duurzame leefstijl. Snuffel eens langs de kraampjes vol ideeën. En... ook voor de inwendige mens wordt gezorgd.

Datum: zondag 27 juni 1999

Thema: Duurzaam Wonen voor Iedereen

VOEDING

Kaas maken

Aan de hand van video's en dia's leert u hoe kwark, zachte kaas en kruidenkaas worden bereid. Vervolgens maakt u zelf echte Goudse kaas! Het resultaat is heerlijk. Aan het eind van de dag neemt u alles mee naar huis: kaas, stremsel, kaasdoek, kaasvaatje en cursusboek.

Zaterdag 9 oktober (9.30 - 16.30 u.);
f 130,- p.p. inclusief lunch, het boekje 'Zuivel' en het basispakket. Aanmelden uiterlijk 24 september.

Hartige taarten

De weekendcursus over hartige vegetarische taarten. U leert granen op een

andere manier in de maaltijd te verwerken en verschillende soorten deeg te maken, zoals kwarkdeeg, korstdeeg en andere varianten. Vooraf aan de praktijk krijgt u theorie over graansoorten, groenten en andere 'aanvullende' bronnen, zoals noten en zaden. De lunch bestaat uiteraard uit taart! Vrijdag 15 en zaterdag 16 oktober (vr 19.30 - za 17.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, ecologisch ontbijt, lunch, een stuk taart (voor thuis) en het boekje 'Hartige Taarten'. Aanmelden uiterlijk 1 oktober.

Brood bakken

Brood bakken is een cursus voor be-

ginneren en gevorderden. We maken gist-, zuurdesem- en lers brood, gevuld brood en broodjes. De technische kneepjes worden u haarfijn bijgebracht. Verschillende soorten meel passeren de revue. Ook leert u pizza, groentepastei, groentetaart en gebak uit gistdeeg maken. Met de weekendcursus voorkomt u op-en-neer reizen. 's Avonds een licht programma met ruimte voor gezelligheid.

Zaterdag 13 en zondag 14 november (za 9.30 - zo 16.30 u.); f 230,- p.p. inclusief overnachting, drie maaltijden, cursusmateriaal, het boekje 'Brood uit eigen oven' en ingrediënten. Aanmelden uiterlijk 29 oktober.

TUINIEREN

De natuurrijke siertuin

Een cursus voor mensen die een ecologische siertuin willen aanleggen of een bestaande tuin willen omvormen. U leert uw plantkeuze aan te passen aan grondsoort, grondwaterstand, zon of schaduw. Er wordt gelet op vogels en insecten. Verder komen natuurlijke materialen, onderhoud en snoeihout aan bod. U neemt ook een kijkje bij voorbeeldtuinen.

Vrijdag 8 en zaterdag 9 oktober (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief maaltijden, overnachting en boekje 'De Natuurrijke Tuin'. Aanmelden uiterlijk 24 september.

De ecologische moestuin

Gezond eten uit eigen moestuin begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Maar bij het telen van gezonde groenten komt meer kijken. Deze cursus helpt u op weg. U leert ecologisch tuinieren met alles erop en eraan: bodemanalyse, bemesting, vruchtwisseling, teeltplan, combinatie-teelt en het voorkomen van ziekten en plagen. De moestuin van de Kleine Aarde dient als voorbeeld.

Vrijdag 5 en zaterdag 6 november (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, maaltijden en het 'Tuinboek van De Kleine Aarde'. Aanmelden uiterlijk 22 oktober.

Fruitbomen snoeien

Op deze praktijk-studiedag leert u kijken naar de vorm en ontwikkeling van hoog- en laagstammen. Hoe verricht u achterstallige snoei, vormsnoei, snoei voor optimale productie en snoei van jonge bomen? U gaat zelf aan het werk! Zaterdag 11 december (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en snoeihandleiding. Aanmelden uiterlijk 26 november.

KLEINVEE

Geiten houden

Voor wie geiten wil houden, is het belangrijk om naar de aard van deze bijzondere dieren te kijken. Tijdens deze

cursus leert u alles over huisvesting, beweiding, voeding en geiten melken. Er zal ook gelegenheid zijn om een aantal praktische handelingen te oefenen, zoals het bijsnijden van klauwtjes. Zaterdag 6 november (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en documentatiemateriaal. Aanmelden uiterlijk 22 oktober.

Zomerrondleidingen

's Zomers is de Kleine Aarde op haar mooist. Veel gewassen in de tuinen bloeien, bomen en struiken staan vol in het blad. Het hypermoderne, duurzaam gebouwde bezoekerscentrum is als de zon schijnt op z'n aantrekkelijkst. Op alle zondagen van de maanden juli en augustus kunt u het allemaal komen bekijken tijdens een zomerrondleiding. Een medewerker van de Kleine Aarde legt u het hoe en waarom haarfijn uit. Daarna lekker uitpuffen op het terras.

Elke zondag van 4 juli t/m 29 augustus van 14.00 tot 15.30 uur, f 10,- per persoon inclusief een consumptie. Graag van tevoren reserveren.

De Kleine Aarde Veel meer dan cursussen alleen

SAMEN KOKEN

Kook je eigen diner

Speciaal voor groepen mensen die samen in zijn voor een doe-activiteit. De Kleine Aarde biedt een heerlijk ochtendje of middagje uit: koken en eten mogen allebei in deze workshop. Goed voor de team-building of om uw vrienden, kennissen, collega's beter te leren kennen. De recepten krijgt u mee naar huis.

Voor groepen. Datum in overleg; f 550,- per groep (max. 12 pers.), inclusief recepten en diner. Alleen telefonisch boeken (0411-684921)!

NATUURPAD

Struin rond op de Kleine Aarde

Aan de hand van gevarieerde opdrachten het terrein van de Kleine Aarde verkennen, van de zonnekoker tot de siertuin, van de productiekas tot het ultra-moderne bezoekerscentrum. Kinderen van negen tot twaalf kunnen deze verkenningstocht uitvoeren met behulp van de geheimzinnige inhoud van een katoenen tasje...

Prijs f 4,-. Informatie in het bezoekerscentrum.

BOUWEN, WONEN

Kijk op Duurzaam Bouwen

Duurzaam bouwen is aan de orde van de dag. Als medewerker van gemeente, woningbouwvereniging, aannemer of projectontwikkelaar krijgt u steeds vaker met dubo te maken. De studiedag Kijk op Duurzaam Bouwen geeft u inzicht in de milieuthema's die in de bouw spelen. Dat gebeurt aan de hand van een video en een rondleiding in het actuele bezoekerscentrum van de Kleine Aarde. Zo maakt u kennis met houtskeletbouw, helofytenfilter en zonnedak. U sluit de ochtend af met een lunch.

Voor groepen. Datum op aanvraag (9.30 - 13.00 u.); voor groepen t/m 10 personen f 550,-; voor grotere groepen f 50,- p.p. extra) inclusief koffie, thee en lunch.

HANSON CENTRALE STOFZUIGSYSTEMEN

Voor een gezonde comfortabele en schone omgeving

HANSON
Centrale stofzuigsystemen

**25 jaar
ervaring
in
centrale
stofzuig
systemen**

HANSON TRADING B.V.,
Postbus 2, 6690 AA Gendt.
Nieuwe Pas 7,
6686 BJ Doornenburg.
(bij Arnhem)
Tel.: 0481 - 424812
Fax: 0481 - 424818

- * Met een centraal stofzuigstelsysteem zuigt u geruisloos, sneller en schoner en u hoeft geen stofzuiger meer te slepen of de trap op of af te dragen.
- * Last van allergiën of astma?
Het centraal stofzuigstelsysteem verwijdert in tegenstelling tot de ouderwetse stofzuiger, die het fijne stof en bacteriën de ruimte weer inblaast, alle stof en bacteriën niet alleen uit de ruimte, maar uit het hele huis.
- * Eenvoudig in bestaande en nieuwbouw woningen aan te leggen.

Vraag vrijblijvend informatie- en installatiebrochure aan, of vraag een vrijblijvende offerte.

NATUURLIJK BETER SLAPEN

Pro Natura
NATUURLIJK BETER SLAPEN

Pro Natura
NATUURLIJKE BEDSYSTEMEN

gecontroleerd op
schadelijke stoffen

individueel
instelbaar

volledig vrij van
metalen

zuivere natuur-
produkten

volledig recyclebaar

Garantie op alle
onderdelen

Pro Natura Holland 0653/389602

Pro Natura vakhandelaren:
LEO NAAIJKENS, Besterdring 62A,
5014 HM Tilburg, 0 135 444 538;
NATUUR IN VORM, Terheijdenstraat 3C,
4811 AW Breda, 0 765 229 517;
SLAAPKOMFORT DICK VAN DER MEER,
Jagerlaan 80, 3701 XL Zeist, 0 306 919 430;
TEUN VAN MEERVELD, Hoofdstraat 90,
3881 AB Voorthuizen, 0 342 472 811.

GRATIS-COUPON

„Gids voor een
natuurlijke slaap”
- aan bovenstaand adres sturen

Red de bossen...kies FSC!

Goed nieuws! Steeds meer tuinmeubelen komen uit goed beheerde bossen. U herkent ze aan het FSC-keurmerk, aanbevolen door Wereld Natuur Fonds, Novib en Milieudefensie.

WIN EEN GRATIS FSC-TUINMEUBEL!

Maak kans op zo'n prachtig FSC-tuinmeubel. Vraag het info-pakket en de actiekaart op!

**Bel de Milieudefensie Servicelijn:
020 - 62 62 620**

of stuur de bon naar Milieudefensie,
antwoordnummer 8391, 1000 RA Amsterdam

FSC 00146

het keurmerk
voor hout uit
goed beheerde bossen

JA, STUUR MIJ HET FSC-INFOPAKKET

NAAM _____ M/V

STRAAT _____

POSTC./PLAATS _____

196 / JUNI - JULI

bres

JUNI / JULI 1997
fl. 14,50/€ 2,90

KEERPUNTEN IN MENS EN CULTUUR

HET EFFECT VAN DE ZONVER-
DUISTERING

VAN LOURDES TOT
MUHAMMAD ALI

ORION: DE DANSENDE SHIVA

Uit de inhoud o.a.:

- Wat doet de zonsverduistering met ons?
- Ondernemerschap en spirituele groei
- Orion: de dansende Shiva
- Tweelingzielen
- De dromen van Marie-Louise von Franz
- De woudmonniken van Thailand

Onafhankelijk tijdschrift over
keerpunten in mens en cultuur

verkrijgbaar bij de tijdschriftenhandel
144 pag., f 14,50 abonnement f 72,50

Een uitgave van Bres bv, tel. (020) 624 34 42

FLOWFORMS

- Helena Flowform®
- Garden Flowform®
- Cornelia Flowform®
- Emerson Flowform®
- Rose Flowform®
- 7-Fold Flowform®
- Scorswald Flowform®
- Shamrock Flowform®
- Malmo Flowform®
- Ashdown Flowform®

I.T.S.-Internationale Tree Service
Postbus 247 7240 AE Lochem
Telefoon 0573 - 298700
Fax 0573 - 257683

Het warme hart van uw huis

Comfortabel én zuinig hout stoken.
Aan te passen aan elk interieur.
Fin-Ovens van 600-6000 kg.
Fetze Tigchelaar bouwt de kachel
van uw keuze.

**TIGCHELAAR
TEGELKACHELS**

Haedstrijte 26 9008 SR Reduzum
Telefoon 0566 602171 Fax 0566 601971

Tijdloze Tuintraditie

Kwaliteits eikenhouten
tonnen met deksel of
pomp. Uniek in Nederland.

Woodlands is exclusief
importeur van eiken-
houten tonnen, water-
partijen en diverse tuin-
accessoires. Duurzaam
en milieubewust.

Voor meer informatie
of een afspraak belt u
naar Soest:
035 - 609 03 74
Wij bezorgen door
heel Nederland.

WINKEL & VERZENDHUIS VOOR
MILIEUVRIENDELIJKE PRODUKTEN
MORSTRAAT 41 2312 BL LEIDEN TEL.071-512 52 91

DE NIEUWE
EIGENAAR
DAVID VAN DONGEN
GEEFT GRATIS
ADVIES OVER:

KLEDING
COSMETICA
NATUURVERF
KRINGLOOPPAPIER
SCHOONMAAKMIDDELEN

HET MILIEU
VRAAGT OM
GEBRUIK VAN
MILIEUVRIENDELIJKE
PRODUKTEN.

Natuurlijk slapen op uw Green Sleep matras!

Green Sleep matrassen zijn uitsluitend gemaakt van puur
natuurlijke materialen!

- De kern van de Green Sleep matras is van 100% natuurrubber
- De Green Sleep matrashoes is afritsbaar en bestaat uit onbehandelde katoen, wol en wildzijde.

Samen zorgen ze voor een optimaal slaapcomfort en een perfecte rugondersteuning, de natuurlijke holling en bolling blijft bestaan.

Green Sleep matrassen kunt u krijgen in iedere maat en voor ieder gewicht.

Andere Green Sleep producten zijn:

- Flexibele bedbodems
- Vier jaargetijden dekbedden, wol en wildzijde
- Lakens en dekbedovertrekken van onbehandelde katoen.

Wilt u meer weten over Green Sleep slaapcomfort?

Voor een persoonlijk advies zijn wij altijd aanwezig in onze showroom in Velp of Zutphen. Wilt u misschien graag eerst wat documentatie, bel ons, dan sturen wij deze per omgaande op.

BINORM

Velp - Zutphen

Green Sleep Slaapcomfort & Stokke Studio

Hoofdstraat 109 • 6881 TE Velp • Tel. (026) 362 82 29
Turfstraat 6-8 • 7201 KG Zutphen • Tel. (0575) 51 20 15

- sfeervol landgoed
- biologisch restaurant
- zomerweken, natuur- en milieu inspiratie, waarnemen, flowform
 - beroepsopleidingen natuurvoeding biologisch (dyn.) landbouw
 - diverse najaarscursussen

KRAAYBEEKERHOF
cursussen opleidingen trainingen
Postbus 17, 3970 AA Driebergen
tel. (0343) 51 29 25 / fax 53 38 65
E-mail: kraayhof@wxs.nl

Adverteren ?

BEL

Heleen Petter

0411-68 4921

UITGAVEN VAN DE KLEINE AARDE

KINDERBOEKEN

De Kleine Aarde Kok Hans Donderwinkel 48 p. Pb. f 21,50/Bf 430

Jakkes, eikels! Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 21,50/Bf 430

Jakkes, wat een weer Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 11,50/Bf 230

ECOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Leuke doe-het-zelfboekjes voor een schappelijke prijs. Zeer geschikt als cadeautje! Ecologische Alternatieven zijn vierkant (15x15 cm) en tellen 36 tot 52 pagina's.

Inmaken en bewaren - Wijn uit eigen tuin - Brouw bier voor je plezier - Spuiten maakt ons giftig - Jam maken zonder suiker - Brood uit eigen oven - Doe het thuis - De Nieuwe Hollandse keuken - Haute Couture van gebruikte kleding - Maak wat van snoeihout - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Anders eten voor diabeten - Een konijn op eigen terrein - Granen op tafel - Leef gerust milieubewust - Zuivel - Bijen - De Groene Keuken Prijs f 10,50/Bf 210 per stuk

Brood uit eigen oven - Hete Bliksem! - Hartige Taarten - De Natuurlijke Tuin - Zelfgemaakte compost Prijs f 13,-/Bf 260 per stuk

OVERIGE UITGAVEN

Een spoor van paardemest Mariët Meester 112 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Mijn Paradijs Heinz Erven 120 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Gezond fruit telen Joke Bloksma 96 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Bouwboek van de Kleine Aarde Kees Haakman 64 p. Pb. f 15,-/Bf 300

15 Aardse verhalen Wim de Bie, Midas Dekkers e.a. 112 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Hoeveel aarde nemen we eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints' 20 p. f 10,50/Bf 210

Aarde en duurzaam voedsel Tien posters voor scholen en instanties f 32,50/Bf 650

Hergebruiketicketten GEGOMD!! 60 stuks f 6,-/Bf 120

VIDEO'S

f 67,50/Bf 1350 per stuk

Duurzaam bouwen en wonen (20 min.)

Videofilm over de laatste technieken van duurzaam bouwen. In de hoofdrol het nieuwe bezoekerscentrum van de Kleine Aarde.

Voeding en milieu (18 min.)

Videofilm met nadere uitleg over de Schijf van Vier en de vooroordelen die er bestaan over ecologische voeding.

Grondsoorten (30 min.)

Een interessante film over de drie grondsoorten in Nederland, klei, zand en veen.

De Kleine Aarde (17 min.)

Videofilm over de idealen van de Kleine Aarde.

BESTELLEN?

Maak het bedrag over op giro 52730 t.n.v. de Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel(s). Voor België: giro 000-1137770-57. Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten en onder voorbehoud.

Spreekuren voor speciale individuele informatie

De voorlichters van de Kleine Aarde hebben wekelijks **telefonisch spreekuur** op 0411-684921. **Bouwen en wonen** - Harrie Perebooms - **maandag van 9.15 tot 12.30; voeding** - Anneloe Rijpkema - **maandag van 13.00 tot 17.00; tuinieren** - Marjon Weijzen - **dinsdag van 13.00 tot 17.00**

Welkom op de Kleine Aarde

U wilt het wel eens zien?

Het hele jaar door kunt u zonder afspraak een kijkje komen nemen. Op het 2 ha grote terrein zijn verschillende tuinen te bezichtigen, van een ecologische productiekas tot voorbeeldtuinen voor tuinliefhebbers: een kruidentuin, een moestuin, een natuurrijke en een eetbare siertuin. Tijdens uw wandeling langs de tuinen, de vijver en langs weilanden met onder meer schapen en geiten komt u ook de bolwoning tegen, het eerste ecohuis van Nederland, met een tentoonstelling over de bouwgeschiedenis van de Kleine Aarde.

Donateurs hebben gratis toegang tot het terrein. Niet-donateurs betalen f 5,- inclusief een brochure.

Excursies

Scholen, verenigingen en andere groepen zijn welkom op de Kleine Aarde voor een excursie. Het onderwerp kan iedereen zelf invullen. Een excursie duurt, naar keuze, 2,5 of 1,5 uur. De Kleine Aarde zorgt voor koffie en thee vooraf. Programma's zijn uit te breiden met een lunch en diner. In de zomer zijn er ook excursies voor individuele bezoekers.

Scholieren

Voor scholieren is er een speciaal programma. Zij kunnen een diaserie zien en uitleg krijgen over het werk van de Kleine Aarde. Er zijn opdrachten over voeding, energie, bouwen & wonen, dieren, planten & mest. De leerlingen moeten in de klas over de Kleine Aarde zijn geïnformeerd. Docenten krijgen vooraf materiaal.

Natuurpad

Voor kinderen tussen de 9 en 12 jaar is er een tocht van ca. 2 uur over het terrein van de Kleine Aarde uitgezet. Kinderen komen meer te weten over vier onderwerpen: zon, water, oriëntieren, planten & dieren. Kosten f 4,- per kind.

Langer bezoek

De Kleine Aarde heeft diverse een- en tweepersoonskamers. Groepen zijn

altijd welkom voor een langer verblijf; individuele gasten in principe alleen op werkdagen.

Bezoekerscentrum

In het bezoekerscentrum - toegang gratis - ziet u hoe de Kleine Aarde inhoud geeft aan het begrip 'duurzaam bouwen'. In 'de winkel' zijn, naast andere interessante boeken, alle uitgaven van de Kleine Aarde te vinden. Diverse milieu-artikelen (o.a. kunstnijverheid, kantoorartikelen, zaden, levensmiddelen) completeren het assortiment. U kunt in het bezoekerscentrum ook uw lunch gebruiken. Smakelijke, uiteraard ecologische, hapjes en drankjes staan

voor u klaar.

Openingstijden

Terrein en bezoekerscentrum van de Kleine Aarde zijn van 1 april t/m 31 oktober dagelijks, van 1 november t/m 31 maart maandag t/m vrijdag geopend van 10 tot 17 uur. Bel voor meer informatie op werkdagen tussen 9.15 en 12.30 uur of tussen 13.00 en 17.00 uur met 0411-684921.

Informatie

Telefoon: 0411-684921; fax: 0411-683407; e-mail: dekleinearde@pz.nl; internet: <http://www.pz.nl/dekleinearde>

Bezoekadres

Het Klaverblad 1, Boxtel

Routebeschrijving

per trein

In Boxtel stoppen treinen uit Tilburg, Eindhoven en Den Bosch. Op het station kunt u op werkdagen een fiets huren (tel. 0411-685999). Treintaxi 0411-683384, taxi 0411-672244. Te voet is het naar de Kleine Aarde ongeveer een half uur.

per auto

Vanaf Den Bosch de A2 richting Eindhoven, afslag Boxtel-Noord. Vanaf Eindhoven de A2 richting Den Bosch, afslag Boxtel. Volg in Boxtel op ieder groter kruispunt de rode wegwijzers met de kleine aarde.

Mensen en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en Mogelijkheden, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Niet voor commerciële berichten. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Stuur uw bericht voor het herfstnummer vóór 1 augustus in.

VRIJWILLIGERS gevraagd (tegen kost + inwoning) voor spiritueel centrum in Spanje. Mensen die houden van aanpakken, verbouwen, metsel- en timmerwerk. Info Annet + Werner, tel. 045-5742101.

De Kleine Aarde jaargangen 1980-1991. Tel. 075-6413030.

Wij wonen aan riviertje in ZW-Frankrijk en drijven een kleine boerderij en camping. Houd je van rust en natuur en heb je zin minimaal een maand te HELPEN in de tuin, op de camping of met bouwen, schrijf dan naar Moulin de Liort 12440 La Salvétat-Peyrales, Frankrijk, tel./fax 0033-565818967.

Vegetarische WOONGROEP in boerderij te Dieren heeft nog plaats voor persoon: bij voorkeur niet-rokend. Voor info bel 0313-450620.

Op prachtig gelegen boerderij in Hedikhuisen, N.Br. (paarden, kippen, konijnen, geiten, poezen en honden) aangeboden voor 1 à 2 personen: grote CARAVAN (elektra + verw.) met mogelijkheid tot douchen, in ruil voor lichte boerderij-werkzaamheden. Inlichtingen: fam. Klijns-Aptroot, tel. 0416-665365 (na 18.00 u.).

BRIKETTEN-MAKER gevraagd om briketten voor de haard te maken uit afvalkarton. Sjors Brouwer, tel. 0342-476559.

Echtpaar, achter in de vijftig, zoekt voor de

wintermaanden een mooie rustige plek in een subtropisch klimaat. Wij zijn bereid uw woning en tuin te onderhouden en hebben hierin ruime ervaring. Wij zijn internationaal georiënteerd en kunnen ons zeer gemakkelijk aanpassen. Wachten uw uitnodiging af. Rob van Olffen, tel. 023-5848219.

DKA nummers 44 t/m 87, gratis op te halen, tel. 030-6038426.

Welke natuur- en dierliefhebber wil ons minimaal vier weken helpen met de opbouw van een eco-camping/eehuis in de Franse DORDOGNE? Gratis kost en inwoning. Tel. 0033-553051016.

Ik (vrouw, 27) woon in rood houten huisje in Zuid-ZWEDEN. Dat, de natuur, mijn fijne baan (lerares Engels) binden me hier, maar Nederland is me nog niet kwijt. Welke spontane, initiatiefrijke, integere man gelooft nog in pen en papier en komt later naar Zweden? Aleid Bos, Rönningstigen 24393 Jularp (Höör), Zweden.

Zou je net als ik een stuk vermogen en energie willen investeren in LAND/onroerend goed? Er samen met anderen een mooie plek opbouwen? Wat, hoe, waar en wanneer? Reden om eens te brainstormen als je dezelfde wens koestert. Mijn telefoonnummer: 06-21681988.

071 vrouw, 21, zoekt VRIEND, mijn droom: samen leven, zorgen en werken, trefwoorden: humor, zelfspot, HBO/WO, eigenwijs, anders dan anders. Interesse? Schrijf! Br. o. nr. RA 1093 MM.

Op de grens van Overijssel en Drenthe nabij Duitsland, ligt onze kleine groene camping met veel bomen & kleinvee. Wij zoeken mensen m/v die in ruil voor kampeerplaats of gebruik stacaravan willen klussen (snoeien, wieden, elektra, timmeren, tegelen, schilderen etc.). Periode in overleg. DE COLENBRANDER, Tottenhamstraat 17, 7701 BL Dedemsvaart, tel. 0523-613535.

VROUW (36), betrouwbaar, optimistisch, sensitief en eigenzinnig zoekt inspirerende man met hart voor kunst, natuur en het Swaallandschap (Limburg). Br. o. nr. RA 1092 MM.

Welke vrouw wil ook rust vinden in buitenhuis, bijv. in Frankrijk, met veel ruimte, grond, natuur, warmte? MAN van 40, 1.70 m, HBO biologie, huiselijk, bescheiden, niet saai, niet arm, wil samen serieuze plannen maken! Ideeën welkom! Schrijf br. o. nr. RA 1091 MM. Ik schrijf uitgebreid terug.

RAADGEVER gevraagd. Ik zoek een tekening van een septic-tank of een kunststof tank van 600 kubieke meter of wie kan er ter plaatse een gieten? Voor 2002 ben ik verplicht er op over te gaan door gemeente en waterschap (onrendabel gebied). Prijsopgaaf en reacties: tel. 0113-639836.

Regeladvertenties

I. v. m. langdurige afwezigheid bieden wij ons HUISJE te huur aan voor een (liefst) aaneengesloten periode van 01-07-1999 tot 01-06-2000. Het geheel incl. schuur, tuin en tuinhuisje ligt op 2000 vierkante meter grond in een landelijke, mooie omgeving nabij de Gaasterlandse bossen en het IJsselmeer. f 1000,- per maand, excl. energie. Tel. 0514-682324.

POLEN / Reuzengebergte: kamperen en logies op idyllisch gelegen boerenhoeve. Perfecte wandel-, fiets- en zwemmogelijkheden. 800 km van Nederland. Info: tel. 020-6160408.

Te huur in ALKMAAR, augustus 7 t/m 27, ruim, rustig huis nabij centrum, zee/duinen/bossen ong. 45 min fietsen. Volkstuin (groenten + bloemen). Tel. 072-5128821.

Vakanties op ecologische boerderijen, o.a. complete fiets-, wandel- en kanoreizen. En: wij regelen TREINREIZEN (en busreizen) naar bestemmingen in heel Europa. Dobry Den, tel. 071-5141782, email: dobryden@wxs.nl.

350 km van Utrecht, omg. Vervins, APPARTEMENT of boerenwoning te huur. Rust, natuur, uniek, vanaf 2 personen, geen kind/huisdieren, tel. 020-7772695.

Welkom in SANTEPETOET, intiem pensionnetje tussen wolken, land en water aan Zeeuwse kust. 3 kamers/app., l.o. v.a.

f 37,50. Bel eens! Tonja en Willem, Wisenkerke, tel. 0113-372199.

Te huur in de MIDI-PYRÉNÉES, een ruime vrijstaande woning voor 4 personen. Een ideale plek voor rustzoekers en natuurliefhebbers, of uitvalsbasis voor het verkennen van de Pyreneeën. f 750,- p.w. incl. Info: 075-6420019 of fax 075- 6420034.

OP ADEM KOMEN in de natuur. Adembehandeling, appartementverhuur (1-8 pers), accommodatie voor workshops, vlakbij NS-Hindeloopen, tel. 0514-523358.

Fr. PYRENEËN. Wandelgebied. Cromleck, dolmen. Chambre d'hôte in eeuwenoud natuurstenen 'mas', 1000 m, schitterend uitzicht. Midd. Zee 60 km. Folder: tel. 0033-468392279, fax 0033-468390978.

Noord-Limburg, CREATIEVE NATUURVAKANTIES. Het feest van de elementen, zelf verf maken en toepassen, decoreren met de natuur. Op boerenhoeve met ateliers, boomgaarden, tuinen. Juli- augustus. Folder: tel. 0478-569511.

Ouderwets gezellig kamperen op prachtig oud bomenrijk/vogelrijk terrein (1,5 ha). Autovrij veld waar uw kinderen en ons kleinvee heerlijk kunnen rondscharen, geitjes & kippen voeren, eieren rapen, schommelen, zandtaartjes maken, ravotten onder de sporeer, ritje met paardenwagen, hout sprokkelen & broodjes bakken bij 't kampvuur, muzikanten welkom op 'DE COLENBRANDER' te Dedemsvaart, tel. 0523-613535.

'DE COLENBRANDER' camping met sfeer, 25 royale beschutte kampeerplaatsen. Bos & viswater 500 m. Veel zwemwater v/a 2 km. Dierentuin Emmen, Ecodrome Zwolle 30 km. Veel modeltuinen (o.a. M. Ruys, A. Hofman). Kindermeubilair, skelters, fietsen te huur, natuurinformatie / routes aanwezig. Verhuur 4 huisjes, 2 stacaravans. V.a. 2e week september tot meivakantie 2000 50 procent korting. V.a. f 100,- 4 d/3n (gehele jaar open). Info/folder tel. 0523-613535.

BOURGONDIË-Morvan. Hotel-pension en minicamping, 'Sur Yonne'. Schitterende natuur aan rivier. Rustig/sfeervol/kleinschalig. Ideaal wandel-/fietsgebied. Nederlandse eigenaars. Folder? Tel. 0525-630926.

Natuurliefhebber? Twee weken vakantie in een droomhuis? Rust en natuur? Wij bieden ons DROOMHUIS in de duinen van Bergen (NH) aan van 23-7 tot 7-8 voor f 1000,- per week. Tel. 072-5897379 (na 18.00 uur).

LUXEMBURGSE Ardennen: prachtig wandelgebied, reistijd 4 uur ook per trein. Toercaravan f 300,- p.w. L&O f 37,50 p.p.p.n. Info na 20.00: tel. 00352-21704495.

(Lees verder op pagina 44.)

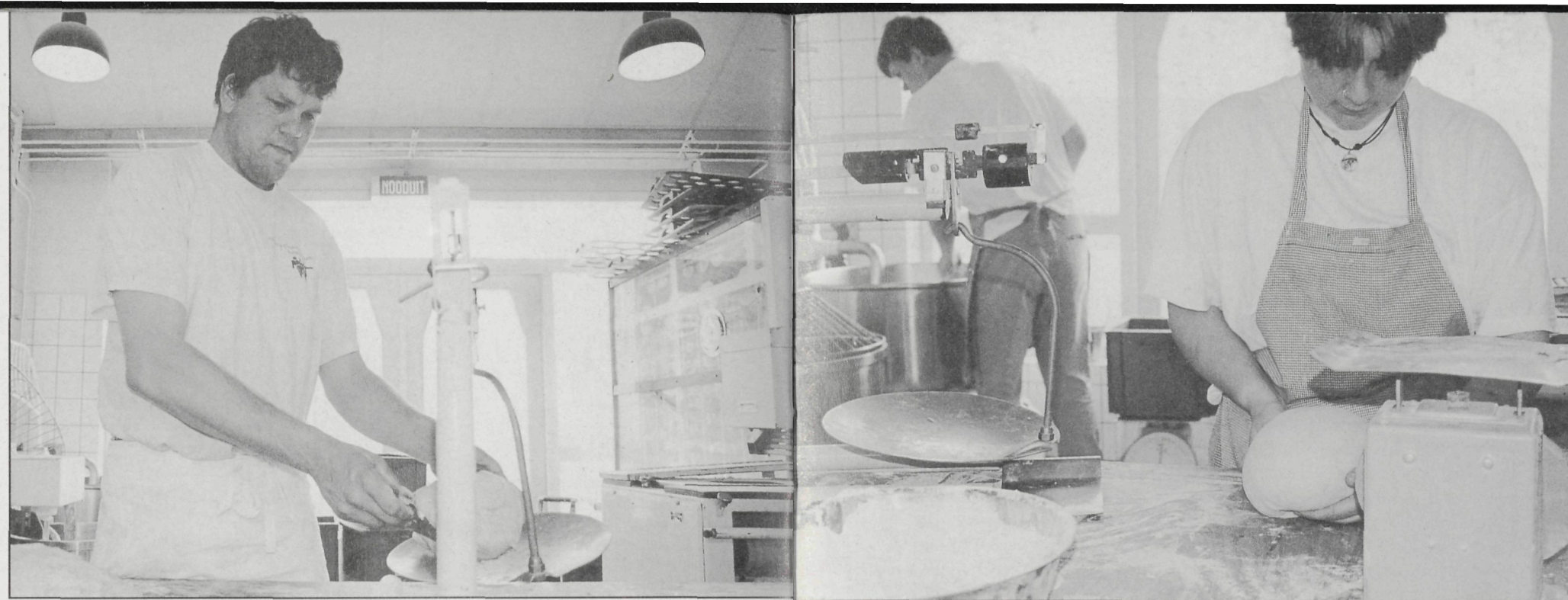
Medewerkers van de Kleine Aarde

Directie: Frank Zanderink. Educatie en voorlichting: Tineke Bos, Nel Dijkstra, Harrie Kootstra, Jol Moors, Marja de Nijs, Marjo Roelofs, Marianne Schenk (algemeen), Ankie Vorselaars, Marjon Weijzen (moestuin), Ellen van den Breemer, Anneloe Rijkema (voeding), Kees Geudens, Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Jan Juffermans (Lokale Agenda 21). Publieksterrein: Carola van de Aker, Ad Claassen, Ben van Dieren, Theo Gijsman, Nic Hendriks, Marcel d'Hont, Juul Kluitmans, Koen de Koning, Henny van Nassau, Maïke Nelissen, Guido Verdonk, Ella van Vliet.

Redactie en Uitgeverij: Uli Bartsch, Janneke Boleij, Frank van der Lecq. Bezoekerscentrum: Marina de Bekker, Martin Buskens, Jacintha de Huu, Gré van der Maesen, Agnes Rijkers. Administratie: Wiens Hendriks. Receptie: Heleen Petter, Ans van der Plas, Paula van Woerkom. Reproductie en postkamer: Wilbert Kessels, Frans Boons. Technisch Onderhoud: Bert Schneider. Huishoudelijke Dienst: Truus Goossens, Karin Kunst, Anthonie Moerdijk, Ine Spikmans, Marianka Wanninkhof.

Hoewel de arbeidskrachten er op therapeutische basis werken, draaien ze in brood- en banketbakkerij Overkempe in Olst gewoon productie. Bakker/begeleider Ron Opstal: 'Je kunt hier je gedachten verzetten op een plaats die geborgenheid biedt.'

CHANTAL OVERGAAUW

Therapeutisch en biologisch bakken 'Wij maken geen gehandicapte producten'

Overkempe is een sociaal-therapeutische instelling waar wonen, leven en cultuur samengaan. Het instituut is gekoppeld aan de Michaëls-hoeve in Brummen, een antroposofisch kinderinstituut waar verstandelijk gehandicapten tot hun achttiende jaar kunnen blijven wonen.

Voor veel ouders was het een probleem om vervolgens een plek voor hun volwassen kinderen te vinden die eveneens op antroposofische leest was geschoeid. Toen villa 't Polletje in Olst vrijkwam, een voormalige sociowoning voor verstandelijk gehandicapten uit de regio, was de beslissing snel genomen. Het pand werd betrokken door bewoners die de leeftijdsgrens van de Michaëls-hoeve hadden bereikt. Dat was in 1986. Al in 1992 besloot het bestuur van de Michaëls-hoeve op een nabijgelegen weiland extra woonruimte te bouwen. Op zo'n tien minuten afstand van 't Polletje staan nu acht groepswoningen en twee paviljoens, waarin bewoners en teamleiders zijn gehuisvest.

Op het terrein wordt ook gewerkt, onder meer in een choroï-/houtwerkplaats (waar onder andere muziekinstrumenten worden gemaakt), een textiel- en een metaalwerk-

plaats, een kaarsentrekkerij, een pottenbakkerij en een bakkerij.

Deze draait vanaf het moment dat de eerste huizen werden bewoond. In eerste instantie werd er gebakken voor de ongeveer tachtig bewoners van Overkempe. Dat veranderde toen het aantal bewoners steeg tot 116 en er een winkeltje aan de bakkerij werd gebouwd voor de verkoop aan mensen uit de buurt. De productie en het aantal bakkers moest omhoog. Overkempe bakt nu vijf dagen per week. Dat betekent honderd tot tweehonderd broden per dag.

Moeilijker

De bakkers van Overkempe bakken biologisch. Dat komt voort uit de antroposofische achtergrond van het instituut. Biologisch bakken is moeilijker dan het gangbare bakproces, onder meer doordat er andere producten worden gebakken. Zo is zuurdesembrood moeilijker te maken doordat er geen rijsmiddel in wordt gebruikt. Daarnaast verschillen de biologische ingrediënten van die in de gangbare bakkerij. 'In de gangbare producten zitten geconditioneerde grondstoffen waarmee weinig kan misgaan,' vertelt Ron Opstal. 'Voor veel producten bestaan er kant-en-klare

mixen waar je een ei bijgooit en klaar is Kees. Bij het biologisch bakken is meer basiskennis van de grondstoffen nodig. Wij gebruiken ongeraffineerde grondstoffen, zoals meel in plaats van gebleekte en bewerkte bloem. Meel neemt tot 65 procent vocht op, maar dat percentage kan per product erg verschillen.'

Banket is nog ingewikkelder. Geraffineerde suiker, een ingrediënt dat een koekje mooi doet uitvloeien op de plaat, wordt in Overkempe niet gebruikt. Wel rietsuiker, dat minder doet uitvloeien, honing en maismoutstroop, waarmee een koekje weer niet knapperig wordt.

Ondanks dit verschil met gewoon bakken en het feit dat de werknemers verstandelijk gehandicapt zijn, doet Overkempe geen concessies aan het biologisch principe. Wel aan het assortiment en de organisatie. Toen Opstals voorganger Henk Smit in 1992 begon, constateerde hij al snel dat het assortiment te breed en te onoverzichtelijk was voor de medewerkers.

Ook het productieproces is zo ingericht dat de nu tien werknemers ermee uit de voeten kunnen. Opstal: 'Je kunt natuurlijk eisen dat ze alles moeten kunnen terwijl je zelf vanaf een stoel aanwijzingen geeft. Dan

zijn de mogelijkheden van wat je als bakkerij kunt maken beperkt. Wij hebben ervoor gekozen een deel van het proces over te laten aan de werknemers en het moeilijkste gedeelte zelf te doen. Een spritskoekje bijvoorbeeld spuiten we zelf. Het nootje doen zij erop.'

Machines

Ook in Overkempe wordt meer door machines gedaan dan vroeger en dus minder met de hand. Een machine geeft een brood zijn vorm, één van de zwaarste handelingen in het bakproces. Maar ook met de machines kunnen de medewerkers uit de voeten. Opstal: 'Het leuke is dat er mensen achter die machines staan van wie je in eerste instantie niet verwacht dat ze in een bakkerij kunnen of willen werken. Dat zijn dan mensen die zijn geïnteresseerd in het geluid van de machine of de draaiende beweging.'

Medewerkers die juist niet van machines of deeg kneden houden, staan op de koekjesafdeling. Ron Opstal steekt de koekjes uit hun vorm, een medewerker legt ze op de plaat. Een ander is goed in deegballetjes rollen en vormt 'moppen' (halfronde deegvormen in de vorm van bitterkoekjes).

Zijn productieproces en producten afgestemd op de medewerkers, het assortiment wordt afgestemd op de klant. 'Wij werken niet uit liefdadigheid en maken geen producten die we niet kwijt kunnen,' zegt Jeroen Zwijsen, net als Ron Opstal bakker/begeleider. 'Je kunt met verstandelijk gehandicapten een uitstekend product maken. Omdat wij een sociaal-therapeutische instelling zijn, is het daarnaast natuurlijk wel belangrijk dat de bewoners zich hier kunnen ontwikkelen. Dat kan hier uitstekend. Je hebt hier veel zintuiglijke ervaringen die iets met je doen. Deeg kun je voelen en proeven, het gebakken brood ruik je. Als het af is, zie je wat je hebt gemaakt. En er wordt gewerkt in een behaaglijke temperatuur, wat een geborgen en knus gevoel geeft. Desondanks is het geen bezigheids-therapie. Het is een dagbesteding in de vorm van een arbeidsproces, waardoor ze niet blijven hangen in hun eenzijdigheden. Mensen leveren een wezenlijk onderdeel aan een gezamenlijk product dat erkenning krijgt binnen de eigen gelederen, maar ook daarbuiten.'

Opstal en Zwijsen zijn van huis uit gangbare bakkers. Beiden leerden in Overkempe biologisch bakken. Beiden hebben zich

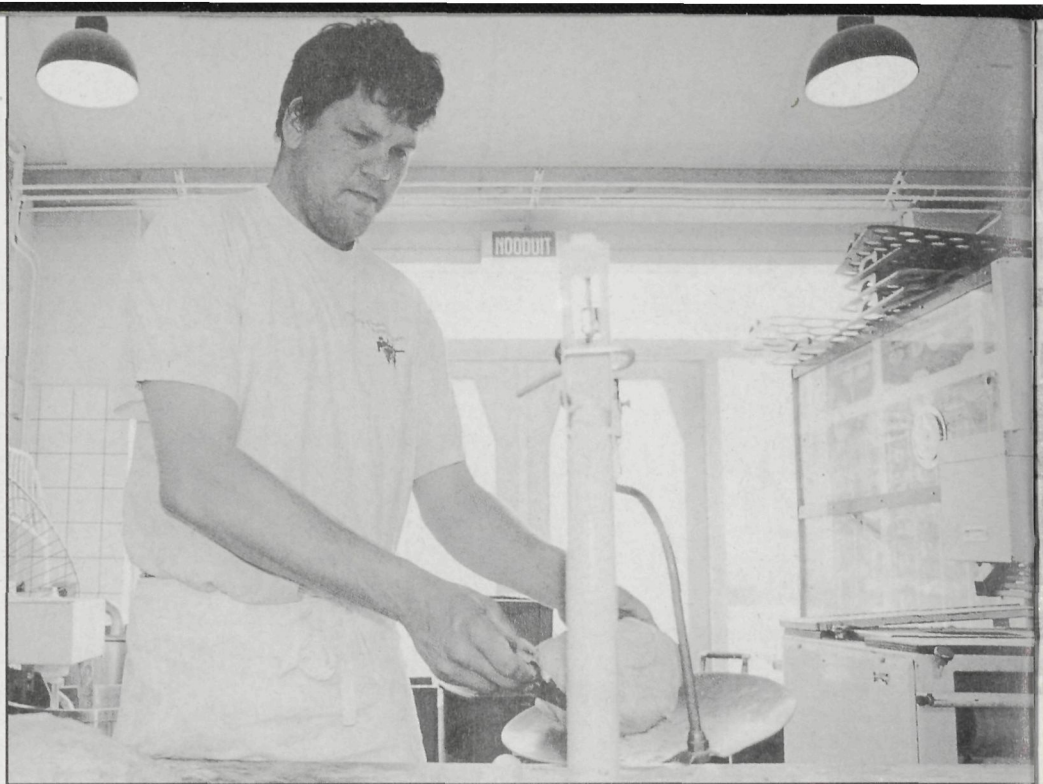
aanvullend laten scholen om te kunnen werken met verstandelijk gehandicapten. De combinatie van ambacht en zorg bevalt hen. Zwijsen: 'De meeste bakkers zijn gewend productie te draaien. Dat was ik ook gewend. De eerste dag dat hier iemand het meel korrel voor korrel stond af te wegen, was voor mij een oefening in geduld.'

Inmiddels voelt Zwijsen zich thuis in Overkempe. 'Het is een kort en dynamisch proces. Je hebt snel resultaat. Wat je 's ochtends maakt, ligt 's avonds al op je bord. Ik zeg altijd: "Als je nu niets doet, hebben jij en de anderen vanavond niets te eten." Dat stimuleert.'

Adres: Overkempe, Koekoeksweg 54, Olst

Hoewel de arbeidskrachten er op therapeutische basis werken, draaien ze in brood- en banketbakkerij Overkempe in Olst gewoon productie. Bakker/begeleider Ron Opstal: 'Je kunt hier je gedachten verzetten op een plaats die geborgenheid biedt.'

CHANTAL OVERGAAUW

Therapeutisch en biologisch bakken 'Wij maken geen geha'

34

Overkempe is een sociaal-therapeutische instelling waar wonen, leven en cultuur samengaan. Het instituut is gekoppeld aan de Michaëlshoeve in Brummen, een antroposofisch kinderinstituut waar verstandelijk gehandicapten tot hun achttiende jaar kunnen blijven wonen.

Voor veel ouders was het een probleem om vervolgens een plek voor hun volwassen kinderen te vinden die eveneens op antroposofische leest was geschoeid. Toen villa 't Polletje in Olst vrijkwam, een voormalige sociowoning voor verstandelijk gehandicapten uit de regio, was de beslissing snel genomen. Het pand werd betrokken door bewoners die de leeftijdsgrens van de Michaëlshoeve hadden bereikt.

Dat was in 1986. Al in 1992 besloot het bestuur van de Michaëlshoeve op een nabijgelegen weiland extra woonruimte te bouwen. Op zo'n tien minuten afstand van 't Polletje staan nu acht groepswoningen en twee paviljoens, waarin bewoners en teamleiders zijn gehuisvest.

Op het terrein wordt ook gewerkt, onder meer in een choroï-/houtwerkplaats (waar onder andere muziekinstrumenten worden gemaakt), een textiel- en een metaalwerk-

plaats, een kaarsentrekkerij, een pottenbakkerij en een bakkerij.

Deze draait vanaf het moment dat de eerste huizen werden bewoond. In eerste instantie werd er gebakken voor de ongeveer tachtig bewoners van Overkempe. Dat veranderde toen het aantal bewoners steeg tot 116 en er een winkeltje aan de bakkerij werd gebouwd voor de verkoop aan mensen uit de buurt. De productie en het aantal bakkers moest omhoog. Overkempe bakt nu vijf dagen per week. Dat betekent honderd tot tweehonderd broden per dag.

Moeilijker

De bakkers van Overkempe bakken biologisch. Dat komt voort uit de antroposofische achtergrond van het instituut. Biologisch bakken is moeilijker dan het gangbare bakproces, onder meer doordat er andere producten worden gebakken. Zo is zuurdesembrood moeilijker te maken doordat er geen rijsmiddel in wordt gebruikt. Daarnaast verschillen de biologische ingrediënten van die in de gangbare bakkerij. 'In de gangbare producten zitten geconditioneerde grondstoffen waarmee weinig kan misgaan,' vertelt Ron Opstal. 'Voor veel producten bestaan er kant-en-klare

mixen waar je een ei bijgooit en klaar is Kees. Bij het biologisch bakken is meer basiskennis van de grondstoffen nodig. Wij gebruiken ongeraffineerde grondstoffen, zoals meel in plaats van gebleekte en bewerkte bloem. Meel neemt tot 65 procent vocht op, maar dat percentage kan per product erg verschillen.'

Banket is nog ingewikkelder. Geraffineerde suiker, een ingrediënt dat een koekje mooi doet uitvloeien op de plaat, wordt in Overkempe niet gebruikt. Wel rietsuiker, dat minder doet uitvloeien, honing en maismoutstroop, waarmee een koekje weer niet knapperig wordt.

Ondanks dit verschil met gewoon bakken en het feit dat de werknemers verstandelijk gehandicapt zijn, doet Overkempe geen concessies aan het biologisch principe. Wel aan het assortiment en de organisatie. Toen Opstals voorganger Henk Smit in 1992 begon, constateerde hij al snel dat het assortiment te breed en te onoverzichtelijk was voor de medewerkers.

Ook het productieproces is zo ingericht dat de nu tien werknemers ermee uit de voeten kunnen. Opstal: 'Je kunt natuurlijk eisen dat ze alles moeten kunnen terwijl je zelf vanaf een stoel aanwijzingen geeft. Dan

FOTOS: CHANTAL OVERGAUW

ehandicapte producten'

zijn de mogelijkheden van wat je als bakkerij kunt maken beperkt. Wij hebben ervoor gekozen een deel van het proces over te laten aan de werknemers en het moeilijkste gedeelte zelf te doen. Een spritskoekje bijvoorbeeld spuiten we zelf. Het nootje doen zij erop.'

Machines

Ook in Overkempe wordt meer door machines gedaan dan vroeger en dus minder met de hand. Een machine geeft een brood zijn vorm, één van de zwaarste handelingen in het bakproces. Maar ook met de machines kunnen de medewerkers uit de voeten. Opstal: 'Het leuke is dat er mensen achter die machines staan van wie je in eerste instantie niet verwacht dat ze in een bakkerij kunnen of willen werken. Dat zijn dan mensen die zijn geïnteresseerd in het geluid van de machine of de draaiende beweging.'

Medewerkers die juist niet van machines of deeg kneden houden, staan op de koekjesafdeling. Ron Opstal steekt de koekjes uit hun vorm, een medewerker legt ze op de plaat. Een ander is goed in deegballetjes rollen en vormt 'moppen' (halfronde deegvormen in de vorm van bitterkoekjes).

Zijn productieproces en producten afgestemd op de medewerkers, het assortiment wordt afgestemd op de klant. 'Wij werken niet uit liefdadigheid en maken geen producten die we niet kwijt kunnen,' zegt Jeroen Zwijsen, net als Ron Opstal bakker/begeleider. 'Je kunt met verstandelijk gehandicapten een uitstekend product maken. Omdat wij een sociaal-therapeutische instelling zijn, is het daarnaast natuurlijk wel belangrijk dat de bewoners zich hier kunnen ontwikkelen. Dat kan hier uitstekend. Je hebt hier veel zintuiglijke ervaringen die iets met je doen. Deeg kun je voelen en proeven, het gebakken brood ruik je. Als het af is, zie je wat je hebt gemaakt. En er wordt gewerkt in een behaaglijke temperatuur, wat een geborgen en knus gevoel geeft. Desondanks is het geen bezigheidstherapie. Het is een dagbesteding in de vorm van een arbeidsproces, waardoor ze niet blijven hangen in hun eenzijdigheden. Mensen leveren een wezenlijk onderdeel aan een gezamenlijk product dat erkenning krijgt binnen de eigen gelederen, maar ook daarbuiten.'

Opstal en Zwijsen zijn van huis uit gangbare bakkers. Beiden leerden in Overkempe biologisch bakken. Beiden hebben zich

aanvullend laten scholen om te kunnen werken met verstandelijk gehandicapten. De combinatie van ambacht en zorg bevalt hen. Zwijsen: 'De meeste bakkers zijn gewend productie te draaien. Dat was ik ook gewend. De eerste dag dat hier iemand het meel korrel voor korrel stond af te wegen, was voor mij een oefening in geduld.' Inmiddels voelt Zwijsen zich thuis in Overkempe. 'Het is een kort en dynamisch proces. Je hebt snel resultaat. Wat je 's ochtends maakt, ligt 's avonds al op je bord. Ik zeg altijd: "Als je nu niets doet, hebben jij en de anderen vanavond niets te eten." Dat stimuleert.'

**Adres: Overkempe,
Koekoeksweg 54, Olst**

Inconsequent

Toen Milieudefensie eens een nieuwe voorzitter kreeg, verklapte die in zijn welkomstwoord dat hij juist van een vakantie in Portugal was teruggekeerd. Per vliegtuig. Zulk inconsequent gedrag wordt meestal genadeloos neergesabeld. Een VVD'er of fabrikant van propellers mag onbekommerd naar zon en zee vliegen, een milieufreak hoeft maar aan een vliegtuig te denken of hij krijgt ervan langs. Voorgoed het recht verspeeld van kritiek op al die bruinverbrande harsens die te pas en te onpas terugkeren van een weekje Costa, weekend New York, dagje Londen.

Terecht?

Het doet mij denken aan de tijd van links en rechts, Rusland en Amerika. Toen mocht ik, opstandige puber, van vaders van vriendjes en van brave ooms niet ageren tegen martelingen of kernkoppen. 'Doe eens iets tegen Rusland,' riepen zij vanaf de zijlijn. Nu roept men dat je niet over een nieuwe snelweg moet zeuren als je zelf auto rijdt. Ging het dan nog om hypocrisie en dubbelmoraal, maar nee, de rechtlijnigen hebben andermans inconsequentie nodig om zelf hun kop in de zijlijn te kunnen blijven steken. Soms vormt juist de consequentie dat excuus. Was de apartheidsopponent nooit in Zuid-Afrika geweest? Dan kon hij niet oordelen. Maar meestal wordt je geloofwaardigheid geofferd zodra je het zelf ook doet.

Ik ken diverse milieubewuste lieden. Toch doen ze allemaal wel iets verkeerd: de een heeft een auto, de ander een afwas-machine of ligbad. De een kleedt zijn baby in wegwerpluiers, de volgende heeft een vliegreis geboekt. Er is altijd wel wat te vinden, als je maar zoekt. Dat komt doordat milieuverwoestend gedrag vaak makkelijker, goedkoper, verleidelijker is. Helaas zijn het niet alleen de brave ooms, de vaders van vriendjes die zoeken. Het zijn evenzeer de milieumoraalridders, de ecologische fatsoensridders die genadeloos van elke doorn in andermans oog een balk maken.

Dapper toch, van die voorzitter van Milieudefensie.

Vragen aan ...

Anneloe Rijkema
Voedingsvoorlichter

In mijn omgeving eten steeds meer mensen kant en klaar. Wat vindt de Kleine Aarde hiervan?

Een zorgelijk probleem. Diepvriesgroenten leveren wel een goede aanvulling van vitaminen en mineralen. Maar in kant-en-klaarmaaltijden zitten relatief weinig groenten en veel smaakmakers als zout. Uit recente metingen van de voedings-toestand in Nederland, waarbij 6000 huishoudens zijn ondervraagd, blijkt dat de gemiddelde Nederlander wel minder energie en minder vet is gaan gebruiken, maar ook minder groenten en fruit. Hieruit blijkt een hang naar het makkelijke: liever een kant-en-klaarpizza dan een bloemkooltje met saus of liever een glas jus dan een sinaasappel.

De Kleine Aarde vindt dit om verschillende redenen geen goede ontwikkeling. Ten eerste: de hoeveelheid (verpakings)afval is beduidend groter als je koelverse of eenpersoonsporties koopt. Daarnaast vergen diepvries- en koelverse maaltijden een ontzettende hoeveelheid energie, niet alleen voor productie, bewaren en regenereren, maar ook voor het koeltransport.

Een van de zorgelijkste ontwikkelingen is dat mensen, als het zo doorgaat, niet meer weten hoe ze iets klaar moeten maken of hoe bijvoorbeeld een groente er überhaupt uitziet. Een simpel voorbeeld: kant-en-klaarsauzen. Wie weet nog wat een roux is of hoe je een simpel gebonden sausje

kan maken? Daarvoor hoef je alleen maar tarwebloem of maizena in huis te hebben. Nee, het moet tegenwoordig met een apart pakje voor een X-saus, een apart pakje voor saus Y.

Of: hoe bereid je verse spinazie? Er zijn geen 'huishoud'scholen meer waar kooklessen wordt gegeven. Het vak verzorging op de school biedt nieuwe kansen, hoewel de lesstof wel erg divers is. Zelf op de diëtistenopleiding verdwijnt het vak koken. Terwijl voeding toch meer is dan alleen analysecijfers optellen!

Een nog groter probleem bij de kant-en-klaarmaaltijden is dat men eigenlijk niet meer weet wat men eet. Wat maakt of houdt de kleur zo mooi? Conserveer- en verdikkingsmiddelen houden het product in vorm. Die blijken soms zelfs problematisch te zijn voor de gezondheid. De lijn tussen landbouwproduct en voedingsmiddel wordt steeds langer. Mensen weten niet meer wanneer de aarde wat te bieden heeft.

Ik hoop dat mensen zich realiseren dat je ook de tijd moet nemen om eten te bereiden en te nuttigen en dat ze dit ook aan hun kinderen doorgeven. Juist bij kinderen is het belangrijk dat ze al vroeg leren wat voor smaakjes er zijn. Zo leren we beter allerlei producten te eten - waarmee we ons behoeden voor een 'fristi'-generatie, die van het wieg tot het graf wordt verzorgd door de firma N. Juist het leren eten van allerlei soorten groenten, granen en andere producten zorgt voor de variatie in voeding en daarmee voedingsstoffen, die een mens nodig heeft.

Vragen naar Anneloe Rijkema, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Telefonisch spreekuur maandag van 13.00 tot 17.00 op 0411-684921.

De wind in de zeilen

Biologisch graan uit de buurt ter plekke ambachtelijk malen, waarna lokale bakkers ermee aan de slag kunnen. Dit ideaal van de Woudsender molenaar Cees Notenboom lijkt werkelijkheid te worden.

TSEARD ZOETHOUT

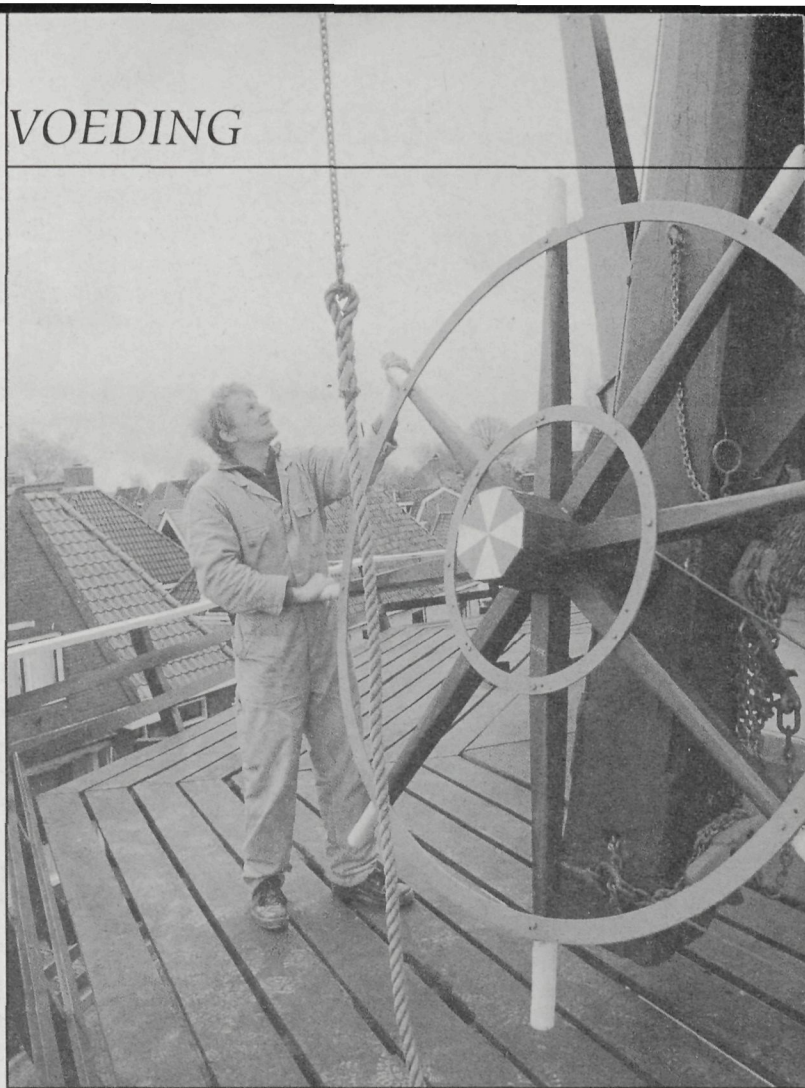
Als ik de trappen in de *Mole 't Lam* opklim, is Cees Notenboom (37) bezig de zeilen bij te spannen en de molen op de wind te zetten. Het houten gebinte kraakt licht. De wind, eerder vrijwel afwezig, laat de wieken nu sneller wentelen. Ondertussen stroomt het biologische meel gestadig in de jute zak. Het zal z'n weg vinden naar bakkerij Twijnstra in het Gaasterland, hemelsbreed twintig kilometer van de zeventiende-eeuwse Woudsender stellingmolen verwijderd.

De biologische verwerking van graan tot meel is onderdeel van een project dat enkele Gaasterlanders begin 1997 opstartten. Onder de luchtwachtoren te Oudemirdum begonnen ze biologische rogge te verbouwen en te verwerken. Het initiatief steunde deels op sentiment: meer dan een kwart eeuw geleden was rogge Gaasterlands belangrijkste exportartikel, totdat de agro-industrie het gewas naar de achtergrond verdrong. De initiatiefnemers ontmoetten dan ook veel scepsis en hoon-gelach. Ze bleven echter brood in biologische productie zien

omdat de toerist, die de streek 's zomers in groten getale bezoekt, steeds meer belangstelling voor streekgebonden producten heeft. Zeker wanneer dat met ambachtelijke vervaardiging gecombineerd wordt. Na aanvankelijke tegenslag slaagden boeren, bakker en molenaar erin om vorig jaar maar liefst 65 ton biologische rogge, gerst en tarwe te oogsten. Het initiatief, ondersteund door de Friese Stichting *Soune Groun* (Gezonde Grond), is uniek in Nederland: nergens wordt biologisch graan ambachtelijk geproduceerd, verwerkt en in de eigen streek afgezet. Uit de arbeid haalt de molenaar een part-time inkomen. 'We malen hier volkomen ambachtelijk,' vertelt Notenboom, 'en leveren verschillende producten: van diverse soorten tarwe- en roggebloem tot gerst en spelt. Voor mij is 't een sport om deze houten machine op windkracht te laten draaien. De structuur van het meel is anders dan van fabrieksmeele. Er is grotere verscheidenheid, de zemel is kleiner en het proeft anders. Sommigen zeggen zelfs dat het

VOEDING

FOTO: TON OOR

luchttransport in de fabriek het aroma uit het meel haalt. Maar daarover kan ik moeilijk oordelen.'

De korenmolen, die sinds 1993 weer in bedrijf is, heeft de laatste tijd enige verbeteringen ondergaan. 'Met de buil, een apparaat dat meel zeeft, kunnen we ons assortiment straks naar vijftien verschillende meelsoorten uitbreiden. Ook heeft m'n leerling Anne Hosper een tweede molensteen geïnstalleerd. Daarmee kunnen we de vermaling van tarwe en rogge gescheiden houden. En dat komt weer ten goede aan zowel de kwaliteit als de productie. Helaas moeten we de voorraad nog op verschillende plaatsen opslaan. Voor de komende oogst willen we een aparte silo neerzetten.' Ondanks enkele subsidies zijn molen en molenaar afhankelijk van de markt. Gelukkig neemt de vraag naar biologische pro-

ducten alleen maar toe. Als gevolg daarvan hebben eind april twee boeren uit Stavoren en Workum - de één omschakelaar, de ander biologisch - zich bij het initiatief aangesloten. 'Maar we blijven voorzichtig. Daarom hebben we bewust gekozen om slechts twintig hectare in te zaaien. Volgend jaar hopen we daarmee tachtig ton graan te produceren. Ook zijn er gesprekken gaande om meer bakkers mee te laten doen. Dat kan echter pas als de buil klaar is. En dan gaan we ook verder als onafhankelijke stichting,' besluit Cees Notenboom.

***Mole 't Lam* in Woudsend is op maandag, vrijdag en zaterdag open als de wieken draaien. Tevens vindt dan kleinverkoop van biologisch meel plaats. Informatie: tel. 0514-591659.**

BBQ

Mexicana sine carne

Op warme zomerdagen geurt Nederland naar barbecue. Vooral veel vlees wordt er geroosterd. Verras nu uw gasten en uw burens met een àndere BBQ, een pittige Mexicaanse BBQ - zonder vlees.

ANNELOE RIJPKEMA

ILLUSTRATIES: KATRIEN HOLLAND

38

Deze recepten bevatten veel Mexicaanse ingrediënten, die echter vaak van Nederlandse bodem afkomstig kunnen zijn: aardappel, tomaten, paprika, suikermais en verse koriander. Daarnaast geïmporteerde pepertjes, maismeel, rode nierbonen, cacao en avocado. Er kan een zomers biologisch wijntje of biertje bij!

Quesadillas (kaastortilla's)

100 gram maismeel
200 gram gebuild meel (bise)
zout
30 gram gesmolten boter
1 eetlepel olie
ongeveer 2 dl water
12 plakjes kaas (vulling)

Zeef beide melen om ze luchtiger te maken. Voeg het zout toe, de gesmolten boter en de olie. Voeg zoveel water toe dat je een soepel deeg kunt kneden en kneed het vijf minuten door. Laat het deeg een half uur opstijven in de koelkast. Verdeel het deeg in twaalf bolletjes en rol ze met

een deegroller uit tussen twee vellen bakpapier. Bak deze kleine ronde tortilla's aan beide kanten totdat de tortilla wat kleurt. Bewaar deze tortilla's onder plastic of een vochtige doek in de koelkast. Beleg een halve tortilla met een plakje kaas en vouw hem dicht. Bestrijk de halve tortilla met een kwastje met wat olie en leg hem op de BBQ. Na enkele minuten keren. Mocht de BBQ te veel vlammen, pak de tortilla dan in aluminiumfolie. Eet de tortilla als de kaas gesmolten is (na zo'n vijf minuten).

Tip

Gebruik deze tortilla's als BBQ-voorge-recht of tussendoor (ze zijn snel klaar).

Ensalada mixta de frijoles

(gemengde rode bonensalade)

100 gram gedroogde rode nierbonen
4 dl water
zout
takjes lavas
3 eetlepels olijfolie
2 eetlepels azijn

1 theelepel honing
zout en peper
1 rode ui
1 appel
1 potje suikermais of 1 gekookte kolfmais
1 struikje bleekselderijstengel (ongeveer 200 gram)
wat bieslook of een bosuitje
wat peterselie

Was en lees de bonen. Laat ze twaalf uur weken in ruim water. Voeg het zout en wat takjes lavas toe, breng het geheel aan de kook. Kook de bonen met voldoende water gedurende een uur. Of zet de bonen na 30 minuten koken twee uur in de hooikist. Giet de bonen af en laat ze afkoelen. Maak een sausje van olie, azijn, honing, peper en zout. Pel de rode ui en snij deze in dunne ringen. Was de appel, schil hem eventueel, halveer hem, verwijder het klokhuis en snijd de appel in blokjes. Laat de suikermais uitlekken of snijd ze van de kolf. Was en 'strip' de bleekselderij en snijd hem in dunne ringen. Meng de gesneden groenten, appel, de rode nierbonen en de saus door elkaar. Was de bieslook en peterselie en knip deze fijn. Strooi dit over de salade.

Ensalada verde

(groene salade)

- 1 krop sla
- 1 groene paprika
- 1 avocado
- 1 eetlepel citroensap
- 100 gram groene olijven, zonder pit
- 2 eetlepels zonnebloemolie
- 2 eetlepels azijn
- 1 eetlepel honing of rietsuiker

Was de sla en laat de bladeren uitlekken. Was de paprika, halveer hem, verwijder de zaadlijsten en snij hem in lange repen. Halveer de avocado, haal de pit eruit en verwijder de schil. Snij de avocado in dunne partjes en besprenkel hem met citroensap. Halveer de olijven. Maak een sausje van de olie, azijn en honing of rietsuiker. Meng in een schaal de sla, de repen paprika, avocado en olijven. Schenk het sausje erover heen.

Tip

Serveer deze salades bij de BBQ.

Brocheta de pescado marinada

(spiezen met groenten en vis)

3 à 4 spiezen per persoon

- 1 aubergine
- 400 g stevige visfilet van schelvis, tonijn of rode zeebaars
- sap van een halve citroen
- 2 dl olijfolie
- 5 à 6 takjes verse koriander
- 2 à 3 takjes verse peterselie
- 1 groen pepertje of 1 theelepel sambal
- wat oregano of basilicum
- zout en peper
- 3 uien
- 1 rode en 1 groene paprika
- 4 tomaten

Was de aubergine en halveer deze, snij er dan plakjes van een halve cm dik van. Kook deze plakjes in een bodempje water gedurende vijf minuten. Laat de aubergine-plakjes uitlekken. Snij de visfilet in blokjes van 2 bij 2 cm. Meng de aubergine- en visstukjes met elkaar en maak de marinade van het sap van een halve citroen, olijfolie, verse kruiden, fijn gesneden pepertje (zonder zaadjes) of sambal, oregano, zout of

peper. Laat dit minimaal 30 minuten marinieren in de koelkast (maximaal acht uur). Pel de uien en snij ze in partjes en haal de rokken uit elkaar. Was de paprika's en de tomaten. Halveer de paprika's en haal de zaadlijsten eruit. Snij er dikke repen van (of blokjes). Snij de tomaten in partjes. Laat de vis- en auberginestukjes uitlekken en vang de marinade op. Rijg vervolgens de partjes groenten en vis afwisselend aan de spiezen. Bestrijk de spiezen met wat marinade en leg ze zo'n tien minuten op de BBQ. Keer ze regelmatig.

Patatas picantes

(hete aardappelen)

- 4 aardappelen ter grootte van een ei
- een kwart theelepel paprikapoeder
- 1 teentje knoflook
- 1 mespuntje cacaopoeder
- 1 mespuntje cayennepeper
- 1 eetlepel fijn gesneden selderij
- 1 eetlepel olijfolie

Boen de aardappelen schoon en kook ze in een bodempje water gedurende tien minuten. Laat ze wat afkoelen. Maak van de paprikapoeder, uitgeperste teentje knoflook, wat cacaopoeder, cayennepeper, fijn gesneden selderij en olijfolie een sausje. Maak aan een kant van elke aardappel een gaatje met een appelboor of een kruisje met een mes. Doe in elke aardappel een theelepel hete vulling en maak het gaatje dicht met het dekseltje. Pak de aardappelen in aluminiumfolie en leg ze op de BBQ. Laat ze zo'n 20 minuten door en door warm worden. Eet ze, als ze niet *picante* genoeg zijn, met de rode saus (zie onder).

Mazorcas emparrilladas

(geroosterde maiskolven)

- 4 maiskolven
- water
- zout
- wat olie

Verwijder de bladeren en draden van de maiskolf. Kook de maiskolven in een bodempje water (eventueel met zout) gedurende 15 minuten. Laat ze uitlekken en bestrijk ze met wat olie. Leg ze op de BBQ en laat ze een mooi goudbruin tintje

krijgen. Lekker om te kluiven, eventueel met een saus naar keuze.

Salsa rojo y picante

(rode, hete saus)

- 250 gram tomaten
- 3 spaanse pepertjes
- 1 ui
- 2 teentjes knoflook
- 4 à 5 takjes vers korianderblad
- 1 eetlepel azijn
- 1 eetlepel ketjap of tamari
- peper en zout

Blancheer de tomaten en verwijder de velletjes. Verwijder ook het kroontje en hak de tomaten fijn. Was en halveer de pepertjes en haal de zaadlijsten eruit. Pel de ui en de knoflook. Was het korianderblad. Hak de pepertjes, de ui, de knoflookteentje en het korianderblad fijn. Voeg dit fijn-gemaakte haksel toe aan de tomatenprut. Op smaak maken met de azijn, ketjap of tamari, verse gemalen peper en eventueel zout. Roer de saus goed door elkaar. Serveer deze saus bij de BBQ. Gekookt blijft hij in de koelkast een week goed.

Salsa al ajo y yoghurt

(knoflook-yoghurtsaus)

- 2 eetlepels mayonaise
- 1 theelepel mosterd
- 1 eetlepel citroensap
- 2 teentjes knoflook
- 1 dl volle yoghurt
- peper en zout

Roer de mayonaise uit met de mosterd, citroensap, de (geperste) teentjes knoflook en yoghurt. Op smaak maken met vers gemalen peperkorrels en zout.

¡Que aproveche!

Deze recepten zijn goed voor een barbecue voor vier personen.

Beleving

Dit hoekje is allerm minst geschikt voor zware wijsgerige beschouwingen. En al helemaal niet voor besprekingen van moeilijke filosofische boeken. Toch wil ik hier iets kwijt over het kernbegrip van 'De druk van de beleving' van Gerard Visser dat ik onlangs las. Het Nederlandse woord 'beleving' is evenals 'belevenis' nog geen eeuw oud. Dat geldt ook grotendeels voor de ermee verbonden gevoelens en sensaties. Die hebben zich in onze eeuw via vroege eenlingen op het domein van filosofie en kunst langzamerhand van iedereen meester gemaakt. Sociologen spreken tegenwoordig van de belevenismaatschappij. Bijna ieder hedendaags mens zoekt belevingen van allerhande aard.

Waarom ik dit in **de Kleine Aarde** vermeld? Vooral omdat het mij opvalt dat de vele varianten van natuurliefhebbers, van wandelaars tot bergbeklimmers, ook vooral naar belevingen op zoek zijn. Wat zij in de natuur vinden, proberen anderen via cultuurproducten te ontdekken. De structuur van de ervaringswereld erachter is echter gelijk. Beide groepen zijn modern. Zo laat het begrip 'beleving' scherp uitkomen dat er van een weg terug naar een betere natuurverhouding die er in het verleden geweest zou zijn, geen sprake is. Om het maar eens simpel te zeggen: vroeger ging niemand wandelen om de natuur te beleven, laat staan dat men hiervoor het ongenaakbare en gevaarlijke hooggebergte zou intrekken. Niet alleen de natuurvernietiging dient zo op het conto van de moderne tijd te worden geschreven. Ook de liefde voor de natuur hoort erbij.

Vragen aan ...

Marjon Weijzen
Tuinvoorlichter

Hoe kom ik van het onkruid af in mijn tuin?

De meeste tuinonkruiden zijn 'pionierplanten': ze doen het goed op een verstoorde bodem. Voorbeelden zijn brandnetel, muur, kamille, knopkruid. Allemaal zaadonkruiden. Ze kiemen snel, groeien hard en produceren snel veel zaad. Daarnaast zijn er de wortelonkruiden. Die vermenigvuldigen zich met name door het wortelstelsel, zoals kweekgras, zevenblad en akkerpaardestaart of heermoes. Wortelonkruiden zie je veel op vaste gronden. In gazons tref je onkruiden aan die goed tegen betreding kunnen, vaak met penwortel en rozet zoals paardebloem en madeliefje. De beste strategie is altijd ervoor te zorgen dat er gewenste planten groeien die het onkruid geen kans geven. Streef er dus naar de bodem steeds bedekt te houden. In plaats van ongewenste bodembedekkers als zevenblad zet je gewenste soorten als gele dovenetel of maagdenpalm. In een moestuin bestrijd je de zaadonkruiden mechanisch. Schoffelen is makkelijker dan wieden. Gebruik voor grote oppervlakten een rolschoffel. Op rijtjes werken is dan voorwaarde en onkruid bestrijden in het kiemstadium bespaart later veel werk. Onkruid dat in het zaad zit (dat wil zeggen bloeit) composteer je op een aparte hoop of geef je mee met het groenafval. Compost of mest waarvan je weet dat er onkruidzaad in zit, gebruik je voor een teelt die makkelijk onkruidvrij te houden is, zoals aardappel of pompoen.

Wortelonkruiden bestrijd je het best door ze met wortel en al uit te roeien. Dat is veel werk, maar dan ben je er ook in één keer vanaf. Voor grote oppervlakten en minder haastige tuiniers is het aantrek-

kelijker om de onkruiden uit te putten of te verstikken. Dus: schoffelen zodra je groen boven de grond ziet of de grond bedekken met een dikke laag mulchmateriaal of folie waardoor zich geen groen kan ontwikkelen. Na gemiddeld een groeiseizoen zijn de reserves uitgeput en ben je van het onkruid af.

Onkruiden in het gazon kun je het best bestrijden door de groei van het gras te bevorderen. Zorg voor een goede bemesting en beluchting! Onkruiden op verhardingen zijn het lastigst.

Als er veel op gelopen wordt, zal er weinig onkruid groeien. Bekijk dus goed of de verharding functioneel is.

Verwijder niet alleen het onkruid

maar ook de voedingsbodem. Zorg voor brede voegen die je inzaait of plant met gewenste planten (trekdamille, kruipijm, muurpeper) of smalle voegen met grof zand zonder voedingsstoffen (brekerszand), waardoor het water snel wegloopt.

Onkruid verwijderen kan ook hier mechanisch (met een voegenkrabber of harde bezem). Minder milieuvriendelijk vanwege de gebruikte energie is thermische bestrijding (kokend water, branden, stoom). Dan is er nog een herbicide van natuurlijke oorsprong in de handel verkrijgbaar (zie deze rubriek in de Kleine Aarde 104). Meer informatie over het voorkomen en bestrijden van onkruid is te vinden in het *Infoblad On(gewenste) kruiden*, voor f 4,50 te bestellen bij de Kleine Aarde.

Vragen naar Marjon Weijzen, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur dinsdag van 13.00 tot 17.00 uur op 0411-684921.

FOTO: FRANK WILLAUME

De tuin van... Rosette van Cauteren

Beheren, niet beheersen

De natuurlijke processen begrijpen en zoveel mogelijk benutten. Dat heeft Rosette van Cauteren voor ogen in haar prachtige tuin in Kalmthout.

MARJON WEIJZEN

Vanaf station Kalmthout-Kijkuit wijst Rosette van Cauteren het dak van haar huis aan. Rode pannen omzoomd door groene bosschages voorbij weilanden met zwartbonte koeien. Van Cauteren woont er met haar gezin sinds 1983. Haast verontschuldigend verklaart ze dat toentertijd niemand zo'n groot huis met zo'n grote tuin (2 ha) wilde hebben. Van Cauteren raakte in de revolutionaire meidagen van 1968 maatschappelijk bewust. Ze werd actief lid van de Vereniging Ecologische Leef- en Teeltwijze (VELT) en later kwam de siertuin in beeld. 'Toen nog een braakliggend terrein. We rekenden uit hoeveel het zou schelen als particulier op hun land geen gif zouden gebruiken en ieder een paar inheemse bomen aan zou planten.' De Vereniging Ecologische Siertuin en Landschap (VESEL) werd opgericht met als doelstelling meer ecologische aanpak van privé- en openbaar groen. Van Cauteren is de drijvende kracht achter VESEL. Op het erf staan twee eiken van minstens 300 jaar oud, wat ou-

de appel- en pruimebomen, resten van dreven met Amerikaanse eiken en kastanjes, een vervallen theehuis. Je proeft de sfeer van een landgoed. In het bos tref je stinzeplanten, lustbosjes van taxus en rododendron, een vijver. Van Cauteren en de haren hebben het landgoed als het ware ge-ecologiseerd. Zo werd de vijver bospoel. De groot geworden bomen eromheen maken de poel donker en mysterieus. In september valt de poel steevast droog. 'Maar eens aankijken', was Van Cauteren's strategie. Uit de drooggevallen vijver bleek je heel gemakkelijk het afgevallen blad van het jaar daarvoor te kunnen verwijderen. Dat wordt hele mooie compost. Het herfstblad tovert de poel daarna om tot een holle

weg. Vissen zitten er niet in, wel kikkers en salamanders. 'Een rijk ecosysteem en weinig werk.' Op de oude Kempische es liggen, omgeven door verschillende houtkanten, een energiebos, een compostplaats, een bijenstal, een hooilandje, een stuk bos en een siertuin van zo'n 2000 vierkante meter. Zitjes om het huis, met uitzicht op de poel of op het gras met de appelbomen, nodigen uit om te genieten van de kalme schoonheid van de tuin. Er zijn bescheiden bloemenborders, 'bijzondere' planten ontbreken. Vormen zijn belangrijk en worden grotendeels bepaald door het verschil tussen hoog gras en gemaaid gazon, beide bloemrijk. Er zijn ook borders van vaste planten. Hierin stelt

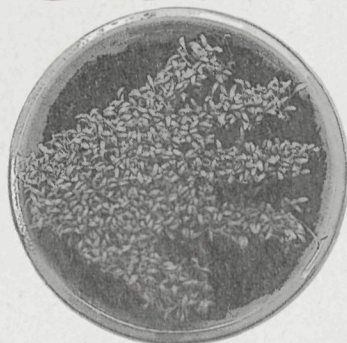
Van Cauteren eco-dynamiek centraal. Zoals ze ergens schrijft, 'het vermogen van planten om met elkaar samen te groeien zonder dat ze elkaar wegconcurreren'. Ze maakt de grond klaar, plant of zaait planten die in het biotoop passen en vervolgens kijkt ze wat er gebeurt. 'Eens per jaar haal ik de grassen eruit en wat me teveel gaat overheersen, knip ik zorgvuldig weg, en ook al het dode materiaal van het afgelopen jaar. Maar je moet niet teveel scharrelen in de tuin. Dat verstoort maar, dan krijg je er nooit rust.'

Aan tuinieren, althans in de siertuin, heeft Van Cauteren een hekel. 'Je moet een tuin beheren. Dat is iets anders dan beheersen. Beheersen komt uit de landbouwtraditie. Dan zie je het als een strijd tegen de natuur. Het gaat er juist om natuurlijke processen te begrijpen en, waar mogelijk, te benutten.'

41

Informatie en cursussen: VESEL, Rosette van Cauteren, Vogelenzangstraat 67, 2920 Kalmthout, tel./fax (0032-) (0)36666839, Internet: <http://users.skynet.be/vesel>

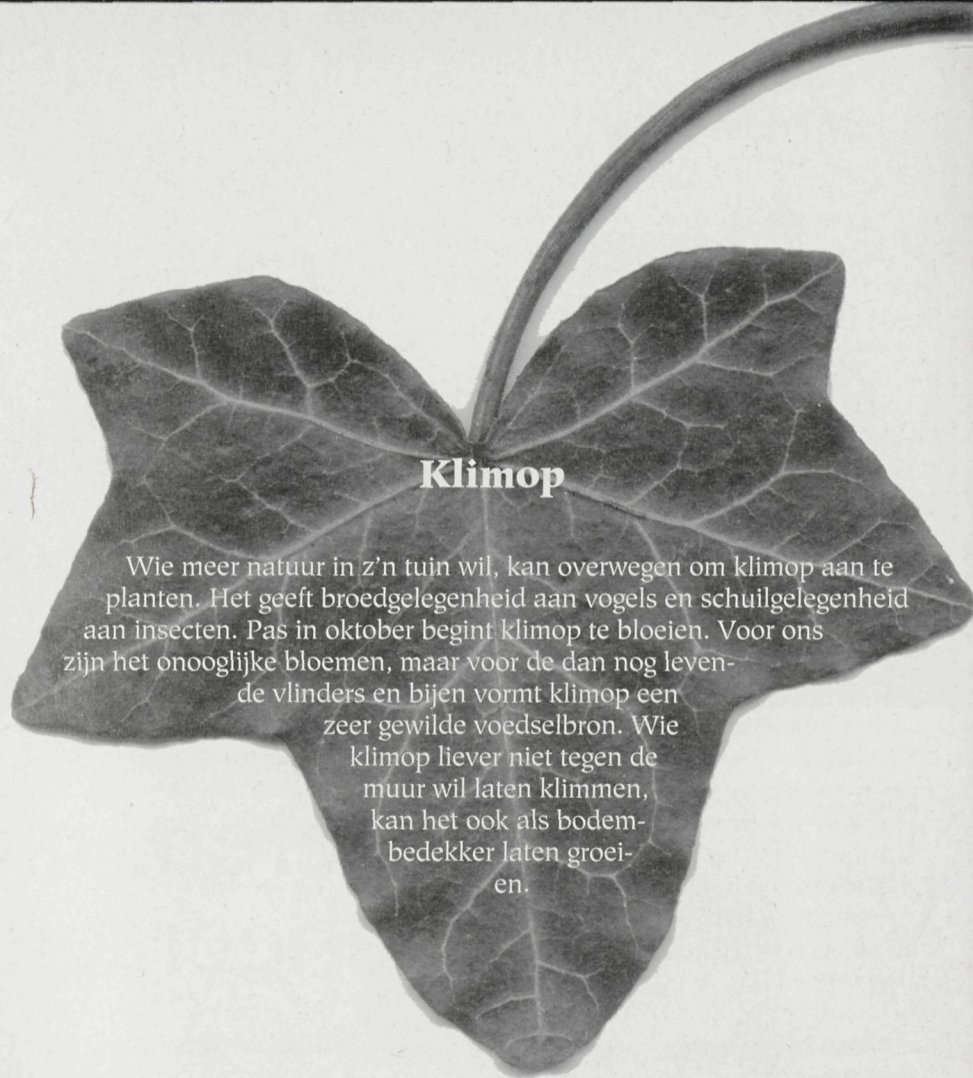
Groene

Vingers

Tuinieren is toch wel het mooiste wat er is. Vandaar deze nieuwe rubriek. Een rubriek waarvan je groene vingers gaan jeuken.

MACHTELD KLEES

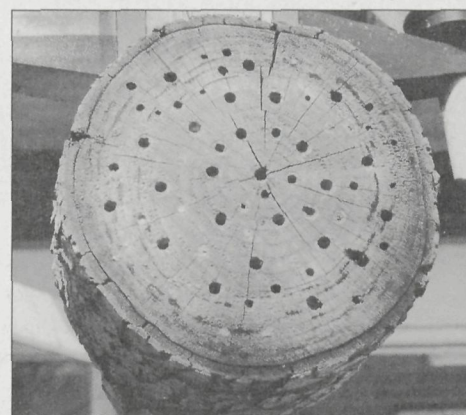
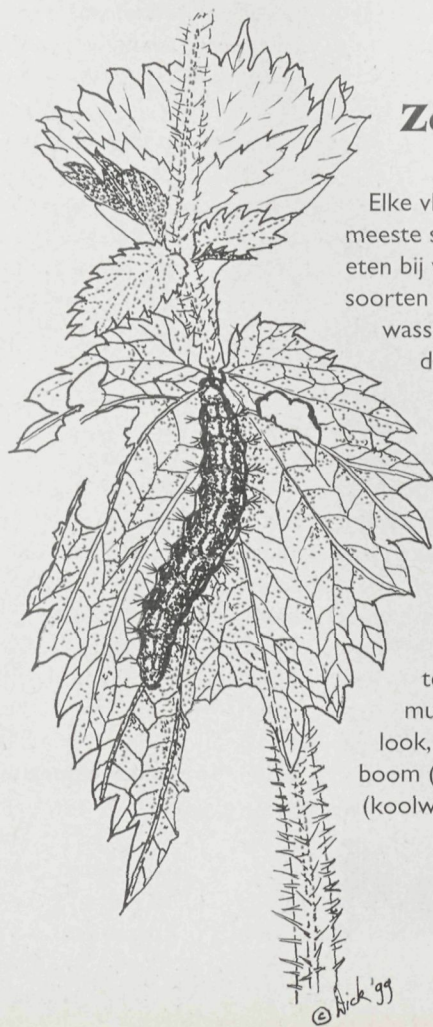

Klimop

Wie meer natuur in z'n tuin wil, kan overwegen om klimop aan te planten. Het geeft broedgelegenheid aan vogels en schuilgelegenheid aan insecten. Pas in oktober begint klimop te bloeien. Voor ons zijn het onooglijke bloemen, maar voor de dan nog levende vlinders en bijen vormt klimop een zeer gewilde voedselbron. Wie klimop liever niet tegen de muur wil laten klimmen, kan het ook als bodembedekker laten groeien.

Zo de waard is...

Elke vlinder was eerst een rups. De meeste soorten zijn heel kieskeurig en eten bij voorkeur blad van maar een paar soorten planten, de *waardplanten*. De volwassen vlinder bezoekt bloemen en drinkt er nectar. Wie het goed met vlinders voor heeft, moet voor nectarplanten en waardplanten zorgen. De veel verguisde brandnetel is waardplant voor maar liefst vijf soorten dagvlinders: dagpauwoog, kleine vos, atalanta, landkaartje en gehakkelde aurelia. Andere aantrekkelijke waardplanten zijn klimop, hulst, kardinaalsmuts (boomblauwtje); look-zonderlook, pinksterbloem (oranjetip); vuilboom (citroenvlinder); koolsoorten (koolwitje).

Bouw een bijenflat

Wie solitaire bijen wil 'houden', kan ze helpen met huisvesting. Boor in een dik houtblok flink wat gaten variërend van 6 tot 12 mm. Zorg dat de gaatjes mooi glad zijn. Hang het blok vervolgens op een flink zonnige plek op. Zodra er gaatjes dichtgestopt worden, zijn ze bewoond! De poppen van de solitaire bijen overwinteren in het houtblok en komen pas weer in het voorjaar te voorschijn. Laat het blok de hele winter buiten hangen. Hoeveel gaatjes zijn bezet in de nieuwe bijenflat op de Kleine Aarde?

Bloemetjes en ...

Bloemen en insecten 'hebben' wat met elkaar. De bloem is afhankelijk van insecten voor bestuiving en zaadvorming; het insect heeft stuifmeel en nectar nodig als voedsel. De bloem lokt insecten door z'n vorm, kleur en geur.

Vlinders hebben een lange tong die opgerold kan worden. Met die roltong kunnen ze diepliggende nectar uit een bloembuis of spoor halen. Bij een bloeiende vlinderstruik (*Buddleja*) is dat prachtig te zien. Voor vlinders aantrekkelijke bloemen zijn vaak rood, blauw of paars. Bloemen waar nachtvlinders op af komen zijn heel lichtgekleurd, gaan pas tegen de avond open en vallen vooral op door hun geur. Goede voorbeelden zijn kamperfoelie, zeepkruid en teunisbloem.

ILLUSTRATIES: DICK KLEES

Solitaire bijen

In tuinen komen veel soorten 'solitaire' bijen voor. Ze leven alleen, steken niet en verzorgen hun broed op een speciale manier. Ze maken nestjes in hout, plantengestengels of in de grond. Elke soort richt z'n nest anders in. Wolbijen gebruiken plantenharen die ze van de bladeren afschrapen, terwijl de behangersbij het nest 'behangt' met op maat gemaakte stukjes groen blad. Bij de eieren wordt een pakketje stuifmeel gelegd, als voedsel voor de toekomstige larven. De larven groeien en verpoppen in het nestje en komen het volgende voorjaar als volwassen insecten tevoorschijn. Veel solitaire bijen vliegen heel specifiek op enkele soorten planten. Zo kiest de wolbij vooral paarse lipbloemigen uit, zoals betonie en wollige andoorn.

Hommeltongen

Hommels steken de hele dag hun tong uit, naar elke bloem die ze tegenkomen. De aardhommel heeft een kortere tong dan de tuinhommel. Deze laatste kan met z'n lange tong bij de nectar van smeerwortel, de aardhommel niet. Die maakt aan de buitenzijde van de bloem een gaatje en steekt z'n tong naar binnen. Inbraak! Overigens gebruiken hommels de nectar voor hun eigen energiebehoefte en verzamelen ze het stuifmeel als voedsel voor de larven.

Insectenstruiken

Vaak worden er eenjarigen als 'vlindermengsel' aangeboden. Maar ook veel vaste planten zijn aantrekkelijk voor insecten. Bijvoorbeeld bloeiende struiken. Plant ook eens ribes, wilg, vlinderstruik, vlier, inheemse vogelkers, meidoorn, sleedoorn, brem, rhododendron, krentenboompje, hondsroos of egelantier aan.

Om te lezen

Manja M. Kwak & Irene Tieleman, *Het hommelleven*. Utrecht 1997 (KNNV Uitgeverij), ISBN 9051070241, f 7,95

Liesbeth ten Hallers-van Hees en Tim Pavlicek-van Beek, *Uw tuin vol vlinders*. Wageningen 1996 (Vlinderstichting). Te bestellen bij de Vlinderstichting (tel. 0317-467346) voor f 29,- (f 19,90 voor donateurs). Voor nieuwe donateurs gratis!

Regeladvertenties

FRIESLAND: authentieke woning met grote tuin te huur vanaf mei (8 personen) tussen de weilanden in Pingjum. Waddenzee 1 km, Harlingen 4 km, Makkumerstrand 7 km. De woning is te huur tijdens midweken en vakanties. Midweek f 550,-; vakanties f 1.050,- per week. Tel. 020-6382808, e-mail: nickossa@wxs.nl.

WESTDORPE te huur in hartje Zeeuws Vlaanderen vrijstaand vijfpersoons vakantiehuis met grote tuin. Vanaf f 450,- per week. Info: tel. 0115-694293.

AGROTOERISME in Italië, Boerenfamilie in Umbrië biedt luxe appartementen aan (prachtige omgeving). Men teelt biologisch en kookt traditioneel. Info: tel. 0512-525693.

Cursussen

Cursus MUZIEKIMPROVISATIE in Frankrijk. Maak uw eigentijds muziekstuk, geïnspireerd door het landschap en de middeleeuwse cultuur. Muzikale vaardigheid is niet vereist. Kosten f 700,- op basis van bed & breakfast, lunches en afscheidsdiner. Periode: 4 - 10 of 11 - 17 september. Folder op aanvraag bij Aukje Elsinga, Oude Velperweg 11, 6824 HA Arnhem, tel. 026-3642926.

Diversen

Breng je gezondheid in balans. **ORTHOMOLECULAIRE** therapie. Tel. 055-3551552.

Vragen aan ...

Harrie Perebooms
Bouwvoorlichter

Verantwoord tuinmeubilair, bestaat dat?

Tuinmeubilair staat momenteel erg in de belangstelling. Veel Nederlanders richten hun tuin opnieuw in en willen dan ook nieuw meubilair aanschaffen. Voor deze mensen is er een scala aan stoelen en tafels in diverse materiaalsoorten en kwaliteiten op de markt. Hout is voor veel mensen het favoriete materiaal. Het is vaak moeilijk een tafel of stoel op kwaliteit en milieuvriendelijkheid te beoordelen. De mate van kwaliteit kan vaak, maar niet altijd (!), afgewogen worden aan de prijs en de garantievoorzieningen. Een milieuverantwoord tuinmeubilair is te herkennen aan het FSC-keurmerk. Dit is het enige keurmerk dat internationaal wordt erkend. De *Forest Stewardship Council* (FSC) wil met dit keurmerk verantwoord bosbeheer stimuleren waarbij 'verantwoord' een ruime interpretatie krijgt. De FSC-richtlijnen hebben niet alleen betrekking op ecologische aspecten, maar ook op sociale, economische, organisatorische en juridische aspecten van goed bosbeheer. Zo is het volgens FSC ondenkbaar dat een bedrijf gecertificeerd wordt als het wel goede arbeidsomstandigheden biedt maar tegelijk op grote schaal kaalkap pleegt. Daarnaast zijn er aanvullende richtlijnen voor de handelsketen ontwik-

keld om te garanderen dat elk latje inderdaad uit goed beheerd bos komt.

Kortom, het maakt heel wat uit of je een tuinstoel van tropisch hardhout met of zonder FSC-keurmerk koopt. Inmiddels zijn er producten met keurmerk van o.a. Sucupira en Lauro Gamela, twee Braziliaanse houtsoorten, op de markt.

Naast tropisch hardhout is ook Europees hardhout, zoals robinia en lariks, een goede keuze. Een voordeel van Europees hardhout is de relatief korte transportafstand waardoor er minder energie nodig

is. Robinia is een zeer duurzame houtsoort (klasse 1 tot 2), lariks valt in klasse 3.

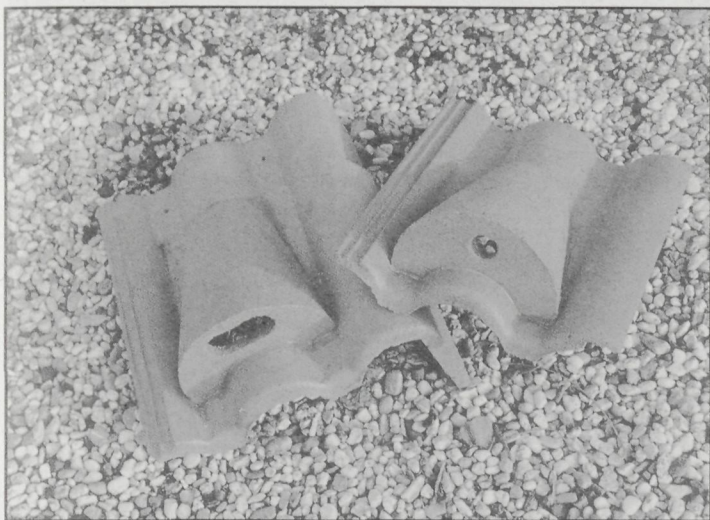
De levensduur van een lariks tuinbank zal normaal gesproken dus korter zijn dan die van een robinia exemplaar.

Robinia-tuinmeubilair met FSC-keurmerk is nog niet op de markt. De verwachting is wel dat dit op korte termijn gebeurt. De keuze in verantwoord tuinmeubilair

wordt langzamerhand steeds ruimer. Daarnaast komen er steeds meer aanbieders op de markt, zoals enkele grote doe-het-zelfketens en tuinentra. In alle opzichten een verantwoorde ontwikkeling.

Vragen naar Harrie Perebooms,
de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur maandag van 9.15 tot 12.30 uur op 0411-684921.

*De mussenpan
van RBB*

BOUWEN & WONEN

Welkom onder de pannen

GERT VAN DER STRAATEN

De hedendaagse mens sluit zijn huis hermetisch af en bestrijdt ongedierte.

Daarmee sluit hij tevens de toegang af voor welkome gasten als de gierzwaluw, de huismus en de vleermuis.

'Tien jaar geleden zijn we benaderd door de Vogelvereniging Zoetermeer. Ze vroegen of we een dakpan konden maken waar gierzwaluwen zich onder konden nestelen,' vertelt Wil Verwer van RBB in Montfoort. RBB produceert inmiddels ook pannen waaronder mussen zich thuisvoelen. 'Het zijn pannen met een kapje erop,' legt Verwer uit. 'Daarin zit een gaatje, bij de mussenpan is dat kleiner dan bij die voor de gierzwaluw, waardoor de dieren naar binnen kunnen. Onder de pan zit een nestbakje van drie pannen breed, waar ze een nest kunnen maken. Dat voorkomt tevens dat ze onder het hele dak kruipen.'

De gierzwaluwpennen worden inmiddels bijna standaard toegepast in de duurzame woningbouw, aldus Verwer. De mussenpan niet. 'Die heeft nog niet iedereen ontdekt.'

Behalve de dakpannen zijn er nog andere mogelijkheden om ervoor te zorgen dat vogels zich thuisvoelen rond het huis. J. de Ruiter van het Vogelinfo-centrum van de Vogelbescherming wijst erop dat een aantal vogelsoorten, zoals merels, zich vestigt in klimop. 'Het gaat trouwens niet alleen om nestelplaatsen. Begroeiing

langs huizen biedt mogelijkheden voor insecten en daar profiteren veel vogels ook weer van. En klimop biedt ook een schuilplaats voor bijvoorbeeld mussen.'

Volgens kenner Peter Lina hoeft je geen maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat vleermuizen zich thuisvoelen. 'Als de dieren in de spouwmuren kunnen, ben je er al. Spouwmuren worden vaak volgespoten met isolatieschuim. Maar meestal blijft er nog wel wat ruimte over zodat ze tegen de muur aan kunnen kruipen. Je moet dan natuurlijk wel zorgen dat er ontluchtingsspleten zijn, waardoor ze naar binnen en naar buiten kunnen.'

In nieuwbouwwijken worden regelmatig vleermuiskolonies aangetroffen, weet Lina. Vaker dan in oude boerderijen. 'Die hebben vaak dichtgesmeerde muren en vuile zolders, terwijl vleermuizen juist houden van een schone omgeving. Toch associëren mensen vleermuizen vaak met oude zolders vol spinnewebben. Mensen zijn vaak bang voor de dieren. Ze klagen erover als vleermuizen zich in hun huis vestigen, niet omdat ze er last van hebben, maar omdat ze bang zijn dat de beesten schade aanrichten. Wat

ze overigens absoluut niet doen.'

Een diersoort die wel voor overlast kan zorgen is de steenmarter. Die vestigt zich eveneens graag in spouwmuren of op zolders. Er zijn voorwaarden te scheppen waaronder die dieren zich thuisvoelen in je huis, maar eigenlijk is de vraag hoe je de aanwezigheid van de steenmarter verstandig kunt voorkomen, benadrukt Sim Broekhuizen van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek van het ministerie van Landbouw (IBNDLO). 'Je kunt wel een ruimte maken waar ze niet veel kwaad kunnen aanrichten. Dan moet je zorgen dat je een vloer hebt waar urine en mest niet doorheen kunnen sijpelen. En er moet voldoende ventilatie zijn zodat mest en prooi-resten snel uitdrogen en er geen vliegen en maden bijkomen. Maar de steenmarter neemt behoorlijk in aantal toe, het is geen bedreigde diersoort meer. De noodzaak om ze een behuizing te geven is dus niet groot. Bovendien weten de beesten wel een onderkomen te vinden in schuurtjes of in houtopslagplaatsen.'

Spijker op z'n dOK

Het dak op!

Het is zomer en dus tijd om eens naar het dak te kijken. De mogelijkheden om je dak zo milieuvriendelijk mogelijk te maken groeien. Een schuin dak geniet de voorkeur.

MICHÈL POST

Leve de dakpan

Dakpannen scoren in alle opzichten. Ze zijn mooi, stormvast, goed waterdicht, milieuvriendelijk om te maken, leveren geen problematisch afval op en - door de open structuur van het pannendak - evenmin condensproblemen. Er zijn betonpannen, keramische pannen en geglazuurde keramische pannen. De laatste zijn het duurst maar vanwege de zeer lange levensduur (120 jaar) ook het milieuvriendelijkst. Geglazuurde pannen zijn ook de beste keus om regenwater op te vangen. Op de tweede plaats komt de keramische pan (levensduur 60 jaar). Betonpannen gaan 'slechts' 30 jaar mee alhoewel er de laatste jaren veel aan is gesleuteld. Mos, algen en korstmossen die tot snelle veroudering leiden, krijgen op de moderne betonpan minder kans vanwege een gladder oppervlak. Ook worden moderne betonpannen minder snel vaal. Voorbeeld is de Keratop sneldekpan (RBB). Deze betonpan bestaat uit twee lagen: een onderlaag van beton waarin 20 procent betongranulaat is verwerkt (vermalen oud beton), en een bovenlaag waarin oude dakpannen zijn verwerkt (technisch is het al mogelijk een dakpan geheel uit kringloopmateriaal te maken!).

Energie uit je dak

PV-panelen plaats je op de bestaande dakbedekking. Meer informatie over PV-panelen geven Greenpeace en de energiebedrijven.

Minder ingewikkeld is de toepassing van PV-panelen die je als dakpannen kunt leggen. Eind 1999 brengt Teewen een zonnepaneel op de markt dat de vorm heeft van vier naast elkaar gelegen sneldekpannen (zie foto). Eindelijk een paneel waarin milieu en traditionele vormgeving samen gaan! Het prototype heeft een vermogen van 25 pWh. Naar verwachting komt over ruim een jaar een vergelijkbaar paneel beschikbaar voor de in Nederland meest voorkomende keramische dakpan: de opnieuw verbeterde holle pan. Gebruik wordt gemaakt van zogenaamde amorfe siliciumcellen.

Voor in een dak met vlakke pannen zijn er panelen van RBB, het PV 700-systeem. De panelen fungeren als dakpannen maar voor de bevestiging moeten wel speciale beugels en een draagcassette worden aangebracht. Voor in het *platte dak* (bitumen of EPDM) zijn er de 40 cm brede be-loopbare stroken amorfe silicium van ZND, die rechtstreeks op de dakbedekking kunnen worden vastgemaakt.

46

Schuine daken zijn door hun vorm van nature waterkerend. Je kunt dan ook volstaan met 'laagwaardige' waterkerende materialen zoals pannen, leien en riet. Bij platte daken moet het waterkerende materiaal echt waterdicht zijn en moet het isolatiemateriaal bij de meeste constructies hard (voor de beloopbaarheid) en dampdicht zijn (om condensvorming tegen te gaan). In de praktijk wordt voor platte daken daarom al snel naar purplaten, bitumen (teer) en PVC gegrepen.

Milieuvriendelijke vervangers zoals EPDM-folie, hard-steenwolplaten en schuimglas (Pittsburgh Corning) zijn veel duurder en halen het niet bij de milieuvriendelijke keuzes die bij schuine daken mogelijk zijn, zoals plantaardige en andere damp-open materialen voor de isolatie, bijvoorbeeld cellulose of glaswol. EPDM-folie op platte daken kan worden vastgekit maar je kun het beter mechanisch vastzetten. Ook kun je kiezen voor een ballastlaag van tweedehands grind of oude stoeptegels. Je kunt EPDM-folie ook over de bestaande dakbedekking heenleggen. Dit scheelt veel werk omdat je geen materiaal hoeft af te voeren. Er zijn ook EPDM dakdoorvoeren en kiezelbakken. In plaats van zink kun je voor de daklijst aluminium gebruiken.

Gras op je dak

Met het Zinco WG75 daktuinsysteem van Van der Tol maak je van bestaande golfplaat-daken een vegetatiedak. Op de balken van de golfplaten worden speciale drainage-elementen vastgeschroefd. Daarna worden lichtgewicht substraat en beplanting aangebracht. Het pakket is ongeveer 10 cm dik. Verzadigd met water weegt het pakket ongeveer 55 kg per vierkante meter. Grasdakbouwpakketten (EPDM-folie + substraat + plantjes) voor de overige daken vind je bij Ekogras.

De afvoer

Bij goten is zink het grootste probleem. Tegenwoordig wordt alleen nog titaan-zink toegepast, veel weerbestendiger wat maakt dat er minder zink in het milieu terecht komt. Maar je kunt zink beter helemaal vermijden. Een alternatief zijn goten van polyester of de stevigere houten goten bekleed met EPDM. Ook een bestaande zinken goot kun je met EPDM bekleden.

De folder *Goed bezig op het dak* van de doe-het-zelfbranche meldt dat PVC prima materiaal is voor regenpijpen. Greenpeace heeft hier terecht kritiek op geleverd. PVC kan slechts ten dele gerecycled worden en in de praktijk gebeurt het nauwelijks. Bovendien is er een prima alternatief: PP.

Pas op lood

Het giftige metaal lood komt via het regenwater in het milieu terecht. Het vervangen van lood, bijvoorbeeld gebruikt voor loodslabben, heeft daarom prioriteit. Gelukkig komen er langzaam alternatieven in de handel. Een van de meest milieuvriendelijke loodvervangers is Hertaled, EPDM rubberstroken van 20 cm breed met daarin aluminiumgaas (leverancier: Van Beek in Geleen). Te gebruiken op alle platen waar voorheen met lood gewerkt werd. Een ander alternatief is RBB Wakaflex, een zelfklevende band (14 en 28 cm breed) van flexibele kunststof (PIB) met daarin een wapening van buigbaar aluminiumgaas. Het laat zich soepel rond elke vorm zetten en is verkrijgbaar in vier kleuren.

Vervangen of repareren?

Bij lekkages aan het dak wordt vaak snel gekozen voor totale vervanging van de dakbedekking. Dat is lang niet altijd nodig. Een bitumendak kun je met eenvoudige middelen repareren. Hetzelfde geldt voor lekkages aan zinken goten. Gebruik bijvoorbeeld zink-compound of smelt strookjes bitumen op. Goten van polyester zijn eenvoudig met polyester-kit te repareren. Voor het afdichten van kieren is het niet nodig direct naar de pur-sput te grijpen. Stroken glas- of steenwol, PE-rolband en EPDM-rubber voldoen vaak prima. Kies als boeiboorden liever kunstharsgebonden platen dan kunstharsplaten. Schilder met natuurverf, high solid of acrylaat. En denk aan tweedehands pannen!

Denk mee!

De volgende *Spijker op z'n kop* gaat over leidingen (elektriciteit, water, afvoer, gas...). Stuur uw tips, ervaringen en vragen hierover vóór 15 juli naar Spijker op z'n kop, redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Elektronische post: isja@knoware.nl.

Leveranciers

Van Beek, Geleen, tel. 046-4740625 (EPDM)
 Ekogras, Zaltbommel, tel. 0418-512927
 Greenpeace, Amsterdam, tel. 020-4223344
 KDN-Teewen, Roermond, tel. 0475-349200
 Pittsburgh Corning, Nieuwegein, tel. 030-6035241
 RBB, Montfoort, tel. 0348-476511
 Van der Tol, Amsterdam, tel. 020-6104605
 ZND, Eindhoven, tel. 040-2661466

Duurzaam klussen op het dak

Alle media besteden er aandacht aan: de campagne Duurzaam Klussen. Tussen 16 augustus en 4 oktober komt het dak in deze campagne aan de orde. Ook in de doe-het-zelfwinkel in uw buurt.

met bijdragen van Ellen van den Breemer, Koos Dijksterhuis, Frank van der Lecq, Marjon Weijzen en Tseard Zoethout

Groen als mos

Tuincentra verkopen mosverdelgende middelen. Maar waarom zou pakweg een gazon beter af zijn zonder mos? Mos is een pionier. Mos groeit waar nog niets groeit. Op rotten, dakpannen, planken, tegels, boomstammen, kale grond en... het gemiddelde gazon. En inderdaad vertoont dit de ecologische rijkdom van een zandwoestijn. Gras, gras, gras en dan nog van slechts één soort. Klaver? Paniek. Mos? Verdelgen. Terwijl zo'n graswoestijn juist vraagt om mos.

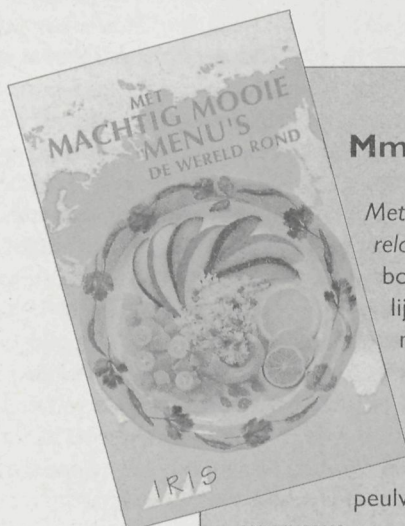
Schitterend mos, kijk maar. Daarvoor moet u door de knieën en dan worden uw knieën nat. Of sla de *Veldgids Mossen* op. Tientallen foto's staan daar in, die een idee geven van hoe mos eruit ziet voor een passerende mier. Groener dan mos kan haast niet. Maar mosgroen bestaat niet. Mos heeft alle kleuren groen, van fris pril zonnig lentegroen tot diep donker denegroen. Daarbij tooit mos zich soms met pluimpjes of kleurige sporenkapsels. De zoden van het grijs kronkelsteeltje staan in een lilablauwe gloed. Kleimos steekt oranje bekertjes de lucht in. Zandhaarmos pronkt met roodbruine vuurpijlen. Bewonder in dit boek de circa honderd algemeenste mossen van Nederland. Misschien met vochtige ogen, maar met droge knieën.

KD

Klaas van Dort, Chris Buter & Paul van Wielink, *Veldgids mossen*. Utrecht 1998 (KNNV Uitgeverij), ISBN 9050111106, f 49,95

Voor professionals

Wel vijftigduizend plantensoorten produceren hout, lees ik in *Duurzame bouwmaterialen*. Daarvan zijn er vijfduizend geschikt voor gebruik. In Nederland worden 'slechts' zeshonderd houtsoorten toegepast, waarvan er 120 de hoofdmoot vormen. Toch nog 120. Niet alleen van de houtsoorten duizelt het mij als ik dit boek doorblader. Op elk dubo-gebied lijkt het volledigheid na te streven. Lijkt, want voor secundaire bouwmaterialen en ketenbeheer moet je een ander, tegelijkertijd verschenen standaardwerk van dezelfde uitgever hebben (*De bouwcyclus*). In de hier besproken pil (580 blz.) komen alleen de primaire bouwmaterialen aan de orde, maar dan wel voorzien van alle mogelijke informatie. Qua duurzaamheid gaan de auteurs in op degelijkheid zowel als milieukwaliteit, maar pas na inleidende colleges over materiaal- en milieukunde. Wat betekenen materialen voor bodem, water,

Mmm....Mmm...Mmm....

Met *machtig mooie menu's de wereld rond*, alweer het negende boekje in de Iris-reeks 'natuurlijk koken, lekker eten', opent met informatie over de minder bekende producten die je bij de recepten kunt tegenkomen. Volgen de basisbereidingen van granen en peulvruchten en een basisrecept voor saus.

De hoofdmoot vormen 14 menu's uit landen als Chili, India, Finland, Japan en Italië. Dat maakt het lastig om de gerechten in onze seizoenen in te passen. Wel leer je op een leuke manier welke vegetarische gerechten er in de wereld worden gegeten, zoals in Engeland

de scones en in het Midden-Oosten de *falafel*. De recepten, bestemd voor vier personen, worden duidelijk omschreven en zijn prima te bereiden, ook voor mensen die niet zo vaak koken. Je kunt de gerechten apart serveren of een heel feestelijk menu bereiden. Bij gerechten met peulvruchten moet je wel rekening houden met de lange week- en kooktijd.

De illustraties bij de recepten zijn zwartwit met een gele steunkleur. Dat komt een beetje eentonig over. Maar de inhoud van dit kookboekje is er niet minder om.

EvdB

Ineke Jansen & Jan Stevens, *Met machtig mooie menu's de wereld rond*. Eindhoven 1999 (Iris), ISBN 9071062198, f 14,90

gezondheid en binnenmilieu? De berekeningsmethoden voor milieukosten vereisen een wiskundeknobbel. Ook de hoofdstukken over onder meer beton, aluminium en staal, hout, metselwerk, gips, glas en verf bevatten meer formules, tabellen en grafieken dan praktische tips. Dit boek is een geweldige aanwinst voor de professionele bouw die het milieu wil ontzien. Te meer omdat een index ontbreekt, heeft de particuliere klusser er minder aan.

KD

Ch. F. Hendriks e.a., *Duurzame bouwmaterialen. Grondstoffen, productie, sloop, gebruik, bouwen*. Best 1999 (Aeneas), ISBN 9075365152, f 109,-

Plagen te lijf

Plant en plaag geeft beknopte informatie over de meest voorkomende ziektes en plagen bij de meest voorkomende

de tuinplanten, zowel in de moestuin als in de siertuin. Het boekje begint met een zeer korte samenvatting van het milieuvriendelijk tuinieren. Het grootste deel van *Plant en plaag* bestaat uit een opsomming van ziekten en plagen, zowel per gewas als per aantasting of belager. Elke aantasting of belager is geïllustreerd met een foto, zodat je kunt verifiëren of het werkelijk de aantasting is die je dacht. Waarbij zo'n klein boekje natuurlijk niet volledig kan zijn, niet in de opsomming van aantastingen en ook niet in de beschrijving van hoe deze te voorkomen of te bestrijden. Maar de informatie-dichtheid is hoog!

Het laatste hoofdstuk beschrijft bestrijdingsmiddelen en natuurlijke vijanden die de milieuvriendelijke tuinier kan inzetten. Daaronder helaas ook een aantal chemische middelen die de ecologische tuinier niet gebruikt. De informatie over natuurlijke vijanden had ik graag juist weer wat uitgebreider gezien. Maar al met al is dit boekje een aanrader.

MW

Arco Goedkoop e.a. (red.), *Plant en plaag. Gids voor het herkennen, voorkomen en beheeren van ziekten en plagen in de tuin*. Zutphen 1999 (Uitgeverij Roodbont), ISBN 9075280181, f 19,90. Dit boekje is ook verkrijgbaar bij de Kleine Aarde.

Serius pluizen

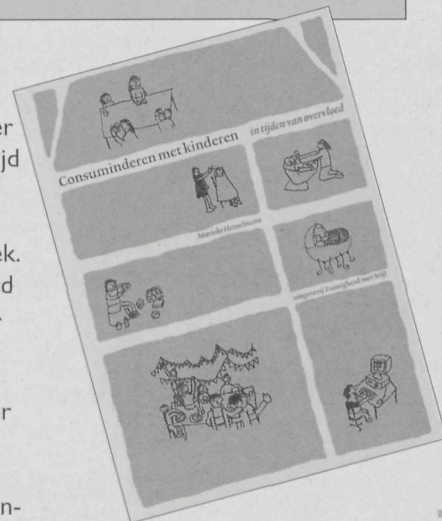
Als jong NJN'ertje kwam ik vaak op een eiland, in de plas achter bij ons thuis, waar ransuilen broedden. Het mooiste was de dieren, die hoog in de donkere elzen zaten, stil zwemmend te naderen. Dan kon je heel dichtbij komen zonder ze te verontrusten. Op dat eiland vonden we ook uileballen, die we uiteraard verzamelden en uitplozen. Een onschuldige, fascinerende en nuttige bezigheid.

In het praktische boekje *Braakballen pluizen* staat meer over uileballen dan ik indertijd ooit te weten ben gekomen. Het serieuze boekje bepleit serieus braakballenonderzoek. Ik kwam er een nieuw woord in tegen: wildpluizen. Dit zomaar braakballen zoeken en uitpluizen raden de auteurs van het boekje af omdat je er serieus onderzoek mee kan doorkruisen.

Het boekje bevat uiteraard informatie over uilen en hun menu (veelal muizen). Daarnaast determinatietabellen van de botjes die je in de uileballen kunt vinden. *Braakballen pluizen* vermeldt ook hoe je serieus onderzoek kunt aanvatten. Jammer dat het boekje is georiënteerd op Noord-Holland. De auteurs zijn actief in de Noord-Hollandse Zoogdierstudiegroep (NOZOS).

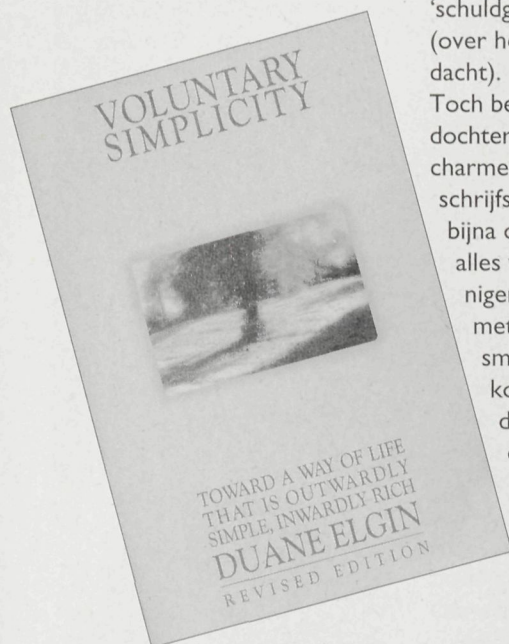
FvdL

Kees Kapteyn (red.), *Braakballen pluizen. Een eenvoudige handleiding voor het herkennen van zoogdierschedels in braakballen van uilen*. Z.pl. 1999 (KNNV Uitgeverij/NOZOS), ISBN 9050111254, f 12,50

Eenvoud of post-calvinisme?

Als ze erin slaagden het hoofd boven water te houden, ervoeren onze grootouders het dagelijks: eenvoudig leven is de basis van innerlijke rijkdom. Alleen dan laat je de aandacht voor en betrokkenheid bij elkaar niet overvleugelen door materiële rijkdom en de lasten van de welvaart. Dat is de boodschap die zowel uit *Consuminderen met kinderen* als uit *Voluntary Simplicity* (Vrijwillige Eenvoud) spreekt. Ondanks hun bijna totaal verschillende vorm en invalshoek. In *Consuminderen met kinderen*

doet Marianne Henselmans op smakelijke wijze verslag van alles waarop je kunt bezuinigen in een gewoon huishouden met kinderen. Een greep uit de inhoud: 'hoor wie klopt daar (geld uit mijn zak)?' (in het hoofdstuk 'feesten') of 'schuldgevoel, duur gevoel' (over het afkopen van aandacht).

Toch ben ik – vader van een dochtertje van zes – niet zo gecharmeerd van dit boekje. De schrijfster legt namelijk een bijna overdreven nadruk op alles wat met geld en bezuinigen te maken heeft. Als je met kinderen van een smalle beurs moet rondkomen of als je de waarde van geld onvoldoende beseft, heeft dat z'n nut. Het boekje blijft echter in vèrgaande truttigheid steken, biedt weinig verge-

zichten, is in één woord post-calvinistisch. Ik ruik bijna de spruitjes met een kaassausje (althans, als dat laatste te betalen is).

Een groter contrast dan met het eveneens dunne boekje *Voluntary Simplicity* is bijna niet denkbaar. De gesprekspartners van de Amerikaanse socioloog Elgin laten blijken dat aan eenvoudig leven vaak jaren van spirituele ontwikkeling vooraf gaan. Vreemd is dat niet want in Amerika viert het consumentisme hoogtij en is bezuinigen haast heiligschennis. Toch komen ook daar steeds meer mensen tot het besef dat een stapje terug in inkomen gezond is en minder tot de vernietiging van sociale en ecologische structuren leidt. Waar Henselmans blijft vasthouden aan zuinigheid met stijl, toont Elgin aan dat eenvoudig leven mijlenver verwij-

derd is van armoede, ascese of constant bezuinigen. Van Elgin mogen we genieten van de overweldigende rijkdom die het leven te bieden heeft. Balans is daarin cruciaal. Radicaal rijkdom afzweren is daarom even absurd als je er obsessief aan vastklampen. Aanbevolen voor iedereen die de oorzaken van de milieucrisis op persoonlijk, spiritueel en maatschappelijk niveau te lijf wil gaan.

TZ

Duane Elgin, *Voluntary Simplicity*. New York 1996 (William Morrow), ISBN 0688121195, ca. f 29,95 (eerste druk 1982) Marieke Henselmans, *Consuminderen met kinderen (in tijden van overvloed)*. Den Haag 1999 (Uitgeverij Zuinigheid met Stijl), ISBN 9074613039. Maak om te bestellen f 27,50 over op giro 7860038 t.n.v. M.J.Blom/ZMS, Goes.

Je Lekkerste Jack

Een all-round jack dat je het liefst draagt als je fietst, kampeert, wandelt, tourskiet, kortom als je buiten bezig bent.

vraag de catalogus aan: 0174-220410
of kijk op www.bever.nl

BEVER®
ZWERFSPOORT
Outdoor Innovators

Je lekkerste jack heeft veel zakken, een goede capuchon, is wind- en waterdicht en je vindt het in de grootste collectie outdoor jacks van Bever Zwerfsport

Den Haag Calandplein 4 • Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33-35
Utrecht Balijelaan 10-12 • Arnhem Utrechtsestraat 3-5
Haarlem Zijlweg 63 • Breda Wilhelminastraat 22
Apeldoorn Stationsstraat 134 • Hilversum Havenstraat 16
Amsterdam Stadhouderskade 4 • Steenwijk Woldmeentherand 11
Groningen St. Jansstraat 17 • Alkmaar Kanaalkade 53
Eindhoven Leenderweg 202 • Antwerpen Bredabaan 968
Enschede Haaksbergerstraat 116 • Zoetermeer Buijtenparklaan 14
0174-220410 of kijk op www.bever.nl

EKOGRAS® DAKBEGROEIING

Voor als

- keuze uit vele
- toepasbaar
- geluidsreducerend
- onbepaalde
- bestaande uit
- tevens leverbaar
- **NIEUW** Sediment
- voor aanwending

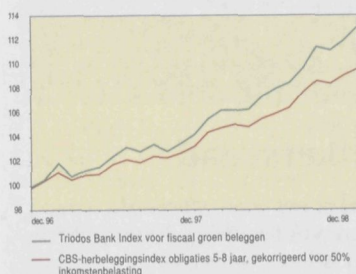
voor

fin

Onze **financiële** op. Al uw geld zal met uw pensioe woorde keuzen korter werken o

Uw winst in een oogopslag

De Triodos Bank Index voor fiscaal groen beleggen berekent het gemiddelde rendement van de vier fiscaal groene fondsen (ABN AMRO Groenfonds, ASN Groenprojectenfonds, Friesland Bank Groen Fund en Triodos Groenfonds) en vergelijkt dit met de netto opbrengst van staatsobligaties na inkomstenbelasting.

Zo ziet u eenvoudig wat fiscaal groen beleggen oplevert. De index wordt berekend door Nyfer, het onderzoeksbureau van de universiteit Nijmegen.

Heeft u ze al op een rijtje?

Handige tips en wetenswaardigheden zijn voor u op een rijtje gezet in het ABC voor tuin en milieu. Gedrukt op posterformaat. Over tuinafval, vijvers, schuttingen, tuinmeubilair, bodembedekkers, zelf composteren en nog veel meer. Wilt u ze ook allemaal op een rijtje, bestel dan tegen verzendkosten bij Milieu Centraal de poster met het ABC voor tuin en milieu. Gebruik de antwoordcoupon op deze pagina.

Milieu Centraal
0900-2025445
30 cpm

TELEFOON 020 - 62

licht **OP** groen

Iris speciaal voor uw gezicht

'Haar gezichtshuid was fris en krachtig stralend. Onweerstaanbaar haar gelaat.' Geen passage uit een romantische novelle, maar alledaagse werkelijkheid. Tenminste, voor de vrouw die Iris Hydraterende Crème gebruikt. Die beschermt de huid tegen vuiltjes en uitdroging en is vrij van synthetische en andere onnatuurlijke toevoegingen. De hydraterende crème ondersteunt de natuurlijke vochtregulering en zorgt dat de huid in goede conditie blijft. Dat geeft u een aangenaam, verfrist gevoel. Iris is speciaal voor uw gezicht. Na een test van de Duitse Consumentenbond kwam Iris Hydraterende Crème als beste gezichtscreme uit de bus. Vul de antwoordcoupon in en ontvang een gratis tube Weleda Iris Hydraterende Crème (10 ml) ter waarde van f 5,75 (zolang de voorraad strekt).

Weleda

doet Marianne Henselmans op smakelijke wijze verslag van alles waarop je kunt bezuinigen in een gewoon huishouden met kinderen. Een greep uit de inhoud: 'hoor wie klopt daar (geld uit mijn zak)?' (in het hoofdstuk 'feesten') of

zichten, is in één woord post-calvinistisch. Ik ruik bijna de spruitjes met een kaassausje (althans, als dat laatste te betalen is). Een groter contrast dan met het eveneens dunne boekje *Voluntary Simplicity* is bijna niet

derd is van armoede, ascese of constant bezuinigen. Van Elgin mogen we genieten van de overweldigende rijkdom die het leven te bieden heeft. Balans is daarin cruciaal. Radicaal rijkdom afzweren is daarom even absurd als je er

Verrukkelijk lentenummer

Sla! is het tijdschrift over lekker eten zonder vlees. Het nieuwste nummer ligt nu in de winkel. Boordevol recepten (snel, makkelijk, lekker & gezond), reportages, nieuwtjes, restaurant-recensies en interviews.

In dit verrukkelijke lentenummer onder meer de lekkerste

Thaise recepten, jonge groentegerechten, bijzonder budgetkoken, zelf brood en broodbeleg maken en een interview met Michiel Romeyn.

De nieuwe Sla! ligt nu bij 5.500 supermarkten, kiosken en boekhandels voor f7,95.

U kunt ook gebruik maken van het speciale proef-abonnement (drie nummers thuis voor f17,95).

Vul de antwoordcoupon in of bel (0314) 35 57 57. Sla! op internet: www.sla-magazine.nl.

Ontdek Ode: Ontmoet Nieuws

Ode, het jongste opinieblad van Nederland biedt een andere kijk op een breed scala aan actuele onderwerpen.

Nieuwe signalen over werk en samenleving, interviews met inspirerende visionairen en een onderscheidende bundeling van visies op gangbare thema's.

Ode is een opinieblad. Geen blad met de wijsheid in pacht. Ode meent niet te weten hoe het moet, maar laat zien hoe het ook zou kunnen. Maar, lees Ode zelf en vraag het nieuwste nummer aan met de antwoordkaart hiernaast.

Bent u abonnee en wilt u iemand een Ode laten brengen? Gebruik dan het kaartje achterin Ode of bel: 010 4360995. (Ode zet je denkraam open)

Gezond tuinkerszaad

Zaad is het begin van al het leven. Biologisch zaad geeft gezonde planten, vol levenskracht voor de mens. Zo was het, zo is het.

Maar of het zo blijft is de vraag, want de ontwikkelingen in de biotechnologie gaan snel. Er wordt onder meer gesleuteld aan de natuurlijke genetische basis van planten. Zo lopen we het risico dat in de toekomst nauwelijks meer natuurlijk veredelde zaden verkrijgbaar zijn voor biologische boeren.

Stichting Zaadgoed wil dat voorkomen. Met veldprojecten en onderzoek stimuleert Stichting Zaadgoed biologische plantenveredeling. Zo blijft de diversiteit van plantensoorten bewaard. En dat is een essentieel natuurlijk erfgoed.

Steun Stichting Zaadgoed, giro 800 008, Hoofdstraat 24, 3972 LA Driebergen. Bel voor meer informatie (0343) 51 78 14.

Of gebruik de antwoordcoupon op deze pagina. Dan ontvangt u een informatiekart met een gratis zakje kiemkrachtig biologisch tuinkerszaad.

ZAADgoed

STICHTING VOOR BIOLOGISCHE
PLANTENVEREDELING

Licht op Groen is een co-productie van Triodos Bank en Animal Support. Aan Licht op Groen werkten mee:

Jan van der Lee (concept), Gaborrow * (ontwerp), Tabula Tekst (tekst), Lithopartners (DTP en lithografie), Janssen Keijsers & Samwel (productie).

Voor hetzelfde geld spaart u groen

Sporen bij Triodos Bank: mens, natuur, milieu en u hebben er belang bij. Want bij Triodos Bank wordt niet alleen rekening gehouden met natuur en menswaardigheid, maar u krijgt er bovendien een uitstekend rendement.

De diverse spaarrekeningen bieden u in de eerste plaats een prima rente. Maar daar blijft het niet bij. Via Triodosbericht houdt u zicht op uw geld. In dit tijdschrift vindt u alles over de vernieuwende bedrijven en initiatieven die Triodos Bank steunt. Wie zijn geld wil beleggen heeft via Triodos Groenfonds de zekerheid dat het wordt geïnvesteerd in biologische landbouw en duurzame energie. Het gezonde rendement is voor particulieren onbeperkt belastingvrij.

Het MeerWaarde Beleggingsfonds van Triodos Bank, belegt in ondernemingen die in de praktijk bewijzen dat bovengemiddelde prestaties op sociaal en milieugebied kunnen samengaan met prima rendement. Over 1998 behaalde het fonds 10,9% rendement (de waarde van uw belegging kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst).

Meer informatie? Bel gratis 0800 022 20 27. Of gebruik de antwoordcoupon.

Triodos Bank is de huisbank van de bedrijven op deze Licht op Groen pagina's.

De kinderboerderij in het Amsterdamse Bos is een van de vernieuwende projecten die Triodos Bank financiert.

Triodos Bank. Bewust anders.

Hierlangs afscheuren

Wilt u meer informatie?

Kruis hieronder uw keuze(n) aan en stuur deze kaart vandaag nog op (postzegel niet nodig).

Informatie van Triodos Bank over:

- ☐ sparen
- ☐ belastingvrij Groen Beleggen
- ☐ MeerWaarde Beleggingsfonds
- ☐ gratis proefnummer van opinietijdschrift Ode
- ☐ informatie over Zaadgoed met een gratis zakje biologisch tuinkerszaad. Zolang de voorraad strekt
- ☐ informatie over biologische producten en verkoopadressen

- ☐ poster met het ABC voor tuin en milieu (tegen verzendkosten)
- ☐ proefabonnement op Sla! (3 nummers voor f17,95). Ik ontvang een acceptgiro
- ☐ tube Weleda Iris Hydraterende Crème (10 ml). Zolang de voorraad strekt

Naam/Voorletters: _____ M/V

Adres: _____

Postcode: _____ Woonplaats: _____

Deze service wordt mede mogelijk gemaakt door Triodos Bank

Aangemeld bij de Registratiekamer om u ook in de toekomst over 'groene' onderwerpen te informeren.

kado's

eken
iek
tikelen
nst
lampen
kunst
en
rten

1 NH Utrecht
82 33

lokken van
Halm

erlijke biologische
en muesli's van een
ne landbouw

nther, tel. 0413 29 30 90

ANG

ijnen uit
bronnen
REIDE FOLDER

Prodor

ische wijnen

OM 01

20 24 17 17

Rempenaar 01 20 0242 DA Lelystad

doet Marianne Henselmans op smakelijke wijze verslag van alles waarop je kunt bezuinigen in een gewoon huishouden met kinderen. Een greep uit de inhoud: 'hoor wie klopt daar (geld uit mijn zak)?' (in het hoofdstuk 'feesten') of

zichten, is in één woord post-calvinistisch. Ik ruik bijna de spruitjes met een kaassausje (althans, als dat laatste te betalen is). Een groter contrast dan met het eveneens dunne boekje *Voluntary Simplicity* is bijna niet

derd is van armoede, ascese of constant bezuinigen. Van Elgin mogen we genieten van de overweldigende rijkdom die het leven te bieden heeft. Balans is daarin cruciaal. Radicaal rijkdom afzweren is daarom even absurd als je er

Ve

Zomers vruchtensap

Elk jaar weer een zomers gezicht, de bloeiende fruitboomgaarden van Ekoland. Ook dit jaar belooft het een rijke oogst aan sappige appels te worden. Ze worden verwerkt tot Ekoland diksap. Diksap is puur sap. Na de pluk worden de appels meteen verwerkt, zodat de natuurlijke zoete smaak en vitaminen volledig behouden blijven. Voor iedere fles Ekoland diksap wordt bijna drie kilo fruit gebruikt. Dus drink diksap, dan plukt u de biologische vruchten van Ekoland.

Ekoland is herkenbaar aan het EKO-keurmerk waarmee u verzekerd bent van 100% bio-kwaliteit. Ekoland diksap en andere biologische producten koopt u bij de natuurvoedingswinkels. Vul de antwoordcoupon in voor winkeladressen bij u in de buurt.

bro
Mic

De
en
U k
abc

Vul
Sla

Hierlangs afscheuren

O

Postzegel niet nodig

Licht op Groen
Antwoordnummer 170
3700 VB Zeist

wij
mo
lee
de

Ber
bre
010

die
ri-
en
if

city.

(2)

(in
aag
net
aak
op

EKOGRAS® DAKBEGROEIING

Voor als het echt "UNIEK" mag zijn

- keuze uit verschillende vegetatie's
- toepasbaar bij nieuwbouw en renovatie
- geluidsreductie tot 46 Db
- onbeperkte levensduur
- bestaande uit milieuvriendelijke materialen
- tevens leverbaar als "Doe Het Zelf" pakket
- **NIEUW Sedumroll;** voorgekweekte vegetatiematten voor aanwending in de tuin, op balkon, in bloembakken, etc.

voor aanvraag documentatie: Rozenbogerd 2
5301 KD Zaltbommel
Tel. 0418- 512927
Fax 0418- 515277
Dhr. Hobo

Duurzaam financieel advies?

Onze **financiële planning** levert een glashelder advies op. Al uw geldzaken overzichtelijk in kaart gebracht, tot en met uw pensioen. Dat geeft u de vrijheid om verantwoorde keuzen te maken. Bijvoorbeeld ten aanzien van korter werken of een eigen huis.

Groen geldbeheer is het specialisme van de Eenhoorn. Wij bieden u graag de mogelijkheid om maatschappelijk verantwoord en milieuvriendelijk te beleggen. Ook voor bijvoorbeeld lijfrentepolissen en bedrijfspensioenen. En met een uitstekend rendement.

Vraag onze brochure 020-622 99 06

SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM
TELEFOON 020 - 622 99 06 • FAX 020 - 639 20 86 • E-MAIL INFO@EENHOORN.NL

nieuwetijs centrum

1001 zinvolle kado's

- esoterische boeken
- new age muziek
- paramedische artikelen
- religieuze kunst
- wierook en aroma lampen
- Hopi en Navajo kunst
- massage oliën
- posters en kaarten

Oudegracht 207, 3511 NH Utrecht
Tel. 030 - 2 31 82 33

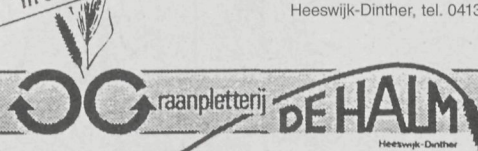

Graanvlokken van de Halm

Al jaren heerlijke biologische
graanvlokken en muesli's van een
schone landbouw

Heeswijk-Dinther, tel. 0413 29 30 90

Begin een goed milieu
in eigen land!

20 JAAR LANG

Deskundigheid in top-wijnen uit
betrouwbare ecologische bronnen

VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Chateau Prodor

gecontroleerde biologische wijnen

Tel. 0320 24 37 28 Fax 0320 24 17 17
Kempenaar 01-28 8242 BA Lelystad

Kamperen en logeren

bij meer dan
900 (eco-)boerderijen
in 22 Europese landen

European Centre for
Eco Agro Tourism

ECEAT heeft landen-
gidsen van België,
Bulgarije, Duitsland,
Estland, Frankrijk,
Griekenland,
Groot-Brittannië,
Hongarije, Ierland,
Italië, Letland,
Nederland,
Noorwegen,
Oostenrijk, Polen,
Portugal, Roemenië,
Slovenië, Slowakije,
Spanje, Tsjechië en
Zwitserland

- Wandelen en fietsen in de natuur
- Gezond en lekker eten
- Contact met de lokale bevolking

Uitgebreide beschrijvingen van de
boerderijen en hun omgeving vindt u in
de *Groene Vakantiegids*. Hierin staan ook
adressen van natuurkampeerterreinen,
milieuvriendelijke pensions en
kleine hotels.

Voor het bestellen van de gidsen (f 13,50
per stuk exclusief f 3,00 verzendkosten)
of voor meer informatie schrijf of bel
ECEAT.

Postbus 10899
1001 EW Amsterdam
tel: 020 - 6681030
e-mail: klant.eceat@antenna.nl
internet: <http://www.pz.nl/eceat>

Voor een fris toilet

COMPOST

HA/MAR

0546 - 575697

ECHT

WAAR

Adverteren ?

BEL

Heleen Petter

0411-68 49 21

NATUURTOCHTEN IN DE BIESBOSCH

Met de fluisterboot "Visser Shang"

(een op zonne-energie aangedreven rietaak)

Vroege vogeltochten - Bevertochten
Dagtochten

Informatie over afvaarten vanuit Jachthaven "Visser Shang" te Hank (N-Br)

Frans en Mirjam Peeters

Tel/fax 0162 - 403 666

atelier jan franssen

bouwbiologische binnenhuisarchitectuur

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp
van woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwings-plannen, tekeningen
voor bouwvoorstellen.

026 443 75 83

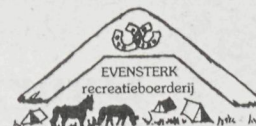
Paterstraat 12 6828 AH Arnhem

HOEVE VERTROUWEN

bollen en knollen uit biologische teelt

Meer dan 100 soorten
voorjaars- en zomerbloeiers.
Aanvraag postordercatalogus:
f 3,00 op giro 836780 t.n.v.
Hoeve Vertrouwen
Medemblikkerweg 17
1771 SC Wieringerwerf

Fraai gelegen boerderij in de mooie natuur in
de kop van Drenthe, waar heerlijk gefietst,
gewandeld en gezwommen kan worden, biedt
de mogelijkheid om:

- te kamperen (SVR camping)
- 2 schitterende pipowagens te huren

In de boerderij: knusse, volledig ingerichte,
verwarme accommodatie voor ± 24 pers.
Ook bij ons: paardrijden, buitenritten en/of
lessen. Kleine groep individuele aandacht.

Info: Amerika 14, 9342 TC Een
tel: 0592-656736

Slecht geheugen?

VERGEET
NOOI
MEER

namen, gezichten, adressen, data, getallen, afspraken,
jubilea enz. Ontdek het geheim van een ijzersterk
geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een
recordtijd leert!

BON voor GRATIS PROSPECTUS

Naam KE

Adres

sturen zonder postzegel aan: MEMOSCHOOL
Antwoordnr. 1044 6000 VB Weert

Park Den en Duin

Postmaatsweg 10, 9331 VC Norg

- * Bosbungalows
- * Autovrij park
- * Via bospad naar
overdekt zwembad
- * Groepsaccommodatie
12-30 personen

Bel voor info of folder:

0592 - 613 164

WATER- ENERGIEBESPAREND!

- Clivus Multum recycle / compost
toiletten (voor 2 tot 200 personen)
- Grijswater zuiveringsinstallatie
> riolerings overbodig
- Regenwateropvang & zuivering
- Water- & energiebesp. onderdelen
voor kranen, douches en toilet
> 80% drinkwaterbesparing

ECOSAVE

Bel of schrijf voor onze producten:
Noorderbaan 25 Biddinghuizen (NL) 0321 332038
Flierbos 67 Arendonk, België 014 672004

Ja

Graag ontvang ik gratis uitgebreide informatie over ecologische ☐ keukens ☐ meubels ☐ AURO natuurverven ☐ STOKKE

Naam _____ m/v
Adres _____
Postcode _____
Woonplaats _____
Tel. _____

Vul in en stuur op naar Splinter, Antwoordnummer 3099, 8000 WB Zwolle, tel. (038) 460 13 60.

meubelmakerij
Splinter

Natuurlijk wonen

KEUKENS

Mijn leven een dansfeest!

Zomerweek Den Haag

15-20 juli 1999

Euritmie
in ontmoeting met
moderne dans,
flamenco, tai chi
en Egyptische dans.

- Euritmie cursussen
- Demonstraties
- Workshops
- Presentaties
- Concert
- Uitvoering

Vraag de folder aan!
Tel. (070) 355 00 39.
Opleiding docent
dans/euritmie.
Hogeschool Helicon.

Ecologisch bouwen, het kan!

Dubomat

levert milieuvriendelijke en gezonde bouwmaterialen

Dubomat Zuid-Oost
Arno de Laat
tel. 013 - 5347249

zoals:

- isolatiemateriaal
- natuurverf
- kastanje tuinhout

UNIEK IN NEDERLAND

DE STOFFELHOEVE ZWITSERSE TEGELKACHELS

Grote collectie Oude en Antieke
ZWITSERSE TEGELKACHELS

■ uitstekend geschikt
voor ons zeeklimaat

■ aangename
stralingswarmte

■ een van de meest
rendementsvolle
kachels

■ keuze uit 150 stuks
van de meeste eenvoudige tot de mooiste
versierde kachel.

■ variërend in gewicht
van 75-350 kg

DE STOFFELHOEVE
STATIONSWEWEG 86
5807 AC OOSTRUM-VENRAY (LB)
TELEFOON 0478 580361/585956
VRAAG VRIJBLIJVEND INFORMATIE
ZATERDAGS GEOPEND OF NA TELEFONISCHE AFSpraak

Aeneas
Uitgeverij van vakinformatie

Duurzame Energie geheel vernieuwd

met opwindend aanbod
voor nieuwe abonnees...

Bel voor gratis proefnummer: 0499 -335833

AURO

NATUURVERVEN

verkrijgbaar bij

DEBUNDEL

winkels voor natuurlijk wonen

Arnhem **Woonwinkel Atrium** Wielakkerstraat 14 - (026) 351 02 04
 Nijmegen **Atrium** Daalseweg 109 - (024) 323 45 41
 Breda **Natuur in vorm** Terheydenstraat 3c - (076) 522 95 17
 Rotterdam **Vanbinnen** Mariniersweg 1 - (010) 240 93 79
 Amersfoort **Trepein** Bloemendalsestraat 53 - (033) 475 95 65

KOU..? VOCHT..?

Elk gebouw voor eeuwig droog en goed geïsoleerd met ISOSCHELP[®], de beste start van duurzaam bouwen.

Zowel bij nieuwbouw als renovatie, onder beton- of houten vloeren.

Boven een droge ISOSCHELP[®]-laag is ventilatie niet nodig.

Ondersteunende en bevestigende rapportages beschikbaar van o.a.: TNO, DHV AIB bv, W/E adv. dubo, IVAM, SEV.

isoschelp[®]
 natuurlijk goed

ISOSCHELP postbus 150 4400 AD Yerseke
 Tel. 0113 572626 Fax 0113 573430

HET KRUIDENRIJK

Burg. de Ruyterstraat 30
 5076 GB Haaren (NBr)
 Tel: 0411 - 623246

VAKOPLEIDING
KRUIDENGENEESKUNDE
 voor iedereen

Open Dag: zo. 20 juni

Aanvang: sept. 1999

Duur: max. 3 jaar

Plaats: Tilburg en Steenwijk

Lestijden: ma. of do. ochtend,
 of di. middag

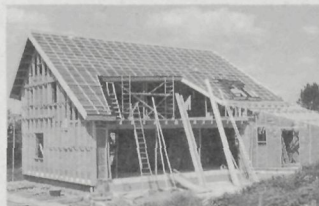
Kosten: 1e jaar ca. f. 999,--

Informatie:

Brochure op aanvraag

Ook verkoop vele medicinale
 kruidentheeën, zalven, oliën etc
 Vraag naar **Prijslijst**

Als het gaat om bio-ecologisch verantwoorde

- renovatie
- nieuwbouw
- projecten

hebben wij voor u:

- theoretische kennis
- praktijkervaring
- vakmanschap

Biologische-Bouw Collectief
 Postbus 285 5050 AG Goirle
 Telefoon: 013 534 31 60

Michiel de Visser

Het veer keert weer...

Twaalf verkenningstochten over
 historische veerdiensten

In dit boek voeren twaalf fietsroutes, over het hele land verspreid, u over veerponten waar een verhaal aan vast zit. Een boeiend lees- en fietsboek.

128 pagina's, royaal geïllustreerd, prijs f 29,90
 Bij de boekhandel. Buijten & Schipperheijn

VERENIGING VRIENDEN VAN DE VOETVEREN

GASTVRIJ LOGEREN IN NOORD-NEDERLAND op een unieke lokatie b.v.

woudhuisje, plaggenhut,
 theaterwerkplaats, boeren-
 bed, jügendstilpand, com-
 forthut, minicamping bij
 de boer, pension koffie-
 kunsthuis, appartementen
 of woonwägen.

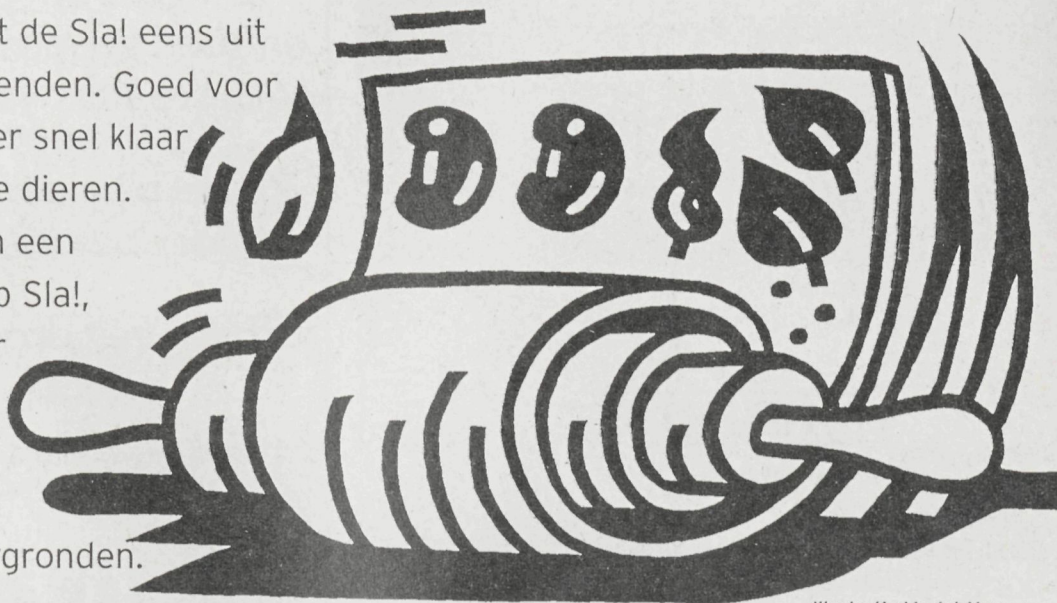
INFO: VVV - Leek 0594-512100

Probeer eens een lekkere smulrol uit Sla!

Probeer dit recept uit de Sla! eens uit met vrienden en bekenden. Goed voor de vriendschap, lekker snel klaar en vriendelijk voor de dieren.

Meer proeven? Neem een proef-abonnement op Sla!, hét publieksblad over lekker eten zonder vlees of vis.

Boordevol recepten, reportages en achtergronden.

Illustratie Mariet Numan

- 4 plakjes bladerdeeg
- 4 eetl. gepelde hazelnoten
- 4 eetl. zonnebloempitten
- 4 eetl. geraspte kokos
- 1 blik kidneybonen (400 gr)
- 1 ui en 2 tenen knoflook
- 4 gedroogde tomaten op olie
- 1/2 bosje bieslook
- mespuntje cayennepeper
- 2 theelepels basilicum
- 125 ml zure room
- 50 gr geraspte kaas
- eigeel (eventueel)

Gevulde Bladerdeegpakketjes

Kilocaloriën: 722 p.p. Voorbereiding: 10 minuten. Bereiding: 20 minuten

Verwarm de oven voor op 180° C (stand 4). Rol de ontdooide plakjes bladerdeeg uit tot ruime plakken. Hak de hazelnoten fijn en rooster ze in een droge koekenpan, samen met de zonnebloempitten en de kokos. Laat ondertussen de bonen uitlekken en spoel ze af. Pel de ui en knoflook en snijd ze fijn. Snijd de gedroogde tomaten in stukjes. Vermeng het hazelnootmengsel met de bonen, ui, knoflook, tomaten, cayennepeper, basilicum, bieslook, zure room en geraspte kaas. Verdeel dit in vier porties en rol het in bladerdeeg. Bestrijk het eventueel nog met eigeel. Leg ze op een bakplaat op een vel bakpapier en bak ze in 20 min. mooi bruin in het midden van de oven. **Lekker met saffraanrijst en een frisse salade**

Probeer meer recepten uit en neem een proefabonnement op Sla! U ontvangt 3 nummers voor slechts f 17,95

Naam: _____

Straat + huisnummer: _____

Postcode + woonplaats: _____

Stuur deze bon in een enveloppe naar: (postzegel is niet nodig)

Sla! abonnementen, Antwoordnummer 356, 7000 VB Doetinchem of fax: (0314) 35 57 42 of bel: (0314) 35 57 57

DALEN DE AANDELENKOERSEN ? AZIE-CRISIS ? RUSLAND-CRISIS ?

Heeft u toch interesse in het degelijk investeren van uw geld met een hoog rendement ?

Wilt u meer zekerheid, garanties, fiscale voordelen ?

Overleg eens met ECO Capital en hun gespecialiseerde partners.

- ✓ Participeren in milieuvriendelijke herbebossingsprojecten met FSC-keurmerk. Pre-scoping rapport SKAL mei 1998: uitstekend.
- ✓ Langdurig hoog rendement gedurende 16 jaar.
- ✓ Een deel van de investering (en eventuele rente) kunt u verrekenen met uw belastingaangifte.
- ✓ De verklaring van Deloitte & Touche over de fiscale aspecten sturen wij u graag ter inzage.
- ✓ Jaarlijkse rapportage en controle door een (NIVRA) internationaal accountantskantoor.
- ✓ Deel participaties en gunstige financiering mogelijk.

De wildkap van hout is volgens de internationale regelgeving verboden en sinds kort mogen westerse landen alleen (tropisch hard)hout verkopen dat afkomstig is van milieuvriendelijke projecten met FSC-keurmerk. Hierdoor neemt de vraag naar (uw) hout toe en dat betekent meer rendement. Voor de opbrengsten van deze goedgekeurde projecten zijn belastingvrijstellingen beschikbaar volgens de Ley Forestal 1990 !

Onze investeringen vinden voornamelijk plaats in Costa Rica, ook wel het 'Zwitserland van Midden-Amerika' genoemd. Costa Rica is al 40 jaar een politiek stabiel en democratisch land zonder leger, met een optimaal ecologisch en fiscaal klimaat. Alle projecten staan onder Nederlands management en worden ondersteund door studenten van o.a. de Landbouw Hogeschool Larenstein en/of de Landbouw Universiteit Wageningen.

Kijk eens in ons investeerdersmemorandum voor volledige informatie. Neem nu contact op met ECO Capital, of stuur de antwoordkaart in.

ECO CAPITAL

Adres : Maliebaan 80 3581 CW Utrecht
Telefoon : 030 - 2322444 / 0294 - 414362
Fax : 030 - 2331234 / 0294 - 431207
E-mail : info@ecocapital.com

Ja, stuur mij het investeerdersmemorandum van ECO Capital:

Naam: _____ m/v

Adres: _____

Postcode/Plaats: _____

Telefoon overdag: _____

Telefoon 's avonds: _____

Stuur de bon in een gesloten en gefrankeerde envelop naar:

ECO Capital, Maliebaan 80, 3581 CW Utrecht

Ook de ASN Bank investeert in kernenergie

De zon produceert per jaar veel meer energie dan we hier op aarde nodig hebben. Het exploiteren van die superkerncentrale door middel van zonnecollectoren staat model voor het doen en laten van de ASN Bank. Want investeren in een schone toekomst zit ons al vanaf de oprichting in 1960 in het bloed.

Mensenrechten, natuur en milieu, de Derde Wereld en het algemeen welzijn van mens en dier zijn enkele van onze toetsstenen bij investeringen. Zodat u zeker weet dat u geen aandeel heeft in pakweg de nucleaire industrie, bio-industrie, wapenindustrie of kinderarbeid als u bankzaken met ons doet. En dat loont. Ook in de vorm van prima spaarrentes en een Aandelenfonds dat qua rendement zelfs al enige tijd de MSCI World Index overvleugelt.

Sparen, beleggen, hypotheek en spaarverzekeringen zijn de productgroepen die de ASN Bank u aanbiedt vanuit haar centrale kantoor in Den Haag. Makkelijk, snel, discreet. Wilt u meer weten, vul dan snel de bon in.

Ja, ik ben geïnteresseerd in de visie en aanpak van de ASN Bank.

Stuur mij vrijblijvend nadere informatie.

Naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____ Plaats _____

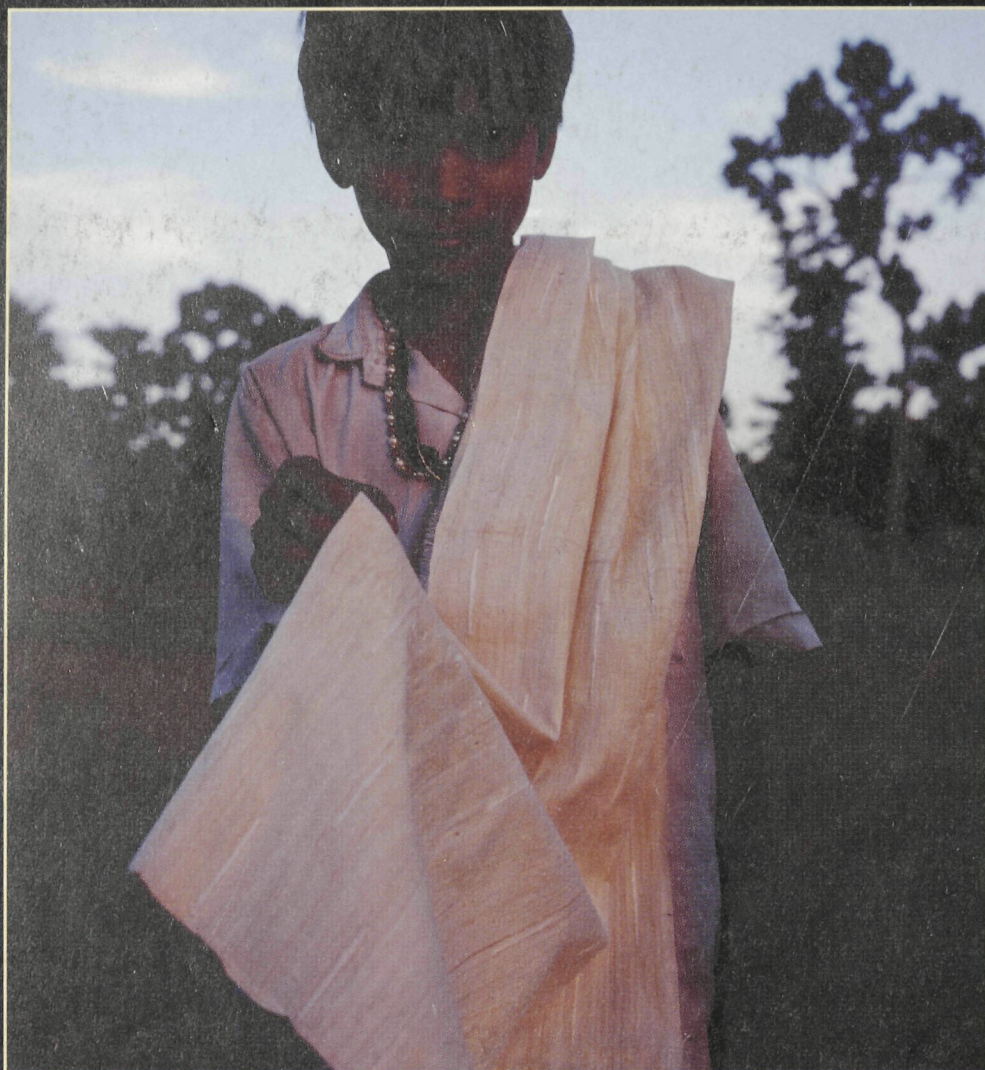
Telefoon _____ 925-01

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar de ASN Bank, Antwoordnummer 1188, 2501 WB Den Haag. Faxen kan ook: 070 - 361 79 48. Of bel gratis de ASN Informatie- en advieslijn (van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 - 17.00 uur):

ASN Bank

DUURZAAM BELEGD, EERLIJK VERDIEND

Uit de cocon

De Adivasi, de inheemse bevolking van de Indiase deelstaat Bihar, teelt al generaties lang zijderupsen voor de productie van Tasar-zijde. De laatste jaren heeft de teelt van zijderupsen echter veel te lijden gehad van ziekten en plagen. Daarnaast zijn de bossen in deze streek, habitat van de zijderupsen, door houtkap erg in kwaliteit achteruit gegaan.

Met steun van ontwikkelingsorganisatie ICCO is de zijdeteelt in Bihar nieuw leven ingeblazen. Ter plaatse zijn projecten opgezet die de bevolking, met name de vrouwen, leren zelf de touwtjes in handen te nemen. Samenwerking en de opzet van lokale markten kunnen bijdragen aan een duurzaam inkomen voor de Adivasi. Kunstfotografe Margriet Smulders bracht in opdracht van het ICCO de Tasar-zijdeproductie in beeld.

Marina de Bekker

Foto's van Margriet Smulders, tot 12 september te zien in het Nederlands Textielmuseum, Goirkestraat 96, Tilburg. Internet: www.tilburg.nl/textielmuseum.

